MÜÜRILEHT

NÜÜDISKULTUURI HÄÄLEKANDJA ÜHEKSAKÜMNES NUMBER : NOVEMBER 2019

HIND 2€

#90 : ELUSÜGIS

JUHTKIRI

PAAR ETTEPANEKUT SUREMISE NORMALISEERIMISEKS

Foto: Ken Mürk

Kui toimetuses käis elusügise teemanumbri arutelu, nenditi valdavalt, et kokkupuuted vanemate inimestega on pigem harvad. Paistab, justkui nüüdisaegses ühiskonnas lahutaks vanemaid põlvkondi noorematest nähtamatu eraldusjoon, millest üleastumiseks on vaja teadlikku pingutust. Selline kummastav elukorraldus meenutab suvel linastunud **Ari Asteri** folkloorisugemetega õudusfilmi „Jaanipäev", kus seitsmekümne kahe aastased teevad rituaalse enesetapu, et mitte kogukonnale koormaks jääda. Sama hirmu peegeldavad sellessinases lehenumbris ka mitmed kaasautorid, kes väljendavad soovimatust kellelegi iseenda vaikse hääbumisega tüli teha. See ilmestab minu hinnangul eriti grotesksselt kollektiivset väärtusruumi, kus hädisus, õnnetus ja suremine on tabud. Meil on raske leppida kõige kaduvuse ja inimelu ajutisusega ning füüsiline ja vaimne taandareng, mis seda meelde tuletavad, pannakse põlu alla. Surevate lähedaste puhul üritatakse kramplikult viimse hetkeni optimistlikku meelelaadi hoida, ent selline leppimatus võib surija sootuks hingeliselt üksi jätta. Ta ei pruugi vajada motivatsioonikõnet sellest, kuidas ta peaks ikka vapper olema ja natukene rohkem pingutama, vaid lihtsalt seda, et keegi ta ära kuulaks ning ta saaks väljendada oma hirmu ja üksindust, mis teda surma palge ees valdavad. Nii kaua kui oma elusügist nautiv inimene saab endaga hakkama ja tuleb iseseisvalt toime, hingame kergendatult – seni pole vaja elu karmile paratamatusele silma vaadata tal endal ega tema lähedastel.

On üdini inimlik, et valdav osa meist ei taha tegeleda iga päev surmaga ja alateadlikult püüame tõrjuda seda endast võimalikult kaugele. Ehk see selgitab, miks hooldushaiglad ja hooldekodud asuvad tihti perifeersetes kohtades n-ö silma alt ära. Miks ei võiks hooldekodu olla igas linnajaos, nagu on kool ja lasteaed? See võiks olla esimene samm suremise normaliseerimisel. Inimestel oleks palju jõukohasem oma lähedastele järjepidevalt toeks olla, kui viimased poleks oma eluõhtul kuhugi ääremaale pagendatud. Veelgi progressiivsem oleks võtta õppust ühest Hollandi hooldekodust, kus üliõpilastele pakutakse tasuta elupinda, kui nad on valmis panustama kuus kolmkümmend tundi eakate hooldamisele ja nendega aja veetmisele, näiteks neile poest kraami tuues, nendega süüa tehes, tähtpäevi tähistades, neid kodutöödes abistades või ka õpetades neile uusi oskusi, nagu arvuti või sotsiaalmeedia kasutamine. Uuringud näitavad, et selline elukorraldus aitab vähendada vanemaealiste üksindustunnet ja sotsiaalset eraldatust ning nende heaolu paraneb. Teine sarnane programm viis kirjandus- ja filmitudengitest vabatahtlikud Exeteri linnas Suurbritannias hooldekodudes olevatele eakatele ilukirjandust ette lugema. Selle käigus täheldati näiteks, et luule lugemine dementsust põdevatele eakatele pakub neile lohutust ja kindlustunnet. Rütm ja riim aitavad tajuda korrastatust ning nagu tolle programmi käigus avastati, äratab see ka mälestusi. Sarnaseid programme on teisigi, mida erinevates riikides katsetatakse ning mis võiksid Eestiski rakendust leida.

Ma usun, et sellised lahendused, mis toovad vanurid ja surijad tagasi inimeste sekka, on abiks ka vananemise ja suremise ühiskondlikul tasandil ümbermõtestamisel. Kui vaadata otsa kogu läänemaailma ja sealhulgas Eesti demograafilistele arengutele, on võimalik üsna täpselt prognoosida, milline on juba lähitulevikus vanemaealiste osakaal ühiskonnas. Sellega toimetulekuks on vaja ulatuslikke ühiskondlikke reforme, mida tuleb asuda kavandama juba nüüd. Võib öelda, et vananemisega tegelemine on vältimatu ja meil tuleb ise teadlikult juba praegu enda vanaduspõlve planeerida ja selle eest seista, olgu siis teemaks ennetav tervishoid, hooldusteenuste kättesaadavus või pensionisüsteem. Aga lisaks pragmaatilistele küsimustele on väga tähtis mõelda ka emotsionaalsele toimetulekule ja sellele, kuhu me eakad üleüldiselt oma ühiskonnas paigutame ning kuidas nendesse suhtume.

Kuna vikatimehe õlakoputus tuleb igaühele ootamatult ning siis on juba hilja enda olukorra parandamiseks midagi ette võtta, on parim viis oma vanaduspõlve kindlustamiseks alustada lahenduste otsimisest neile, kes vajavad tuge ja lohutust praegu. Võib öelda, et igaühel meist on käsil vältimatu suremisprotsess – sellest perspektiivist vaadatuna polegi ehk nii üllatav, et Eesti noorima toimetusega ajaleht on valinud sombusel sügiskuul käsitlemiseks just sellise sünge teema, nagu seda on vanadus.

Helen Tammemäe, peatoimetaja

Esikaanel Hagi Šein. Foto: Renee Altrov

Müürileht on keskkonnasõbralik trükis, mille tootmisprotsessis on kulutatud vähe energiat, kasutatud minimaalselt keskkonda saastavaid kemikaale ning arvestatud maailma metsade keskkonnasõbraliku, sotsiaalselt õiglase ja majanduslikult elujõulise majandamisega.

NORDIC SWAN ECOLABEL
Trükitoode 4041 0820

TOIMETUS

Helen Tammemäe	peatoimetaja	helen@muurileht.ee
Henri Kõiv	tegev- ja sotsiaaliatoimetaja	henri@muurileht.ee
Mariliis Mõttus	elustiili- ja muusikatoimetaja	mariliis@muurileht.ee
Maia Tammjärv	kirjandus- ja teadustoimetaja	maia@muurileht.ee
Aleksander Tsapov	kultuuritoimetaja	aleksander@muurileht.ee
Pille Sepp	keeletoimetaja	pille@muurileht.ee
Tanel Mütt	müügi- ja reklaamijuht	tanel@muurileht.ee

Makett/kujundus: Madis Katz
Illustraatorid: Andrei Kedrin, Ann Pajuväli, Jaan Rõõmus, Liisa Kruusmägi, Lilian Hiob, Stella Salumaa, Vahram Muradyan, Villem Roosa
Fotograafid: Aleksander Kelpman, Janis Kokk, Ken Mürk, Priit Mürk, Renee Altrov, Tõnu Tunnel

KOLLEEGIUM: GUSTAV KALM, PIRET KARRO, MARGUS KIIS, KEITI KLJAVIN, AHTO KÜLVET, ELLEN MACKAY, SILLE PIHLAK, BERK VAHER, KEIU VIRRO

VÄLJAANDJA: SA KULTUURILEHT

TOETAJAD: KULTUURIMINISTEERIUM, TARTU LINN

TRÜKK: PRINTALL · TIRAAŽ: 4500

JÄLGI MEID
@Muurileht

SAADA MEILE

Uudiseid ja pressiteateid: *uudised@muurileht.ee*

Kirju, heliplaate, raamatuid ja muid väljaandeid Müürilehe aadressile Voorimehe 9, 10146 Tallinn

Müürilehele pakke saates palume märkida adressaadiks kindlasti „Müürileht".

KAASAUTORLUSEST

Müürileht ootab kaastöid, milles on ajakohased ideed ja nende veenvad põhjendused; mis on kirjutatud loetavas eesti, vene või inglise keeles; milles ei leidu arutut idiootsust, vaid troonib silmapaistev mõtteselgus. Palavalt oodatud on artiklid ühiskonna, kultuuri, teaduse ja laiemalt elu kohta. Toimetus jätab endale – iseenesest mõista – õiguse valida, millised tekstid avaldatakse. Aga kuna määrav ei ole ainult tekst, on tervitatud ka illustratsioonid, fotod, koomiksid, plakatid ja muud ajaleheformaati sobivad väljendusvormid! Kaastööga seoses võta ühendust mõne meie toimetajaga.

TOETA MÜÜRILEHE VÄLJAANDMIST

Telli Müürileht püsilepinguga 1.80 € eest kuus: *tellimine.ee/muurileht*

Reklaami Müürilehes: *muurileht.ee/reklaam*

INFO TELLIJATELE

Müürilehe levi korraldab Express Post. Kui värske leht õigel ajal kohale ei jõua, siis võta ühendust Express Posti klienditeeninduskeskusega telefonil (+372) 617 7717 või kirjuta aadressil *tellimine@expresspost.ee*.

SISUKORD

ELUSÜGIS

PERSOON
Intervjuu Hagi Šeiniga – *Helen Tammemäe* [6–8]

SOTSIAALIA
Vanade meeste probleemi lõplik lahendus – *Andrei Hvostov* [9]
Vananemise stereotüüpidest ja müütidest – *Piret Põldver* [12–13]
Palgalõhest pensionilõheni – *Helen Biin* [18]

ESSEE
Hoolitseja päevaraamat – *Andres Maimik* [10–11]

MAJANDUS
Pensionireformist Peter Lõhmusega – *Maia Tammjärv* [14–17]

MEEDIA
„Prillitoos" kui tigeda maailma antidoot – *Dagmar Lamp* [19]

KÜBERILM
Internetivanaemadest – *Ave Taavet* [20–21]

MOOD
Milline on vanainimeste stiil? – *Anne Vetik* [22–23]

POST-FAKT
Pensionipõlv *a. D.* 2059 – *Joosep Ehasalu* [24]

MUUSIKA
Vananemise mitu nägu muusikatööstuses – *Sander Varusk* [25]

PÄEVAKAJA

ARVAMUS
Lapsepõlvetraumadest kehalise kirjaoskuseni – *Leene Korp* [26]
Päevast päeva vastu hambaid – *Tarmo Jüristo* [27]

KESKKONNAKOLUMN
Kas raamat või e-luger? – Helen Puistaja [29]

KULTUUR

DISAIN
Jalanõud, mis ei jäta jälge – *Mariliis Mõttus* [23]

KUNST
Elu võimalikkusest maa all – *Kaarin Kivirähk* [30–31]

FILM
Lühiintervjuu Paul Piigiga – *Aleksander Tsapov* [32]

SKEENE
Kiirkohting: Hilde Susan Jægtnes [33]
DJ-ankeet: Maarja Merivoo-Parro [34]

ARVUSTUSED
Kinospurt: „Aasta täis draamat" – *Aleksander Tsapov* [32]
Uued plaadid [35]
Maarja Pärtna „Vivaarium" – *Anete Kruusmägi* [36]
Mikk Pärnitsa „Must mägi" – *Triin Loide* [37]

HEDONIST
Mälestusi viinerist – *Eha Komissarov* [38]

Kaisa Maria Ling

Kaisa Maria Ling on vodevilibluusilaulja, kes tunneb, et menopausi peetakse ühiskonnas ebaõiglaselt vananemise traagiliseks ja mahavaikimist väärivaks kaasnähtuseks. Siiski on tegu täiesti loomuliku protsessiga ja vanemad naised, kellel on olemas elutarkus, peaksid hoidma ühiskonnas palju rohkem olulisi positsioone.

Bluus klimakteeriumile

Kord tuleb see aeg, mil enam lapsi ma ei saa,
kord tuleb see aeg, mil enam lapsi ma ei saa –
siis kõik ööd ja päevad võin kergendunult hingata.

Siis ei ole vaja tampoonidega priisata,
enam pole vaja tampoonidega priisata,
sidemeid ja topse igakuiselt raisata.

Plaastrid viskan ära, pille enam ma ei söö,
plaastrid viskan ära, pille enam ma ei söö,
rasestumishirmuta norskan õndsalt läbi öö.

Enda kasuks pööran väärad arvamused kõik,
enda kasuks pööran väärad arvamused kõik,
au- ja häbitundeta, see on puhas ajavõit!

Endisest kapriissem võin rahumeeli tunduda,
endisest kapriissem siis võin rahumeeli tunduda,
ettekäändeks tuua – võitlen kliimaksiga ma.

Kui on õudselt vastik, lahkuda, sest mul on kuum,
jutt kui on nii vastik, mina lahkun, mul on kuum,
„ülesköetud naine" kostab teadjamate suult.

Ja võin olla üksi, olla ilma meesteta,
võin siis olla üksi ja täitsa ilma meesteta,
teen siis, mida tahan, ei ma viitsi teeselda.

Oleks olla mõnus ühiskonna surveta,
küll meil oleks mõnus ühiskonna surveta,
ilma okkalise sigimisemureta.

Tuleb ükskord aega, kõik on võrdne, kõik on klaar,
ükskord tuleb aega, mil kõik on võrdne, kõik on klaar,
senikaua aga eakaid daame usaldan.

Ootan sind nii väga, kui nüüd olla täitsa aus,
ootan sind nii väga, kui nüüd olla täitsa aus –
varem kui et hiljem tule, armas menopaus!

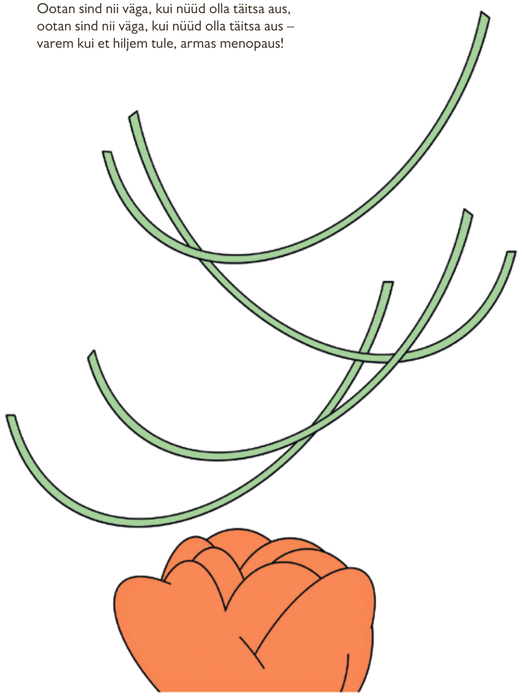

Illustratsioon: Ann Pajuväli

EDASI.ORG RAHVUSOOPER ESTONIA jura

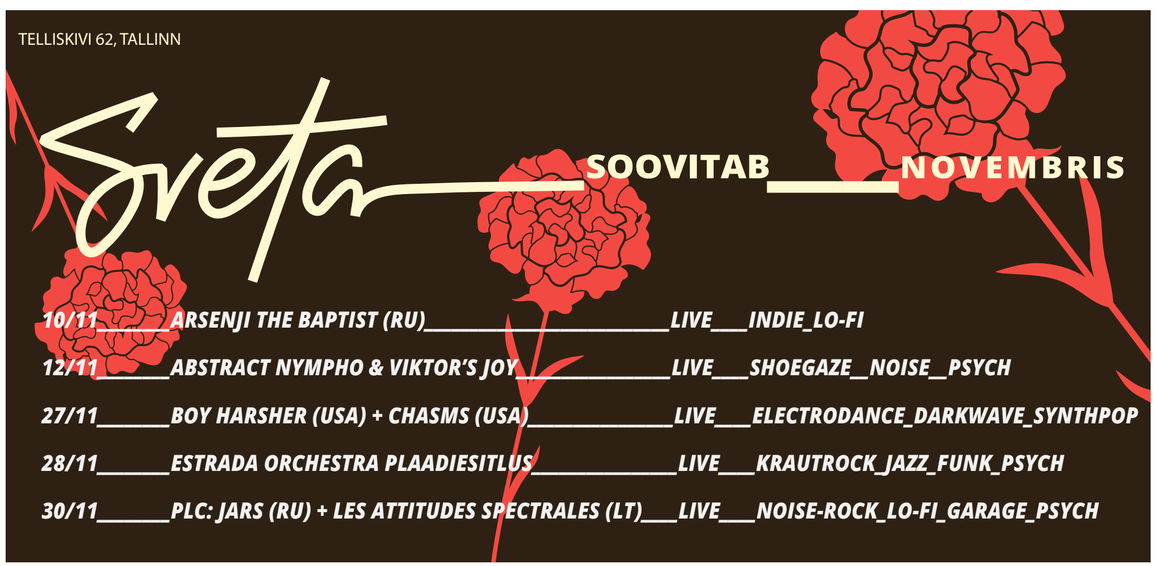

15 Statistikaameti andmetel süüakse Eestis iga elaniku kohta aastas ligi 15 kg õunu-pirne ehk keskmine Eesti elanik sööb iga kolme-nelja päeva tagant ära ühe õuna või pirni.

ELUHÄKK

Foto: Aleksander Tsopov

Nikotiiniplaastrite, meditatsiooni, veipimise ja teiste sigarettidest loobumise tehnikate hulka on lisandunud rahaline motiveerimine. Viljandi robootikaettevõte Cleveron maksab oma mittesuitsetajatest töötajatele 40-eurost toetust. Ühelt poolt propageeritakse tervislikumat eluviisi, teisalt püütakse võita produktiivset aega, mille töötajad kulutaksid muidu suitsupausidele. Põlistest elupõletajatest boheemid muidugi ütleks, et hoopis suitsuruum on eluhäkk, sest just seal toimuvad kõige huvitavamad vestlused.

PISIASI

Jõulud ei ole ainus aeg, mil head teha. Kodanikualgatusi, mis aitavad meie riiki paremaks kohaks muuta, algu selleks siis kultuuri edendamine või inimõiguste kaitse, saab toetada annetustega aastaringselt. Nii võib oma taskust toetada näiteks IDA Raadio tegemisi, Feministeeriumit või LGBT Ühingut. Läbi sentide tähtede poole!

15 SEKUNDIT KUULSUST

Valimiseelsel ajal ilmunud uudis EKRE mütsi kandnud isikute rünnakust inglise keelt kõnelenud naise ja tema koera vastu tundus tolles ajas asjade loomuliku jätkuna – palju oli räägitud sellest, et sõnadest kasvavad ühel hetkel välja teod. Mary Kross oli oodatud ohver, kelle suunas heideti esimene kivi. Paljud võtsid juba ette süüdimõistva hoiaku. Nüüd teame, et Kross valetas. Me ei aima põhjust, küll aga annab Krossi kaasus hoogu juurde süvariigi vandenõuteoreetikutele ja mõjub hoiatava näitena neile, kes afekti ajel poliitilist punktivõitu noolivad.

UUS MUST

KLIIMAÄREVUS

Kollektiivsed hirmud ja ärevused levivad tihti kulutulena. Uueks liikmeks selles klubis on kliimaärevus – meedia, teadlaste, üksikisikute ja keskkonna indutseeritud reaktsioon või ärevuse vorm, mille puhul võib pidev ökoloogilisest tulevikust mõtlemine tuua kaasa rahutu meele. Külli-Riin Tigasson tutvustas lugejatele 30. oktoobri Eesti Ekspressis ka ökoloogiliste tunnete leksikoni, mida kasutada „kliimaärevuse" asemel: solastalgia, ökoloogiline lein, ökoloogiline rõõm jne.

SEAPÕIS

Katar on asunud oma avalikku ruumi jahutama õhukonditsioneeride toel. Mida rohkem nad jahutavad, seda rohkem nad põletavad fossiilseid kütuseid ja panustavad õhu soojenemisse, mida on siis veelgi rohkem tarvis jahutada. Seda kutsutakse mida-külmem-seda-soojem-paradoksiks. Kuna ka eestlased on muutunud lühikese ajaga ahjukütjatest õhksoojuspumpajateks, siis ennustame tulevikku, kus kliimasoojenemise suhtes skeptiline valitsus käsib paigaldada avalikesse parkidesse aastaringsed soojapuhurid, et kodanikud saaksid astuda ka kõige kangemas pakases igihaljasse parki, heita seljast vammuse ja maika väel telefonis skrollida.

KUU TEGIJA: TALLINNA LINNAHALL

Foto: Mihkel Maripuu / Eesti Meedia / Scanpix

„Otsustagu siis midagi. Kui selgub, et eesti rahval pole niisugust saali vaja – tõmmake see siis maha ja ehitage sinna kortermajad," niimoodi lajatas Linnahalli üks arhitekt Raine Karp hiljutises intervjuus Vikerraadiole. Juba aastaid kodukäijana linna ja riigi tasandil otsustajaid kummitanud hiigelehitis on oma halli pea järjekordselt tuhast tõstnud. Suvel Christopher Nolani abiga kerge meigi saanud kompleks, mida Savisaar lubas aastaid abstraktsete välisinvestorite toega nüüdisaegseks ehitada, on sattunud kultuurirahastuse debati tulipunkti. Välja on käidud plaan, et lisaks konverentsikeskusele võiks Linnahall saada ooperiteatri funktsiooni. Samas on see tekitanud vastuseisu väiksemate kultuuriasutuste esindajate hulgas, kelle sõnul saaks sama raha eest korda teha hulganisti modernseerimist vajavaid ja juba toimivaid maju, nagu Tallinna Kunstihoone jm. Kuigi Linnahalli varemeteks pudenemine oleks arhitektuuriajalooline katastroof, siis on raske näha, kuidas oleks võimalik seda ajakohastada ilma konfliktsete kõrvalnähtudeta. Nokk-kinni-saba-lahti-olukord kuubis.

Foto: Mihkel Maripuu / Postimees / Scanpix

REKLAAMIGURU

Margus Linnamäe suurosalusega Apollo Group avas Ülemiste keskuses KFC kiirtoidurestorani. Kuna talle kuulub ka Postimees Grupp, siis sai avamisele järgnenud päevadel lugeda Postimehest joovastavaid reklaamartikleid: „KFC avamine tõi kohale ohjeldamatud massid", „Järjekorrad nagu nõuka-ajal ehk Eesti esimene KFC on jätkuvalt rahvast pungil", „Ameerika kanakoibadele tormi jooksnud noored pidid äärepealt turvamehe pikali lükkama" ja muidugi kirsina tordil „Tulevahetus, salaretsept ja pöörased fännid: 10 huvitavat fakti Eestisse jõudnud KFC restorani kohta". Ega frititud kanalihamass vähemat ei väärigi.

57.730280, 27.361742

Foto: Tairo Lutter / Postimees / Scanpix

Leidub vähe niivõrd romantilisi maastikuvaateid, nagu avaneb Vastseliina piiskopilinnusest. Eriti maagiliseks teevad Piusa jõe ja Meeksi oja vahel paikneva linnuse seda ümbritsevad kõrged saarepuud, mille latvu saab kõrgendikult imetleda. Need 100+ puud on seenhaiguse tõttu täielikult ära kuivanud ja ootavad hallide skelettidena mahavõtmist. Seetõttu tasubki linnust külastada, kuniks varemete kõrval veel ka puuvaremed püsti seisavad.

„MA EI TEA ÜLDSE, MIS VANADUS ONGI”

Legendaarne telemees ja „Prillitoosi” alusepanija leiab, et Eesti pensionäride jaoks on ise hakkama saamine nagu mantra – kõik tahavad olla rõõmsad, jaksata ja iseendaga toime tulla. Ent lõpuks on ikkagi omad need, kellele sa korda lähed ja kes su eest hoolt kannavad.

Intervjuu **Hagi Šeiniga**. Küsis **Helen Tammemäe,** pildistas **Renee Altrov**

Lepin ühe oktoobrikuu esmaspäeva ennelõunaks kokku kohtumise Tallinna Ülikooli Balti filmi, meedia, kunstide ja kommunikatsiooni instituudi televisiooni eriala õppejõu ning oma endise kursusejuhendaja Hagi Šeiniga, et vestelda temaga vanadusest. Peale selle, et ta on praegu Tallinna Ülikooli üks vanimaid lektoreid, kutsus Hagi Šein aastal 1983 ellu ilmselt Eesti teleajaloo ühe edukaima saatesarja „Prillitoos” ning oli pikka aega ka selle saatejuht. Olen tänulik meievahelisele usalduslikule suhtele, mis sel teemal kõnelemiseks tuge pakkus, ja loodan vaid, et mu enda vaim on 74-aastaselt sama virk kui mu vestluskaaslasel.

Ausalt öeldes oli mul kummaline pöörduda su poole ettepanekuga rääkida vanadusest…

Oi, mul juhtus tore lugu! Läksin pensionile kuuekümne kolme aastaselt – täiesti elujõus, tugev ja tegus inimene! See oli 2008. aastal. Vormistasin paberid ära ja suundusin sotsiaalametisse pensioniraamatu järele, kus mind juhatati ühe pika järjekorraga leti juurde. Seal seisis natukene vanemaid kui mina, veidi nooremaid, mõni oli kepiga… Vaatasin, et olen päris kobe! Jõudsin siis letini ja sain ühe väikese halli raamatukese. Tegin selle lahti ja teisele leheküljele oli märgitud pensionile mineku põhjus. Keegi oli kirjutanud sinna käsitsi pastaka ja trükitähtedega väga hoolikalt sõna „VANADUS” (*naerab südamest*). Ma olen selle peale palju mõelnud, see oli üllatav! Ilmselt on vanadusteema arutamine ühiskonnas praegu oluline, kuna väga paljud meist elavad tunduvalt vanemaks kui kunagi varem.

Mul oli üks tuttav anestesioloog, kellelt ma küsisin kord, et kuna elame nüüd hoopis teises ühiskonnas – meditsiin on tohutult arenenud ja inimesi ravitakse palju paremini –, siis mis on kõige olulisem, mis on muutunud. See on väga huvitav, mis ta mulle vastas! Ta ütles, et kui lahkamise järgi otsustada, siis praegu elavad inimesed, kes oleksid pidanud juba väga ammu surnud olema. Meid hoitakse elus, me oskame ennast ise paremini elus hoida, meie keskkond ja meditsiin on paremad. Peame ennast selleks valmis panema, et suur hulk meist püsib kaua elus.

Sa ei ole tegelikult pensionile läinudki.

Ei, ma ei ole läinud, kuigi kaldun arvama, et see täistööajaga aasta on mu viimane. Tallinna Ülikoolis olen ma ilmselt üks vanimaid õppejõude – ma ei usu, et seal on väga palju seitsmekümne viiendat eluaastat käivaid inimesi. Naljaga pooleks peab selleks, et õpetada, olema õpilastest vähemalt viis raamatut ees, aga kogu aeg tempos püsida muutub iga päevaga üha keerulisemaks. Vahel tundub, et enam ei jaksa. Lükkad seda küll kogu aeg endast eemale, aga mingil hetkel see ikkagi tuleb.

Minu põlvkonna kohta arvatakse, et me ei lähegi klassikalises mõttes pensionile. Mulle tundub, et selline arusaam on muutumas üha tavalisemaks. Võimed ja võimalused loomulikult kahanevad, aga ehk see on viis, kuidas olla ühiskonda kaasatud?

Mina küll ei ole näinud otsest vajadust pensionile mineku järele. See võib tekkida mingitel tervislikel põhjustel, aga pole kuigi mõttekas arvata, et kuuekümneneljane või -viiene inimene on ebavajalik. Olen väärtustanud alati väga ka seda, kui koos töötavad erinevatesse põlvkondadesse kuuluvad inimesed. Palju aastaid tagasi – sellest on möödas üle kahekümne aasta – tegin koos Soome televisiooniga üht projekti ja panin juba siis tähele, et sealses toimetuses olid noored ja vanad koos. Ei ole ainult noored nagu meil, või noh, nooremapoolsed keskealised. Mul on tunne, et see ei olnud soomlastel juhuslikult niimoodi, nad olid selle teadlikult ära tabanud. Erinevate kogemuste sümbioos annab midagi väga olulist. See, kui eri põlvkonnad on koos ühes ruumis, ajavad üht teemat, mõtlevad samade asjade peale, on tohutult produktiivne, hariv, kasulik, õpetlik ja hoiab ühiskonda ning kultuuri koos. Selle asemel et lasta toimida juhusel, saab seda tõenäoliselt ikkagi teadlikult suunata.

Mis elukogemusest on sinu enda ettevõtmised peamiselt tõukunud?

Pool minu elust möödus nõukaajal ning sattusin niisuguste inimeste hulka – ma mõtlen sotsioloogialaborit Tartus ning **Marjut** ja **Peetrit** (***Lauristin*** *ja* ***Vihalemm*** – H.T.), **Ülo Vooglaidu** ning **Lotmani** semiootikaseminare – ja niisugusesse aega, kust sain endale külge vastupandamatu soovi seda täiesti rumalat ühiskonda kuidagi muuta. Tol hetkel näis see lootusetu vastuhakk, aga ikka oli kogu aeg tunne, et tahad kuidagi teisiti. Sealt sai alguse nii kogu see ajakirjanduslik värk kui ka sotsioloogia õppimine.

Mäletan väga hästi, kuidas „Kodulinn” sündis tundest, et noortel pole millessegi uskuda ja et kodu on ainus, millesse võiks uskuda, ja siis me hakkasime vanalinna koristama. Mina tegin neid saateid viis aastat ja **Tiina** (***Mägi*** – H.T.) tegi sellest pärast uhke pikaajalise liikumise. Kõik need saated, nagu „Mõtleme veel”, „Ajurünnak” ja „Prillitoos”, on sündinud vajadusest midagi muuta ja paremaks teha.

Mis sa arvad, millest see tuleneb, et mõnel inimesel on soov ka täiesti lootusetus olukorras midagi ära teha, ise muutuda, aga seal kõrval on hulk neid, kes on passiivsed? Sotsiaalteemadel rääkides on meil kohati hoiak, et paljud ei ole võimelised endaga ise midagi ette võtma.

No vot, siit jõuadki sotsioloogiliste küsimusteni, mille puhul on pea võimatu ära seletada, miks me erinevad oleme. Üks enam-vähem aktsepteeritav selgitus on põlvkondlik kuuluvus – paljusid konflikte saab seletada selle kaudu. Me oleme oma põlvkonnast väga mõjutatud ja maailmas elab korraga neli või viis põlvkonda. Nendel põlvkondadel on erinevad maailmapildid ja erinevad identiteedid. Mitte niivõrd erinevad väärtused kui erinev arusaam õigest viisist, kuidas midagi saavutada. Mina jõudsin kuuekümnendate lõpus ja seitsmekümnendate alguses – seitsme- ja kaheksakümnendatel hakati kruvisid ikka väga kinni keerama – nende inimeste juurde, kes olid nõus protestima, ja see hakkas ka mulle külge. See kandis minu põlvkonda. Need, kellel polnud sellist õnne ega keskkonda, jäid teise olukorda ja vaimuruumi.

Põlvkondlikku lõhet peetakse ka üheks ühiskonna polariseerumise põhjuseks lääneriikides – sellega seostatakse nii Brexitit kui ka paremäärmuslike erakondade esiletõusu Euroopas. Mis sa arvad, millest tuleneb vanematesse generatsioonidesse kuuluvate inimeste rahulolematus ühiskondlike arengutega?

Tartus on mõõdetud mitmeid kordi erinevaid väärtusorientatsioone ja põhiväärtused on ikkagi väga pikka aega samad olnud. Kõik tahavad turvalist elu, olla õnnelikud, armastatud ja head. Erimeelsused hakkavad tekkima küsimusest, kuidas selleni jõuda. Rahulolematus võibki sündida tundest, et viisid nende väärtuste saavutamiseks on kättesaamatud või pole jõukohased, ning arvamusest, et need ei vii sihile, aga sihile jõudmiseks on mitmeid võimalusi – ühed on inimeses endas ja teised temast väljaspool. Lisaks on väga erinevaid hindamisvõimalusi, kuidas mõõta, kas meie – või siis sina – oleme sinna sihini jõudmas või jõudnud.

Ma ei saa mööda, et rahvuskonservatiivid ja -äärmuslased räägivad kõikides asjades täiesti vale juttu – väga paljud teemad, millest nad kõnelevad, on vaja läbi arutada. Olles elanud pikka aega liberaalses ühiskonnas, oleme jätnud mõned tähtsad asjad erinevatest külgedest läbi vaagimata. Seetõttu ei ole ma eriti ärritunud sellest, et Eestis on praegu taoline seis. Ma ei näe seda üldse traagilisena. Iseküsimus on see, kas me suudame konsensuslikul viisil asju arutada ja õigesti valida.

Mida sa silmas pead nende inimeses eneses olevate võimaluste all, mille abiga sihile jõuda?

Ma arvan, et kui ennast ei suudeta väljastpoolt tasakaalustada, siis äkki seestpoolt õnnestub see paremini. Inimene püüdleb kogu aeg tasakaalu poole – kõik elusad süsteemid püüavad seda kuidagi saavutada. Selleks on mitmeid võimalusi. Sa võid mõelda, et kui mingi eesmärk jääb saavutamata, siis oled tasakaalust väljas ja ongi kõik, õnnetus käes ja paha ning keegi on selles süüdi. Teine võimalus on mõelda, et see eesmärk on tegelikult tühine, et tähtsad on hoopis muud asjad. Küsimus on selles, milles see rahulolematus otseselt seisneb. Endaga tuleks kõigepealt ära klaarida, kas ollakse rahulolematu kellegi teise, ühiskonna, ümbritseva keskkonna või tegelikult hoopis iseendaga.

Inimene ju mõeldes kogu aeg räägib endaga ja sellega saab ennast tasakaalustada ka suhteliselt hullus olukorras, ikka väga palju karmimas olukorras kui see, milles enamik meist praeguses ühiskonnas viibib. Vähemasti mulle meeldib see viis, et kui sa ei saa mõjutada otseselt keskkonda ja tingimusi, siis saad mõjutada iseennast. See ei tähenda allaandmist, vaid teistsuguse tasakaalu otsimist. Võib-olla selles ongi vananemise tarkus, et sa otsid kogu aeg uut tasakaalu selle muutuva seisundi vahel.

Sa ütlesid, et rasketes oludes on teinekord isegi lihtsam tasakaalu hoida. Miks see nii on?

Tundub, et mida paremal ajal elada, seda raskem on tasakaalu hoida. Mida rohkem sind tasakaalust välja viiakse, seda enam sa püüad seda saavutada, seda enam sa ise rakendad jõudu, et selle tasakaaluni jõuda. Kui survet ja pinget ei ole, siis võib juhtuda, et annad kergemini alla. See on muidugi mu väga spekulatiivne oletus.

Mulle tundub, et selles on loogika, sest iseennast millegi suhtes positsioneerida on seda lihtsam, mida reljeefsem suhe selle millegagi on. Seda selgemini suudame me ennast defineerida.

Jah, mida tugevam ja selgem on vastuolu, mida täpsemini sa suudad selle endale ära seletada, seda lihtsam on. Kui on väga palju võimalusi ja alternatiive, läheb asi keerukaks. Kui mõelda digiajastu saabumisele, siis ühelt poolt on ju täiesti meeletu, mis on juhtunud – see on olnud uskumatu raputus. Nagu igal asjal maailmas on oma plussid ja miinused. Me peame endale aru andma, et see uhke digimaailm meie ümber sünnitab sama palju ohte ja probleeme, kui see loob head, ja sealhulgas enesega toimetuleku probleeme.

Modernistlikus maailmas olid seosed asjade vahel ühesemad ja arusaam sellest, mis on õige, oli tunduvalt lihtsam. Seda aega, kuhu oleme nüüd kukkunud, kutsutakse postmodernseks. Minu jaoks on selle lihtsaim definitsioon, et kõik on kõik on kõik ehk kõike on nii palju ning õigel ja valel või paremal ja halvemal on väga raske vahet teha. Ja kui unustad ennast sellesse digimaailma, siis võid end väga nišši mängida.

See, kui eri põlvkonnad on koos ühes ruumis, ajavad üht teemat, mõtlevad samade asjade peale, on tohutult produktiivne, hariv, kasulik, õpetlik ja hoiab ühiskonda ning kultuuri koos.

Üht peab küll teadma: sul võib olla palju sõpru ja tuttavaid, aga vanemaks saades jääb neid kogu aeg vähemaks, nad surevad su kõrvalt ära.

Seal on liiga palju samaväärseid asju, millel puudub hierarhia. Inimene armastab hierarhiaid – ta tahab teada, mis on hea ja õige, aga digimaailm ei ütle seda. See annab ainult teada, et kõik need asjad on olemas, sina võta ja vali! Valik on aga tohutu! Nii ongi inimene sageli omadega läbi ja segaduses.

Kuidas selles muutunud digimaailmas toime tulla?

Soovitan kindlasti noorematel õpetada oma isasid ja emasid selles keskkonnas paremini hakkama saama – sealsed võimalused on suhteliselt head ka vanemate inimeste jaoks, kui õpetada neid natukene neid

jätkub >

< eelneb

nuppe valitsema. Selle, kuidas oma vanemaid ja vanavanemaid nüüdismeediaga harjutada, võiks koolide õppekavasse võtta. Keskkond, mida seal luuakse, on kogu rahvuse jaoks oluline.

Kuidas sulle tundub, kas tänapäeva pensionärid erinevad kuidagi neist, kes elasid siis, kui sa alustasid „Prillitoosi" juhtimist?
Selle poolest ei erine, et kõik pensionärid tahavad ikka olla tüdrukud ja poisid. Keha on vana, aga vaim on virge! Me tahame olla rõõmsad ja toime tulla. Kui me nõukaajal „Prillitoosiga" alustasime, oli vaesus vaesem, õnnetus õnnetum ja abi kaugemal. Lootust kuidagi toime tulla oli vähem kui praegu. Hätta jäämise potentsiaal oli tunduvalt suurem. Kuigi ilmselt on võimalik tuua ka vastupidiseid näiteid.

Kas vanus on sinu arvates meie ühiskonnas tabu?
Tean juba „Prillitoosi" kogemusest, et väga paljud ei oska vanade inimestega ümber käia. See võib hirmutada ja peletada. Mul endal oli samuti sageli väga raske. Olin alustades 37 – mida ma sellest kõigest teadsin?! Kehaga võib juhtuda midagi niisugust, mida on raske taluda nii iseendal kui ka teistel. See ei tähenda, et midagi oleks lahti vaimu ja hingega. Sellest tuleb õppida üle saama, igaüks peab üritama seda teha. Kõige lihtsam on oma lähedastega. Siis see ei ole enam tabu. Üks psühholoog ütles mulle kunagi „Prillitoosis", et vanade inimestega juhtub see, et keegi ei puuduta neid enam. Ja ta õpetas, et kui lähete oma emale või isale külla, siis puudutage teda. Kammige ta juukseid, võtke ta käsi oma kätte, proovige seda füüsilist lähedust kuidagi alles hoida. Kui suudate seda, siis suudate ka kõike muud. Ma usun siiralt, et puudutamine on universaalne ja peletab ka üksinduse. Inimene vajab juba emaüsast tulles puudutust, kasvab üles puudutades, armub puudutades, elab oma seksuaalset elu puudutamise kaudu, ja kui see puudutamine järsku ära kaob, siis oledki üksi. Seda ei ravi ükski vanadekodu, selles saavad aidata ainult teised inimesed, kes su kõrval on – needsamad omad.

Mis on see inimlik alge, mis muudab meid – terveid inimesi – vanurite või ka näiteks puudega inimeste suhtes pelglikuks?
See on väga keeruline teema. Võib-olla on hädisuse, nõrkuse ja surma kartmine isegi midagi bioloogilist – ka loomad jätavad nõrgemad surema, et ise edasi elada. Kui tajume oma surelikkust või võimalust olla sama õnnetu või samas olukorras, nõrgestab see meid ennast. Haiged inimesed võtavad sinult alateadlikult energiat. Sama toimub ehk ka vanade inimestega – sa kardad, et nad võtavad sult elujõudu ära. Ma arvan, et need on väga arhetüüpsed mudelid meis endis, et valu ja pisaraid on raske vaadata ning sa tahad, et see olukord lõppeks. Sellest tuleb üle olla, kuigi see nõuab tohutult sisemist energiat. Eesti vanad on selles mõttes tublid, et ega nemad ei kurda. Ise hakkama saamine on peaaegu nagu mantra. Olgu ükskõik kui raske, aga ise peab hakkama saama. Tegelikult, kui mõista, et nad ise väga püüavad, siis võiks sellest hirmust pigem enda pärast üle saada, olgugi et tundub, et inimeses ei ole enam midagi ligitõmbavat.

Kas parem hoolekandesüsteem lahendaks vananeva ühiskonna suureneva üksinduse probleemi?
Nii ja naa. On asju, mida see lahendab, ja on asju, mida raha eest ei saa. See, mida ei saa, on inimesele sageli tähtsam kui see, mida saab osta. Ma usun, et see, mille inimene saab kodust kaasa, on kuratlikult oluline. Mäletan kolme põhimõtet, mille järgimist mu isa nõudis, ja olen püüdnud neid läbi elu endaga kaasas kanda. Esimene oli see, et kord päevas peame me kõik istuma ühise laua taga. Ja isegi kui oled söömise lõpetanud, aga teised veel mitte, siis sealt ei tõusta enne teisi. Teine oli see, et ema ja vanaema peale häält ei tõsteta – kui läksid endast välja ja käratasid midagi, ootas kõige rangem karistus. Ja kolmas oli see, et võisid minna, kuhu tahad ja millal tahad, aga ema pidi teadma, millal sa tagasi tuled. Ühesõnaga, see koosolemine, teise oluliseks pidamine ja see, et sa ei pane kedagi enda pärast asjatult muretsema, tuleb sisse harjutada. See on tähtis. Hea on, kui kõik saaksid kodust kaasa midagi sarnast.

Üht peab küll teadma: sul võib olla palju sõpru ja tuttavaid, aga vanemaks saades jääb neid kogu aeg vähemaks, nad surevad su kõrvalt ära. Mul on väga palju sõpru surnud. Lõpuks on ikkagi ainult omad need, kes sind märgade linade vahel pööravad ja kellele sa lähed korda siis, kui sa enam ise midagi ei tea ega suuda. Ja sellisel juhul on tõenäoline, et kui saabub üksindus, on seda lihtsam taluda. See saabub niikuinii – surma palge ees oled sa ikka üksi. See on täiesti kindel.

Kuidas saab omade puhul seda tekkivat üksindust leevendada?
Ka igaühest endast oleneb, kui palju ta suudab end sellest üksindusest välja tuua. Olen näinud mitmeid tuttavaid, kes otsivad lausa teadlikult erinevaid viise sealt väljapääsemiseks, ja see aitab. Aga kui inimene jääb kinni, peavad ta lähedased sellest aru saama ja siis on nende kord leida võimalus, kuidas seda vangistust leevendada. Päris teisipidi seda enam ei pööra, aga pehmendada saab seda päris kindlasti. Seda tuleb aga märgata – sa pead nägema, et su lähedane on kinni jäänud. Isegi kui sul on piisavalt raha, et panna ta väga heasse vanadekodusse, ja sul on süda rahul, et ta on puhas ja pestud, söödetud ja joodetud, on ta ikkagi vangis. Midagi peab veel tegema, et ta sellest vangistusest välja pääseks. Kui igaüks omade jaoks selle töö ära teeks, oleks see tehtud.

Kas vanadus on sinu enda jaoks kuidagi tajutav?
See on väga kummaline eluperiood. Ühelt poolt ei ole enam avalikkust eriti vaja. Kui kogu elu on elatud väga avalikult – ja see on olnud väga tähtis osa sinust –, siis mingis punktis muutub see ebaoluliseks. Ehk sel hetkel saabki öelda, et mingi piir tuleb ette. Ma ei julge nimetada seda vanaduseks, aga väga paljusid asju ei ole enam vaja.

Ma ei tea üldse, mis vanadus ongi. Igaüks elab seda läbi kord elus ja kuidas sa seda ikka ette tead. Aga kui sa ei taha enam eriti sekkuda, siis küllap saabubki vanadus. Ma kirjutan praegu raamatut ja kui ma seda ei teeks – vaatamata sellele, et õpetan veel koolis ja kaks korda nädalas tuleb loengut andma minna –, jääksid päevad vist suhteliselt tühjaks. Ilmselt tuleb ikka ise kogu aeg elu täita. Keegi ei tee seda sinu eest. Ma ei tea, kas niimoodi saab vanadust edasi lükata, aga elule ise täite otsimine on küll üks oluline asi. Kui sa selle järele jätad, siis oled omadega läbi, siis ei saa keegi sind enam aidata.

Kuidas erinevad mõtted ja teemad, millega sa praegu peamiselt tegeled, su varasematest eluetappidest?
Minu jaoks on vähemasti mingi eesmärgi seadmise ja sellele teekonnale asumise vajadus jätkuvalt sama. Saadete tegemisel olid lihtsalt ühed eesmärgid, televisiooni juhtimisel teised ja ülikoolis õpetamisel kolmandad. Praegu ma ikka sean veel endale eesmärke, ma ei ole seda ära lõpetanud. Usun, et töötan veel järgmise aasta, neljas lend telemagistreid tuleb lõpuni juhatada. Siis võtavad teised selle üle ja ma ise tahan televisiooni digiaja arengu raamatu vormis läbi uurida. See on üsna keeruline ja pikk ettevõtmine, nii et ma üritan selle ära teha.

Mul on ka maakoht, mida püüan alles hoida. Lapsed ja lapselapsed – selles mõttes ei ole midagi väga teistmoodi, seitsmekümneviiesena tiirlen ikka samas rattas kui nelja-viiekümnesena. Seda, mis hetkel tuleb murdejoon, pärast mida terve hulk asju ära jääb, ma ei tea. Võib-olla homme. Süda on mu nõrk koht, mõnel päeval teeb see mulle valu. Ma ei tea, millal see valu kasvab üle mingiks kurjemaks asjaks, aga ma ei mõtle sellele iga päev. Kuigi minu eas hakkad surma peale küll sagedamini mõtisklema. Või selle peale, mis sinust järele jääb – kas peaksid mingid asjad ära viskama, et teistel ei oleks vaja sinu järel koristada.

Kas on ka midagi sellist, mida sa ei osanud nooremana ette näha?
Ma usun, et vananedes – kui aastanumber hakkab jõudma seitsmekümne lähedale – tegeled sa kolme asjaga, millega sa ei ole varem sellisel moel suhestunud. Üks nendest on su keha. Keha elab mingit oma elu. Kuigi tundub, et sul on tema üle täielik võim, siis tegelikult ei ole see nii. Ükskõik kui kõvasti sa tema nimel ka ei pingutaks ja igasuguseid asju ei teeks, on täiesti selge, et ühel hetkel ta annab järele ega ela igavesti.

Teine on vaim, mille kaudu sa tajud seda maailma ning proovid sellest ja iseendast aru saada, mille kaudu sa püüad kogu aeg õppida. Aga vaim on vastupidavam, ta on suhteliselt sõltumatu kehast – me oleme ju näinud, kuidas täiesti lootusetus kehas võib elada sädelev vaim. Ja vaimu eest saab küll hoolt kanda.

Kolmas on hing – need on põhiliselt emotsioonid, kas tunned ennast hästi, kas oled rahul. Kõik need kolm hakkavad mingil hetkel omasoodu käituma, olgugi et nad on omavahel tugevasti seotud ja et sa neid kogu aeg alateadlikult kontrollid. Need protsessid jõuavad kätte ja on üks suur saladus, kuidas igaüks nende kolmega toime tuleb.

Kas sul on valem, kuidas meelt virgana hoida?
Üks võimalik vanaks saamise tarkus on olla avatud muutustele. Mina küll väga üritasin – olen isegi seitsmekümneaastasena programmeerimist õppinud, sest lihtsalt oli vaja. Kuratlikult põnev oli, õppisin koos kahekümneaastaste tüdrukutega. Ma ikka võtan kokku, et kui sul on vähegi jõudu, siis tõsta latt üle pea nii kõrgele, kui suudad, ja hakka sinnapoole minema – kõige olulisem on teekond. Usun, et see peaks seoses vananemisega justkui edasi töötama. Tuleb ikka uusi latte leida kuni surmani välja – kui sa järele annad, siis ongi kõik.

Ütlesid „Plekktrummis" Joonas Hellermale, et sind on õpetatud iga päev üht heategu tegema. Kuidas olla hea inimene?
Hea olemine ongi tegu. Muidugi on see mõtteviis, teistesse ja ühiskonda suhtumine, mis on minu kodune käitumise ja juudi kultuuriga kaasa antud kohustus. Aga see pole üldse raske – lase kärbes toast välja, mitte ära löö teda maha!

Ilmselt tuleb ikka ise kogu aeg elu täita. Keegi ei tee seda sinu eest. Ma ei tea, kas niimoodi saab vanadust edasi lükata, aga elule ise täite otsimine on küll üks oluline asi.

VANADE MEESTE PROBLEEMI LÕPLIK LAHENDUS

ARVAMUS

Mida teha siis, kui sünniaastaks passis on märgitud 1963 ehk kuulud nende hulka, kelle poole paratamatult ühiskondlik-poliitiline elu edaspidi kalduma hakkab, kuid sa ei soovi ennast elus hoida oma järeltulijate elujärge halvendades?

Andrei Hvostov

Iga nädal basseini riietusruumis peegli ees seistes olen sunnitud täheldama oma keha vananemist. Nahk muutub pannkoogi pealispinna taoliseks (aga see ei ole tselluliit), habe läheb aina hallikirjumaks, lihased taandarenevad.

Vananemise vaatlused algasid kaheksateist aastat tagasi Berliini juuksuritöökojas. Ma käisin Kreuzbergi linnaosas türklase juures (see mees lõikas juukseid *dumping*-hinnaga), kelle pead ehtis tõeline lõvilakk. Hall, aga tihe. Nagu Euroopa Keskpanga tollasel presidendil **Wim Duisenbergil**. Selle tipp-pankuri näitel tuldi välja teooriaga, et organisatsioonipüramiidi tippu edutatakse suurema tõenäosusega rohke karvakasvuga mehed. See oli aeg enne **Jeff Bezose** või **Allar Jõksi** taoliste „munapeade" lavaletulekut, kelle mõjul hakati väitma vastupidist – et tõelisel liidril pole üldse juukseid peas. Aga minu noorusajal iseloomustas liidripositsioonil olevat meest võimas juuksekasv, umbes nagu täisjõus **Edgar Savisaarel**. (Selles mõttes on **Donald Trump** vana kooli mees, ta vähemalt teeskleb kunagistele mallidele vastamist.)

Türklane lõpetas juuste nudimise ja hoidis siis punktipaneku märgiks mul väikest peeglit kukla taga, et ma saaks kontrollida pügamise kvaliteeti ka tagantpoolt. Lõvilaka hoitud peeglist nägin ma ligihiiliva kiilanemise esimesi märke ja ka vanamehe rahulolevat irvet, kes sai aru, et ma sain aru, *mida* ta tahtis mulle näidata. Näidata minu tulevast saatust, mis oli temast – sellest kuradima vanamehest *à la* Duisenberg – suure kaarega mööda läinud.

Väidetavalt mäletavad naised elu lõpuni päeva, mil nad avastasid endal esimese halli juuksekarva. Kreuzbergi juuksuritöökojas kogetu põhjal ma usun seda. Ainult meestel pole trauma põhjustajaks esimene hall juuksekarv, vaid esimene selgelt hoomatav juuste hõrenemise märk.

Vanadus, sa oled alustanud hiilimist minu juurde…

See on füüsis. Aga on veel psüühika. Omaenda hingeseisundit pidevalt reflekteeriva inimesena olen ma ka siin registreerinud järkjärgulisi muudatusi. Kahju tunnistada, aga minu empaatiatunne nooremate inimeste suhtes väheneb pidevalt. Kardetavasti pole kaugel aeg, mil ma ühinen vanameeste seltskonnaga, kelle arvates „noorus" ning „rumalus" on sünonüümid.

Ma teadsin seda ette.

PERESÕBRALIK VALIMISREFORM

Eelmisel kümnendil proovisin tõmmata käima kodanikualgatust, mille eesmärk oli valimisõiguse andmine lastele alates nende sünnihetkest. Õiguse teostajateks – NB! – olnuks lapse vanemad kuni lapse täisealiseks saamiseni.

Võib-olla sai ideele hukatuslikuks laste valimisõiguse seostamine iibega, täpsemalt sündimuse tõstmisega. See ärritas ka valijaskonna seda osa, kes olid fertiilses eas. liberetoorikast justkui kumas kas kellegi (vuntsidega ja õllekõhuga keskealise meesterahva) isiklik või siis institutsioonaalne („isake riik") katse kohustada populatsiooni nooremat osa (loe: noori naisi) aitama Eesti ühiskonda välja paljuräägitud „demograafilisest vetsupotist".

Iibest rääkimine oli viga, ehkki idee väljakäimise hetkel (ma ei saa autorlust endale omistada, sest esimest korda kirjutas sellest 1997. aastal IRLi poliitik **Aimar Altosaar** ning tema omakorda toetus nii Prantsusmaal kui ka Saksamaal juba 19. sajandil õhku visatud ettepanekutele) tundus kausaalne seos täiesti loogiline: mida tugevam on noorte lastevanemate poliitiline mõju – nende endi valijahääl pluss nende laste oma –, seda enam püüavad poliitilised erakonnad programmide koostamisel ning poliitikate elluviimisel meeldida nooremapoolsele alaealiste lastega valijale.

Ja mida rohkem nad selle nimel pingutavad, seda enam aetakse nn lapsesõbralikku poliitikat, mille vältimatuks mõjuks võiks olla see, et inimesed, kellel on juba üks või kaks last, söandavad mõelda veel mõne lapse sünnitamisele.

Idee tulistati auklikuks nii paremalt kui ka vasakult, heites ette mõtte ebademokraatlikkust, ebaotstarbekust, moraalilagedust, populistlikkust, demagoogilisust[1].

Aga need vaidlused on mullune lumi.

VANUSEKOHORDID KONKUREERIMAS RESSURSSIDE PÄRAST

Praeguse arutluse kontekstis peatun siiski ühel aspektil, nimelt oponentide etteheitel, et lastele valimisõiguse soovijad olevat püüdnud lüüa kiilu noorte inimeste ja pensionäride vahele.

Sotsioloog **Andrus Saar** väitis näiteks 2009. aastal: „Arvamusküsitlused on näidanud, et vanemad inimesed ei tunne mitte sugugi kõige suuremat muret oma pensionide, vaid hoopistükkis väikelastega perede majandusliku olukorra pärast."[2]

Kui see oli nii, siis ilmselt saadakse Eesti komberuumis sotsioloogiliste uuringutega põhimõtteliselt teistsugune tulemus kui mujal läänemaailmas.

Ameerika sotsioloogid **James Poterba** ning **Samuel Preston** tõestasid juba eelmise sajandi lõpus, et noorte ja vanurite huvid ei kattu. Poterba näitas 1998. aastal, et hariduskulude vähenemine Ameerika Ühendriikides iga lapse kohta oli korrelatsioonis sellega, kui suur oli vanurite osatähtsus nendes linnaosades, kus koolid asusid. Preston tõstatas juba 1984. aastal küsimuse, kuidas mõjutab rahvastiku vanuselise struktuuri muutus avalike vahendite jaotamist, ning tõestas, et mõju on olemas[3].

Trumpi ajastu Ameerikas on lõhed veelgi ilmsemad. 2015. aasta uuring tegi kindlaks, et noored toetavad raha suunamist pigem teadusuuringutesse, haridussüsteemi ning keskkonnahoidu, samas kui vanemad respondendid tahtsid lobistajate mõju vähendamist, immigratsiooni piiramist ning teede ja sildade ehitamist[4].

Euroopas, täpsemalt „vanas" Euroopas on samuti täheldatud põlvkondadevahelist lõhet. Brexiti kööginpoole mõistmiseks on oluline teada, et umbes 65 protsenti valijatest, kelle vanus on 65 ja rohkem, andsid oma hääle EList lahkumisele, sellal kui 70 protsenti 18–24-aastastest andsid selle ELi jäämise toetuseks. Vanuselisest polariseerumisest on räägitud palju ning neid uuringutulemusi ka vaidlustatud (oh, kuidas ei tahaks vastandada vanureid noortele!), sest siin näikse olevat tegemist ühiskonna sidususe või siis sidususe müüdi õõnestamisega. See oleks justkui vanurite süüdistamine rumalate otsuste tegemises.

Eraldi probleem on vanurite egoism. On väidetud, et Saksamaa ning teiste Euroopa riikide, iseäranis Šveitsi, poliitilises elus on ilmnenud, et vanurid ei kipu pooldama noorte perekondade rahalist toetamist avalikest vahenditest. Kiire guugeldamine annab teile ohtralt tekste ning numbreid, mis näitavad probleemi globaalset iseloomu. Näiteks räägitakse vanade ja noorte lahknevatest poliitilistest valikutest ka Austraalias[5].

KÕIKELAHENDAV ÜHISKONDLIK LIIKUMINE

Vananeva mehena teadsin ma juba eelmisel kümnendil intuitiivselt, kuhu poole meie ühiskondlik-poliitiline elu hakkab paratamatult kalduma. Minu, 1963. aastal sündinud mehe poole.

Ja see ei tee mulle rõõmu.

Ma ei taha end elus hoida oma lapse ja veel vähem lapselapse ellujäämist halvendades.

Basseinis, kus ma iga nädal käin, toimuvad hommikuti vesivõimlemise seansid. Need on puha vanemad prouad, kes seal agressiivse tantsumuusika saatel vees üles-alla hüplevad. Mehed, nende eakaaslased, puuduvad sportlikult pildilt. See on uus murekoht, nagu ma iga päev loen. Vanad mehed on, kui nad pole juba maha surnud, lüüasaanud penide kombel kusagil nurgas peidus. Nad on vaja välja tuua, nende elukvaliteeti parandada. Sotsiaalministeerium on hakanud minutaoliste pärast muret tundma.

Ma juba kujutlen, kuidas mulle kingitakse tikksaag, et ma saaks dementsuse lävepakule jõudes vineerist jäneseid välja saagida. Kuidas mulle tuuakse valimispäeval valimiskast koju kätte. Aitäh, ärge nähke vaeva.

Suvel, kui ma saan 60, on mul plaanis ujuda esimest korda üle Käsmu lahe. Ja sealt alates teen seda iga suvi. Distants on kaks ja pool kilomeetrit. Saabub aeg, mil see ei õnnestu enam, kui ma ei venita vastaskaldani. Ja see ongi õige hetk lahkumiseks. Kas keegi söandaks nimetada seda enesetapuks? See on looduslik eneseregulatsioon.

Sellise lahkumisviisi propageerimine saab ilmselt olema minu viimane katse algatada veel üks ühiskondlik liikumine. Lõplik ja kõikelahendav.

Kardetavasti pole kaugel aeg, mil ma ühinen vanameeste seltskonnaga, kelle arvates „noorus" ning „rumalus" on sünonüümid.

Suvel, kui ma saan 60, on mul plaanis ujuda esimest korda üle Käsmu lahe. Ja sealt alates teen seda iga suvi.

Andrei Hvostov on sotsiaaldemokraatliku erakonna liige, kirjanik ja ajakirjanik. Tema viimane raamat „Kirjad Maarale" on autori pihtimus kaheaastasele lapselapsele, kes hakkab seda raamatut lugema sajandi keskel. Selleks hetkeks on autor, kui tema kavatsusi uskuda, juba ammu Käsmu lahe põhjas.

[1] *Hvostov, A. 2013. Narride laevaga inertsimere lainetel: Laste valimisõiguse ideest. – Akadeemia, nr 6, lk 969–994.*
[2] *Saar, A. 2009. Võtame vanadelt hääled? – Eesti Päevaleht, 31.07.*
[3] *Sanderson, W.; Scherbov, S. 2007. A Near Electoral Majority of Pensioners: Prospects and Policies. – Population and Development Review, nr 33 (3).*
[4] *Hudson, R. B. 2019. Nostalgia and the Swamp: Aging Politics in the Age Of Trump. – Generations.*
[5] *Millane, E. 2019. The newest election split isn't left versus right, it's young versus old – and it's hardening. – ABC News, 01.05.*

HOOLITSEJA PÄEVARAAMAT

Emotsioonid, millega puutub kokku inimene, kelle lähedane on kõrges eas haavatavasse seisundisse sattunud, varieeruvad kaastundest ja vihast enda tulevikku vaatamiseni.

Kirjutas **Andres Maimik**, illustreeris **Jaan Rõõmus**

10. SEPTEMBER

Heliseb telefon, võtan vastu.
„Haloo."
Pikk vaikus, kostub ainult hingamist.
„Haloo?"
Endiselt vaikus.
„Halloo!"
Tasane värelev naishääl teises otsas küsib: „Andres, kas sina?"
„Mina jah."
„Andres, ma tahtsin sulle ainult ühte asja öelda…"
Vaikus.
„Jah, mida?"
„Andres, ma armastan sind!" prahvatab naine välja, võideldes nutuga. „Olen alati armastanud."
Süda tõmbub nii kokku, kui tõmbuda saab.
„Seda on nii hea kuulda…"
Võiks eeldada, et hääl kuulub mõnele mu kallimale minevikust, kellega asjad jäid õhku. Või salaaustajale. Või eksile, kellel tuli hellusetuhin peale. Aga helistajaks on hoopis mu tädi V, kelle praeguseks elupaigaks on hooldekodu Eesti teises otsas.

20. AUGUST

Kolm nädalat tagasi. Külastan hooldekodu, kus V resideerib. Õhus on elektrit, personal pinevil. Hooldekodu töötajad on konfiskeerinud V telefoni.
„Miks te nii tegite?"
„Sest ta helistas kogu aeg endale kiirabi välja, mõnel öösel isegi mitu korda."
„Mis siis sai?"
„Midagi, kiirabi tuli kohale, vaatas V üle ega leidnud ühtegi põhjust, miks ta peaks haiglasse viima."
„Selge pilt, järsku annate talle siiski telefoni tagasi, muidu ta tunneb ennast nii isoleerituna."
„Aga kui ta jätkab samamoodi, oleme sunnitud uuesti telefoni ära võtma!"
„Arusaadav, muidugi."
Kohe seejärel helistab politsei.
„Teie sugulane on esitanud päästeteenistuse numbril väga tõsiseid kaebusi hooldekodu aadressil, meil tuleb neid menetleda."
„Oh jumal, see kah veel. Ma uurin välja, mis toimub. Isiklikult mul kellegi vastu pretensioone pole, pange see kirja."
Sisenen V tuppa. Seal ta lamab, röötsakil ja punetavate silmaalustega, telekas käib laste lauluvõistlus. Täheldan, et rõduukse link on puudu.
„Nad hoiavad mind täielikus vangistuses," kaebleb V. Uurin personalilt, mis värk rõduuksega on.
„Ta üritas siitkaudu põgeneda, leidsime ta pikali kraavist."
„V, miks sa üritasid põgeneda?"
„Sest nad hoiavad mind siin vangis. Ja ma pidin välja pääsema, muidu ma suren. Sa ei kujuta ette, Andres, millised inimesed siin töötavad! Nad kõik tahavad mind tappa, sest ma olen neile tüliks…"
„Jaa-jaa, selge, selge," ei lase ma tal seda soolot lõpetada.
Küsin hooldajailt, kas V-le ei saaks natuke rahusteid anda. Kahjuks mitte, sest rohtude andmine käib ainult raviplaani alusel ja igasugune isetegevus medikamentidega tooks ainult jama kaela.
Muidugi peab selle keemiaga ettevaatlik olema. Kunagi kirjutas arst talle välja rahusteid, aga V läks aplaks kätte – neelas pool pudelitäit Valocordini korraga ja haukas peale peotäie Bromazepami. Tagajärg oli see, et jalg ei tõusnud kontserdi ajal klaveri pedaalilt, seejärel ei hoidnud lihased keha püsti. Ning reaalsus läks korralikult lappama. V sattus sellise konksu otsa, et kulus mitu kuud, et ta sõltuvusest välja tuua. Aga ikkagi, milleks veeta oma elu lõpuaastad karskelt, ent kannatades?
Kavatsen helistada ühele oma tuttavale, kes teab kedagi, kes teab kedagi, kes küpsetab „kosmoseküpsiseid", mis sisaldavad lisaks jahule, munale, suhkrule ja muudele tavapärastele koostisainetele ka märkimisväärset hulka kanepit. Siis viin need V-le, et proovida kuidagigi tuure maha võtta. Selles vanuses inimesele sobib kõik, mis vähegi töötab. Filmis „Väike preili Päikesepaiste" seletab vanaisa lapselapsele lahti oma halba harjumust õhtuti süstlatäis heroiini konsumeerida: „Kui sa seda nooruses teed, siis oled täielik põmmpea, aga kui sa vanaduses seda ei tee, siis absoluutne idioot."
Loobun siiski plaanist, sest kui V vahele jääb – ja seda ta ka kindlasti teeb –, tõstetakse ta hooldekodust välja ja mind võetakse narkodiilerina vahi alla.

22. AUGUST

„Tuleta mulle meelde, kes oli see näitleja, kes laulis presidendile. Selline blond ja rinnakas."
„Marilyn Monroe järsku?"
„Jaa, just, aitähh. Kirjutan üles."
„Kuidas sul läheb muidu?"
„Täna proovisin veidi võimelda. Käisin rulaatoriga mitu tiiru. Üks käsi on tuim, aga muidu sain hakkama. Anatoli soovitab palju vett juua, aga ma ei julge, paneb pissile."
„Väga hea. Lebama ei tohi jääda, kes liigub, see elab. Kas sa suhtled kah?"
„Ikka suhtlen. Mul on siin mitu sõpra, kes minusse hästi suhtuvad."
„Super! Suhtlemine aitab ja lugemine aitab. Keskendumine aitab halbu mõtteid eemal hoida."
„Eks ma proovingi. Tervita kõiki. Oma naisi ja teisi kah. Ütle kurrnäu."
„Kindlasti! Kurrnäu sulle kah, tädi V."
Nii hea oli teda kuulda sellises olekus.

23. AUGUST

Kell on 1.45 öösel. Olen ennast just suvekodu saunas sisse seadnud. Lämmi aur ja kaseviht uhamas nahalt seesinase maailma solke, kui heliseb nõudlikult telefon. Siis veel ja siis veel.
Helistajaks on muidugi tädi V, kes teatab tumedal häälel, et asjalood on nüüd nii, et käes on viimane kord, kus me omavahel räägime.
„Mispärast?"
„Sest nad kavatsevad mind mürgitada."
Palun lähemalt selgitada, sest tegemist on ikkagi tõsise süüdistusega. V väidab, et hooldajad annavad talle üht suurt musta tabletti, mis paneb ta lämbuma.
„Mis mõttes lämbuma?"
„Lihtsalt õhk ei käi enam läbi."
„Mis tablett see on, mis sul hingata ei lase?"
„Selline suur ja tume. Nad annavad seda selleks, et minust lahti saada."
„Keegi ei taha sinust lahti saada. Nad annavad sulle ainult neid tablette, mille arst on välja kirjutanud. Midagi muud nad ei tohi sulle sisse sööta. Mis selle tableti nimi on?"
„Ma ei mäleta. Mingi kvent… või midagi…"
„Kventiax? Selle tableti kirjutas välja sinu enda psühhiaater. Aitab meeleolu parandada. Minu arust oled sa seda kogu aeg võtnud."
„Aga nüüd nad tahavad mind sellega mürgitada."
Ütlen, et kui ta tunneb ennast valesti selle rohuga, siis ärgu ta seda praegu võtku, kuni pole psühhiaatriga saanud rääkida, ja luban ka juhatajat informeerida. See rahustab vestluspartnerit piisavalt ja saan leiliruumi tagasi siirduda.

25. AUGUST

Järgmiseks nädalaks on mürgitamiskatse siiski päevakorrast maha võetud. Küll aga lõpeb iga telefonikõne fataalse jumalagajätuga. Täidan palve hauaplatsi asi korda ajada ja luban, käsi südamel, korraldada kirstumatuse.
Küll on aga raske aru saada, mis võiks olla surma põhjuseks. V diagnoosib endal südamepuudulikkuse, neerupuudulikkuse, maksatsirroosi, sapipõiehaiguse. Glaukoom silmas teeb pimedaks ja polüüp ninas lämmatab. Artriidist saab polüartriit, sellest gangreen.
„Mul varbad kasvavad kokku ja mul on vaja pääseda kirurgile," teatab ta resoluutselt.
„Mida siis kirurg teeks?"
„Lõikab varbad uuesti lahti."
Kõnesid tulvab sisse kellaajast sõltumata – nii kiirel töö- kui ka sügaval uneajal. Märkan enese reaktsioonide muutumist. Algne mõistev-kaastundlik toon asendub tõredaga, see omakorda iroonilisega, iroonilne muutub tülpinud-lakooniliseks „jaa-jaa-jaaks". Nõutusest saab jõuetustunne, jõuetusest viha. „Mida, kurat, mina saan veel teha?" „Tahaks vahepeal natuke oma elu kah elada. Kas seda on palju palutud?" „Mul on vaja laps üles kasvatada, mitte vanainimesega tulutult arste mööda traavida." „Kui sa ise ei aita ennast, siis mis abi sa teistelt ootad?" saab minust parempoolne sotsiaaldarvinist.
Lõpuks hakkan V kõnesid ignoreerima. Mitte et mul ilmtingimata kiire oleks, vaid seepärast, et vältida negatiivseid emotsionaalseid registreid, mis selle kommunikatsiooniaktiga paratamatult kaasnevad. Mul on elus muudki teha, kui konstantselt oma süümega diilida.
„Raisk, ta teeb seda meelega, et ma ennast halvasti tunneks!"
Iga kord pärast telefonikõnet tundun endale kuidagi väiksem – inimesele, kes otsib lähedust ja soojust, on mul pakkuda ainult kalki eidelikku tänitamist.

26. AUGUST

Jälle kümneid kõnesid. Lõpuks ma kähvan, et ei jõua enam ta kurtmisi kuulata. V süüdistab mind selles, et olen samasugune südametu inimene nagu ta parim sõbranna, kes ta otseselt persse saatis. Et nüüd ei ole tal tõesti enam kedagi jäänud. Uurin ettevaatlikult, et ega ta juhtumisi enda juures ei märka midagi, mispärast inimesed ta hülgavad.
„Ei. Inimesed ongi loomult halvad ja hoolimatud."
Konsulteerin kognitiivse psühhoioogiga, millist strateegiat kasutada V-ga suhtlemisel, et ennast psüühiliselt säästa.
„Inimese käitumist mõjutavad kolm põhilist päästikut: iha preemia järele, hirm karistuse ees ning iseenda käitumise peegeldus ja analüüs. Kui kaks esimest on kaasa sündinud ja saatjaks surmani, siis enese käitumise analüüs tekib isiksuse arengu käigus ja paraku taandareneb vanaduses."
Ehk siis V-ga suheldes pean arvestama, et teda saab mõjutada ainult karistushirmu või premeerimislootusega nagu väikest last. Kui hirm täieliku isoleerituse ees kasvab suuremaks kui igast kontaktivõtust saadav preemia, siis ehk ta taltub. Ühesõnaga, ma ei saa panustada sellele, et ta saab aru täiskasvanulikust veenmisest ja seletustest.

28. AUGUST

„Andres, sa pead nüüd kohale tulema, muidu on mul minek. Ma ei saa enam üldse hingata."
„Isegi suu kaudu mitte?"
„Ei, üldse mitte."
Kohale jõudes on V tuhkhall.
„Vaata ometi mu nina sisse."
Vaatan ninasse.
„Ja saad sa aru, mul jalad üleni ketendavad ja see on läinud kuni mu naisteasjani välja. See on kohutav."
„Mhmh."
„Andres, palun vaata seda!"
„Misasja? Su naisteasja?"
„Just, jah!"
„Tänan, ei!"

29. AUGUST

Olen saanud aja nina-, kurgu- ja kõrvaarstile, et kontrollida, mis toimub V hingamisteedes. Arst vaatab V üle ja kutsub siis mind oma kabinetti.
„Ma ei leidnud siit midagi."
„Mis mõttes? Kas tal on ninaga siis kõik korras?"
„Täiesti. Te võiksite igaks juhuks veel EMOst läbi käia, et järsku on kuskil mujal midagi."
Viin V kabinetist välja ja hakkan teda autoni talutama.
„Andres, me peame EMOsse minema. Ninaarst katsus pulssi ja ütles, et ei tunne midagi."
„Me käisime kaks nädalat tagasi EMOs. Mäletad, nad kontrollisid vererõhku, tegid kardiogrammi ja võtsid analüüse. Su süda on täiesti korras."
„Aga need arstid ei tea midagi. Siin on normaalsed arstid."
„V, me ei lähe EMOsse, see on meditsiinisüsteemi kuritarvitamine. Keegi, kes vajab päriselt abi, peab sellepärast ootama, et sa oled endale jälle mingi haiguse välja mõelnud."
Korraga rebib V ennast lahti, tormab vanainimese kohta tohutu energiapuhanguga nina-, kurgu- ja kõrvaarsti kabinetti tagasi ja tõmbab ukse kinni. Järgnen talle. Avan ukse ja näen, kuidas metsistunud proua V klamerdub arsti käsivarre külge ja kisendab: „Ninaarst, päästke! Andres ei vii mind EMOsse. Ninaarst, päästke! Andres ei vii mind EMOsse."
Vaatan seda pilti ja mõtlen, et kuidas see rauk seal, kes mind, silmad paanikast punnis, jõllitab, oli mõnikümmend aastat tagasi elegantne proua, kes mängis Chopini, igatses Pariisi ja lasi kiimasel Vaino Vahingul ennast ümber laua taga ajada.
„V! Kui sa kohe seda tsirkust ei lõpeta, sõidan ma tagasi ja sa võid üksinda sinna EMOsse minna!"
Tagasiteel valitseb autos jäine vaikus. V hakkab vaikselt nutma. Nutt paisub. Mina aga ei vaata endiselt tema poole.
„Andres, ma palun sult ainult üht."
Vaikus.
„Ma palun ainult seda, et sa mataksid mu Kurri minu kõrvale."
„V, su kass on ju aastaid surnud."
„Jah. Ma tahaksingi, et sa võtaksid urni Kurri tuhaga ja mataksid minu kõrvale."
„No vaatame seda asja…"

4. SEPTEMBER

„Andres, ma ei jaksa enam. Ma tahan, et elu juba lõppeks. Mida ma pean tegema?"
„V, ma ei saa sind selles asjas aidata. Kui sa tõesti seda tahad, siis pead ise selleks tee leidma."
Seda on kerge öelda, aga reaalselt, mida peab tegema inimene, kelle tulevik ongi pikaldane hääbumine? Kellel pole õigust ühelegi pikemale plaanile ja ka unistamine tundub kuidagi kohatu? Rippuma oleviku küljes ja hõljuma mälestustes? Aga kui selline olelemine on vale isegi olelejale endale?
„Ma olen elanud liiga pikalt. Pikemalt kui mu ema. Pikemalt, kui oleks üldse vaja," sõnab V.
Süda tõmbub kokku, aga aidata ei saa.
Prantsuse eksistentsiaalne filosoof Simone de Beauvoir ütleb: „Surm iseenesest ei hirmuta mind, vaid hüpe on see, mida ma kardan."
Nojah, ka V on täis surmaiha ja surmahirmu korraga. Kahtlustan, et kui ma ise oleks samas olukorras, oleks ma samasuguses kahvlis. Olen lugenud meditatsioonikursustest, mis õpetavad rahuliku meelega lahkuma, aga sellisteks oskusteks on V puhul vist juba liiga hilja. Meie eelkäijad, kurask, on meie tuleviku projektsioonid. Nad on meeldetuletus sellest, millisteks me ise silmapilgu pärast muutume. Pai jumal, kui sa olemas oled, tee nii, et ma ei peaks midagi sellist üle elama. Et elaks täisväärtuslikult allakäigu alguseni ja siis viskaks oma vedru suvalises kohas suvalisel ajahetkel ilma pikema tseremooniata välja. Võin vaid kadestada Jüri Aarmat, kellel jäi ainult kaks sekundit reaktsiooniaega, enne kui rong ta olematusse paiskas.
Teatan eksabikaasale, et kui tunnen, et mu aeg on käes, lähen Õrsava järve neitsilikult õhukesele jäälle ja lasen loodusel ülejäänu eest hoolitseda. Keegi ei pea parast mu laibaga jahmerdama. „Mida sa siin oma aruga välja oled haudunud? Mida su lapsed peavad mõtlema, kui nad tulevikus seal järve ääres viibivad?"
Well, yeah…

5. SEPTEMBER

„Andres, kas sa saaksid mulle raha tuua? Ma pean Vollilt Maajõudu juurde ostma."
Eliksiir Maajõud on siis Eesti ühe tuntuima imeravitseja Volli bränd liigeste tervendamiseks.
„Aga ma tõin sulle ju eelmisel kuul 100 euro eest Maajõudu."
„See on otsas."
„Ega sa seda ometi ei joo? Maajõud on pealemäärimiseks!"
Vaikus.
„Jood sa seda tõesti?"
Mõni hetk hiljem.
„Mul on vaja Vollilt ka Hommikutõusu."
„Mis see veel on? Kas Maajõud siis ei mõju?"
„Asi on selles, et Maajõud aitab liigestehaigust ära hoida, aga kui haigus on käes, siis aitab ainult Hommikutõus."
„Okei, ma tõin sulle eelmine kord 150 eurot. Telli siis Volli käest ise seda rohtu, mida sul vaja on."
„Jah, aga mul ei ole seda raha enam."
„Mida sa sellega tegid siis?"
„Rebisin puruks."
„Misasja?"
„Jah, ma rebisin raha puruks, sest ma vihastasin nende peale."
„Miks sa vihastasid?"
„Sest sa ei kujuta ette, milline pettus ja varastamine siin käib. Ja mina ei lase enda järelt varastada."
„Oota, sa rebisid raha puruks, et mitte lasta see ära varastada?"
„Jah, ma ei saanud muudmoodi."

6. SEPTEMBER

Vaatasin just üle ühe oma lemmiku, Zoë Helleri raamatu järgi vändatud filmi „Ühe skandaali märkmed". Judi Denchi kehastatud vanatüdrukust õpetajanna istub vannis ja hõõrub ennast svammiga, taustal kõlab sisemonoloog: „Inimesed nagu Sheba arvavad, et nad teavad, mis on olla üksik. Aga tilk tilga haaval kuhjuvast lõppematust üksildusest ei tea nad mitte kui midagi. Mis tunne on ehitada kogu oma nädalavahetus ümber pesumaja külastuse. Või olla kroonilises puudutusenäljas, nii et bussikonduktori juhuslik käepuude saadab igatsusraputuse otse su kubemesse. Oh, Shebal ja temasugustel pole sellest õrna aimugi."
Kas V hüpohondria ei võiks olla märk traagilisest tähelepanuvajadusest? Järsku on see, mida mina tajun egoistliku manipulatsioonina, hoopis appikarje inimliku läheduse järele, säärasest üksilduse põhjast, millest mul pole õrna aimugi? Kas kognitiivsete võimete allakäik viib lõpuks sinnamaani, et enam ei oska muul viisil kontakti saada kui läbi lõputu jõuetuse türannia?

7. SEPTEMBER

„V, räägi endast. Mis on olnud su elu kõige olulisem suhe?"
„Tead, Andres. Mul oleks võinud kõik teisiti olla. Aga ma ei tahtnud olla perekonna lõhkuja. See Tõrva mees oli abielumees ja tal olid lapsed. Ma mäletan, kuidas me istusime emaga kiigel ja vaatasime teda ära minemas. Aga ma ei läinud talle järele ega võtnud kontakti. Mitte kunagi."
„V, aga see on nii ilus lugu. Kas sa ei tahaks seda kirja panna? Kas sa ei tahaks kirjutada mälestusi?"
„Ei tea, Andres. Mul käsi nii koledasti väriseb, keegi ei saa mu käekirjast aru."
„Ära selle pärast muretse, küll me välja loeme."
V-l on pisarad silmas. Teen rõduukse lahti.
„Tule vaata! Ilus sügisõhtu. Pihlakad on punased. Tule nüüd, hauas on aega pikutada."
V hakkabki ennast ägisedes püsti ajama. Appi tõttab hooldaja Anatoli, kes tunnustab: „Molodets. Dviigatsa naado. Tolko dviigatsa."

Saame kahepeale V õue viidud.
Eemal kilgendab sügispäikeses õigeusukiriku torni kuppel.
„Kuule, V. Lähme õige kirikusse. Sa oled ju ristitud? Paneks õige mõne küünla ja mõtleks igavikumõtteid?"
„Olgu, lähme."
Kõnnime V-ga liikumisrulaatori abiga mööda külateed, meeter meetri haaval, ägisedes, puhkides ja salamahti vandudes.
„Väga hea, väga hea, veel natuke, super!"
Sadakond meetrit enne kirikut jääb aga V seisma: „Lähme tagasi, ma olen väsinud."
„Kuule, ära jama. See on ju siinsamas peaaegu."
„Andres, ma enam ei jaksa. Lähme tagasi."
Süda tõmbub sees kokku.

Andres Maimik on filmi- ja reklaamilavastaja, stsenarist ja produtsent Kuukulgur Filmis. Noorena lootis ta söösta läbi elu nagu transkontinentaalne ekspress, kuid võta näpust, eksituse tagajärjel on ta istunud hoopis vanasse logisevasse suslasse, mis peatub igas jumala teivasjaamas. Aga pole probleemi – nii õpibki paremini elu tundma.

VANAKS SAADA, MITTE JÄÄDA

Inimene saab ajas selgesti vanemaks, aga see, kas võtta seda kui kehvemaks jäämist või kogemuste kogunemist, on meie endi ja meid ümbritseva kultuuri teha. Miks võtab varastes kolmekümnendates inimene komplimente oma „nooruslikkuse" kohta kui tunnustust?

Kirjutas **Piret Põldver**, illustreeris **Liisa Kruusmägi**

Kolmekümnendate alguses hakkasin tajuma, et vananen. Või noh, mis ma ajan, tegelikult leidsin hiljuti oma 22-aastaselt kirjutatud blogisissekande, milles kurtsin, et teen seda ja mõtlen toda – ju ikka selle pärast, et olen nüüd vanaks jäänud. Mis värk selle vanadusega on? Kuidas selline retoorika siis nii vara peale tuleb? Ja mismoodi muutub selle tajumine isiklikult, mismoodi ühiskondlikult?

Pole midagi parata, vananemine ei ole *in*. Vähemalt praegu, vähemalt siinses kultuuris. Kevadel ütlesin ühele vanemale naisele, et tahan olla nagu tema, kui vanaks jään. Kohe tundsin, et komplimendi asemel solvasin – nimetasin teda vanaks, oleksin pidanud sedastama, pehmemalt, et „kui olen sinuealine", „kui olen pisut vanem" vms. Kuidas saab nii olla, et paratamatu ja endast sõltumatu fakt või nähtus iseenesest on juba midagi hinnangulist: noor hea, vana halb? Mõned näited. Kõik need reklaamid, mis ütlevad, et peida vanaduse märke, annavad signaali, et vananemine on miski, mida tuleb varjata. Kõik korrad, kui mulle tehakse kompliment, et näen välja noorem, kui tegelikult olen, saan teada, et praegu anti mulle pelgalt armuaega, lihtsalt natuke hiljem näen välja vanem ja siis enam komplimenti ei saa. Kõik korrad, kui öeldakse, et olen nooruslik ja mul küll veel kortse pole, tean, et tegelikult kulgen vastassuunas – ja selle ilmnemist tuleb teatavasti vältida võimalikult kaua. Selles kontekstis ei tule pähegi, et selle üle võiks rõõmustada, sealt midagi head leida, seda omaette väärtustada. Mis sellest, et see on miski, millega tuleb tegeleda peaaegu kõigil – sest alternatiiv on noorelt surra. Aga see pole ka parem variant.

Pole midagi parata, vananemine ei ole in. Vähemalt praegu, vähemalt siinses kultuuris.

Ja ometi, kuigi kanname kõik seda perspektiivi endaga, teeb suur osa inimestest ühiseid jõupingutusi, et end selles pisut kehvemini tunda. Katsuda eitada, katsuda mööda vaadata, unustada, kahetseda, defineerida end nooruse kategooriate kaudu.

Mida ma siis mõtlesin, kui 22-aastaselt kirjutasin, et ju siis hakkan vanaks jääma? Eks ma mäletan küll, mida selline väide endas tajumisi kandis. „Hakkan vanaks jääma" kannab mõtet sellest, et olen nüüd natuke kehvem, midagi vähemat, olen kaotamas midagi väärtuslikku. Olen väsinum ja igavam, olen pisut halvemas olukorras. Mida see kindlasti ei tähendanud – aga miks ometi? –, oli mõte, et olen nüüd targem, kogenum, tean paremini, oskan enda keha paremini tajuda, iseend mõista ja piire tunnetada, tunnetega konstruktiivsemalt hakkama saada, mu eesmärgid on selgemad, mõistan rohkem, tervikpilt on konkreetsem, sotsiaalsed suhted on väärtuslikumad, muutun üha paremaks iseendaks ja liigun püstitatud eesmärkide poole. Sest nii see kõik ju tegelikult on. Miks siis ometi ei tähenda vananemine meie ühiskonnas neid väärtusi, vaid esmajoones ikka midagi negatiivset?

KUI VANA ON VANA?

Väga kergesti võib tekkida tunne, et vanadus on loomulik kategooria, see on midagi antut ja selle vastu ei saa. Tähelepanelikumal vaatlemisel selgub, et ka siin on aluseks ühiskondlik konstruktsioon. See tähendab, et vananemine iseenesest on küll bioloogiline protsess, sellele antav tähendus on aga kujunenud kultuurilisel.[1]

Vanus ja vanadus on väga kontekstipõhised mõisted. Antropoloog **Georg Elwert**[2] on välja toonud, et eri kultuurides defineeritakse vanadust erinevalt. Mõnes paigas peetakse vanaks neid, kes ei ole enam võimelised suurematelt pingutusteks, mõnes teises jällegi on tähtis inimese positsioon reproduktiivses tsüklis – oluline on abielustaatus, eriti naiste puhul, kus on määrav, kas naine on abieluvõimeline, abielus, ema, lahutatud, lesk või ämm, näiteks on ühiskondi, kus naine saab vanaks abielludes, umbes 18-aastaselt. On piirkondi, kus peetakse omavahel samaealisteks inimesi, kellel on eelneva põlvkonnaga samasugune suhe, näiteks ühe pere lapsi, olenemata nende vanusevahest, loetakse üheealisteks. Sellisel juhul võib ühes vanuseklassis olla üsna eri vanuses inimesi. Neis tingimustes ei saa vallalised ja lasteta vanad naised või mehed iial n-ö vanaks. Mõnes kultuuris ei loendata eluaastaid, vaid vanus sõltub füüsilise küpsuse seisundist – selle järgi ei saa ükski laps olla kunagi n-ö oma ea kohta alaarenenud. Elwerti näited kehtivad eelkõige preindustriaalsete kultuuride kohta, samas aitab see mõtestada ka seda, mida meie peame vanaks. Elwert toob lisaks välja, et postindustriaalsetes kultuurides seostub vanaduse mõiste kolme asjaga: sündide suhteline vahe (s.t kellestki vanem olemine), absoluutne eluiga (*n* aastat vana olemine) ja subjektiivne bioloogiline vanus (vanana paistmine).

See, kas kedagi nähakse vana või noorena, sõltub omakorda ka isiklikust perspektiivist. Kümneaastane võib öelda, et temaga tuli rääkima üks vana naine – hiljem selgub, et see naine oli 45-aastane. Samas võib 80-aastane öelda, et teda käib abistamas noor sotsiaaltöötaja, kes võib samuti osutuda 45-aastaseks[3].

KUST TULEVAD STEREOTÜÜBID?

Ageism[4] on stereotüpiseerimine, eelarvamuslik suhtumine ja diskrimineerimine vanuse põhjal. Nagu ka rassism ja seksism, ilmub ka *ageism* eri vormides ja pole enamikul juhtudel tahtlik. Samal ajal on viimast ehk keerulisem märgata kui kaht teist ismi, sest sellest on olnud vähem juttu, teema on peidetud ega lähe paljudele nii väga korda enne kui teatud vanuses. Võib aga juhtuda, et selleks ajaks ei ole inimesel enam piisavalt sotsiaalset kapitali, et uusi paradigmasid luua, et teda kuulda võetaks, et tema pärast maailma muudetaks[5]. Ja eks see *ageism*'i teiste ismide varju jäämine ole isegi omakorda üks diskrimineerimise ilming.

Ameerika kirjandusprofessor **Kathleen Woodward**[6] on kirjutanud, et vananemise eitamine võib võtta mitmesuguseid vorme, ja Läänes on see üldiselt võtnud vormi, kus kronoloogiline vanus on väga oluline. Vaatamata sellele, et vanadus on kontiinum, organiseeritakse seda kontiinumit polaarseteks opositsioonideks. Kuna vananemine tundub hirmutav, püütakse sellele mõtlemist ja sellega tegelemist eemale lükata, vältida, mis omakorda viibki stereotüpiseerimiseni.

Miks me ei mõtle vananemisega seoses, et olen nüüd targem, kogenum, tean paremini, oskan enda keha paremini tajuda, iseend mõista ja piire tunnetada, tunnetega konstruktiivsemalt hakkama saada?

Vanadusega kaasnevad tõepoolest tohutud stereotüübid. Näiteks kirjeldatakse ühes käsitluses[7], et lastekirjanduses kujutatakse vanu inimesi, vanaemasidisasid piltidel valdavalt tõeliste raukadena, kes istuvad tugitoolis, koovad sokki, käivad jalutuskepiga ja kannavad möödunud sajandi alguse riideid. Hoolimata sellest, et enamasti, s.t tegelikkuses, on 7–8-aastaste laste vanavanemad umbes 55–60-aastased tegusad tööinimesed. Ühes Austraalias õenduse erialal kaitstud doktoritöös[8] sedastatakse, et filmides kujutatakse vanu inimesi sageli sootutena, vananeva naise keha aga peetakse ekraani jaoks sobimatuks, ja seksuaalsuhted eakate vahel on hakanud alles viimasel ajal tabu loori tagant välja tulema. Samas doktoritöös tuuakse välja, et komöödiates, kus huumor põhineb sageli stereotüüpidel – mis omakorda haaravad endasse soo, rassi ja kultuuriga seotud eelarvamused –, tunneb vaataja oma ebateadlikud veendumused ära ning selle peale on lihtne juba lõbustavaid seiku üles ehitada. See omakorda toodab juurde neidsamu stereotüüpe.

Milleks neid stereotüüpe üldse uurida? Arvan, et selleks, et märgata ja küsida; näha iseenda eelarvamusi ja ahistavaid üldistusi, mis ei piira ainult maailma minu ümber, vaid ka mind ennast. Et hirme oleks vähem, et vabadus oleks suurem. Näiteks võib küsida, millest kõneleb see, et vanemaealisi inimesi kujutatakse kunstis, filmis ja kirjanduses võrdlemisi vähe, kuigi neid on statistiliselt üsnagi palju. Või miks on üleüldse keeruline päriselt märgata ja meelde jätta endast erinevat, näiteks palju nooremat või vanemat.

Vaatamata sellele, et vanadus on kontiinum, organiseeritakse seda kontiinumit polaarseteks opositsioonideks.

Olen kogenud, et teadvustades stereotüüpe, mida ise kannan, elan mõnda aega nagu kahes tegelikkuses: ühes, kus mõtlen endiselt automaatselt lihtsustavalt ja näen maailma mustvalgelt, ja teises, kus teadvustan, et ma seda teen, ja seetõttu ka avastan, kuidas maailm on märksa laiem ja värvilisem. Mingil perioodil võib olla raske aktsepteerida enda automaatseid reaktsioone ja nendele vastanduvat kirevust. Aga ajaga hakkavad värvid domineerima. Hirmud lahtuvad. Ja värske õhk voolab pahinal sisse.

[1] *A Global Perspective on Ageing. – Lumen, Boundless Sociology.*
[2] *Elwert, G. 1994. Vanadus eri kultuurides. – Akadeemia, nr 1, nr 2.*
[3] *Minu näide on inspireeritud doktoritööst Gatling, M. C. 2013. Representations of age and ageing in comedy film. PhD thesis, James Cook University.*
[4] *Siiani pole ma sõnale „ageism" head eestikeelset vastet leidnud.*
[5] *Isiklikust perspektiivist vananemisest ja ühtlasi homoseksuaalsusest vt Macdonald, B.; Rich, C. 1984. Look me in the eye. Old women, aging and ageism.*
[6] *Woodward, K. 1991. Aging and Its Discontents: Freud and Other Fictions (Theories of Contemporary Culture).*
[7] *Dodson, A. E.; Hause, J. B. 1981. Ageism in Literature. An Analysis Kit for Teachers and Librarians.*
[8] *Ageism'ist filmides: Gatling, M. C. 2013. Representations of age and ageing in comedy film. PhD thesis, James Cook University.*

Piret Põldver on keele- ja sisutoimetaja ning värske humanitaarteaduste magister. Muu seas kirjutab erinevaid tekste – artikleid, luulet, proosat – ja teeb intervjuusid.

MÄNGUS ON MEIE TULEVIK

II pensionisamba sisuline kaotamine mõjutab esmapilgul peamiselt meie kõigi individuaalsed võimalusi inimväärseks elusügiseks. Aga lisaks on maailm täis näiteid, kus majanduslikesse raskustesse sattunud inimhulgad teevad olukorra paranemise lootuses poliitilisi valikuid, mis ühel hetkel võivad löögi alla seada juba ühiskondlikud kokkulepped ja vabadused laiemalt.

Intervjuu **Peter Lõhmusega**. Küsis **Maia Tammjärv**, illustreeris **Andrei Kedrin**

„Me kõik jääme vanaks," laulis 2011. aastal (toona 19-aastane) **Getter Jaani** ja meie naersime. Mida teeb õigupoolest 18–35-aastase inimese aju, kui ta kuuleb sõna „pension"? Või „säästma"? Ma arvan, et turvaline oleks öelda, et haigutab! Sest see ongi üks ütlemata ebaseksikas teema. Me tahame elada hetkes ja teame, et parem on koguda kogemusi, mitte asju, kinnisvara ja aktsiaid. Vanaduspensionipõli ei ole kindlasti esimene teema, millele me viitsiksime mõelda. Aga *bear with me*, see on praegu oluline. Mäletatavasti oli kliimakriisiga veel aasta-paar tagasi sama lugu. See oli liiga kauge, abstraktne, see ei puudutanud justkui otseselt meid. Aga nüüd puudutab.

Rahvastik vananeb kõikjal Läänes ja Maailmapanga eestvedamisel on seda probleemi alates 90ndatest ka kõige erinevamates riikides adresseeritud. Kui tuua siin välja vaid kaks numbrit, siis näiteks Eestis, kus OECD seni viimase pensioniteemalise ülevaate[1] järgi oli 2015. aastal 100 tööealise inimese kohta 31 vanaduspensionäri, kasvab see näitaja prognooside kohaselt aastaks 2050 56-le. Ma kordan: 56 vanaduspensionäri *vs.* 100 tööealist inimest. Ja siia hulka pole isegi arvestatud ülejäänud „ülalpeetavaid" – alaealisi, töövõimetuid jne. Ma ei tea, kui lihtne on kujutleda maksukoormust, mida töötavatel inimestel mõnekümne aasta pärast kanda tuleb, aga paistab olevat üsna selge, et meie tuleviku kindlustamiseks ei piisa I sambast.

Sellise demograafilise prognoosiga silmitsi seistes ongi astutud pea kõigis arenenud riikides vägagi konkreetseid samme, sealhulgas jõustus Eestiski 2002. aastal kohustuslik kogumispension ehk vana hea II pensionisammas. Ei jõudnud aga mööduda 20 aastatki, kui kohustuslikust on saamas koalitsioonierakonna Isamaa eestvedamisel hoopis vabatahtlik. Mis saab edasi?

Kohalikud majandusinimesed ja poliitikud on arutanud sel teemal juba terve selle aasta ning tükikese eelmisestki, nõnda suunasime seekord pilgu hoopis üle ookeani ja tegime Skype'i kõne Peter Lõhmusele, Rahvusvahelise Valuutafondi (IMF) finantssektori vanemekspertile, kelle töökohustuste hulka on kuulunud viimastel aastatel erinevate riikide nõustamine finantssektori reformide vallas. Kui kodusel kamaral Pelgulinnas 18. oktoobril kell 19 juba hämardus, näitas kell Washingtonis Eastern Standard Time'i järgi täpselt keskpäeva.

Umbes aasta tagasi, kui meie ajakirjanduses domineeris II samba teemal veel pea eksklusiivselt Isamaa lobi, kirjutasid sa Postimehe arvamusloos[2] nõnda: „II samba kaotamine Eestis paistab sammuna minevikku. Veel enam, valmis tuleks olla – pärast vajalikke reforme – nii II samba kui vabatahtliku säästmise skeemide laiendamiseks. Paljudel meist on veel ees pikk tee, ning tahaks, et kõik seda väärikalt saaks käia." Kuidas praegused arengud sulle selles valguses tunduvad?

Väga kurb on kõike seda lugeda. Eriti „reformijate" pinnapealseid ning loosunglikke argumente ja pikaajalise vaate puudumist – vaate, mille peaks sellistesse aruteludesse tooma reeglina just valitsus.

Kas sa aimasid aasta tagasi, et Isamaa ja ko(alitsioon) selle reformi päriselt ära teevad?

(*Parandab*) Nii-öelda reformi – keel ei taha seda reformiks nimetada. Ma aimasin küll, jah. Selles mõttes pole Eesti just eriti unikaalne riik, et siin ilma suurema analüüsita mingeid valimiseelseid populismimaigulisi otsuseid ellu viiakse. Eks Eestiski on olnud selliseid juhtumeid ka varem, näiteks aastal 2000 kaotati põhjalikult läbi mõtlemata ettevõtte tulumaks. Antud juhul teeb asja aga kurvaks see, et kannatajad on just inimesed, kes rohkem kaitset vajaksid.

„Reformi" pooldajad väidavad just vastupidist, et vaesemad inimesed võidavad.

Selles mõttes küll, et II sambast loobujate arvelt saaks tõsta praeguseid pensione. Sel viisil lahendatakse aga tänaseid probleeme – ehk madalaid pensione – homsete veel suuremate probleemide arvelt. Olen kuulnud ka argumente, et kui inimene teenib väga vähe, siis ju pensionisambasse ei kogunegi midagi, ja teisalt, et kui oled rikas, siis sul on niikuinii varasid. Kõik on suhteline – paarkümmend lisaeurot kuus on väikese sissetulekuga pensionärile suur raha. Lisaks sellele on aga erinevad uuringud näidanud, et ka jõukamad inimesed pole head pikaajalised säästjad.

Lihtne on näha II samba süsteemi muutmise lühiajalisi motiive – erakorraline maksutulu riigile tulumaksu kujul ja rohkem vaba raha pensionisüsteemis –, aga pikemas plaanis ei paista see ju olevat hea ka riigile, kui tema inimesed vanaduspäevil ära ei ela.

See ei ole hea kellelegi. Eesti poliitilisel maastikul on laual unikaalne kombinatsioon: üks valitsuserakond rajas valimised suure pensionitõusu lubadusele, teine püüdis aga hääli lubadusega kogumispension kaotada ning nii sisuliselt tulevasi pensione vähendada, et siis valmistada järgmisteks valimisteks pinnast ette poliitikutele, kes võimule saamiseks taas üha suuremaid riiklikke pensione lubavad, mis saab juhtuda ainult millegi muu arvelt.

Tõesti, mõned uuringud väidavad, et seal, kus riigi roll sotsiaalkindlustuse tagamisel on väike, on inimesed varmamad pikaajaliselt säästma, aga selleks peaks riik ka sellise minimalistliku sekkumise positsiooni võtma. Vastutustundlikum oleks öelda, et kuulge, teil on küll variant, et te saate raha kätte, aga I samba pensionid jäävadki suhtelisel skaalal sinna, kus need on ühed madalaimad Euroopas – ja mitte ainult nominaalselt, vaid ka nende suhe palgaga; kõik, paneme selle kirja ning hakkame aga ise pensioniks säästma! Seda ju loomulikult keegi ei ütle. Ei järgmistel ega ka ülejärgmistel valimistel.

Kõige kurvem on selle diskussiooni juures see – kuigi see pole muu maailma kogemust arvestades teab mis üllatus –, et paljud ei teadvusta piisavalt, mis neid tulevikus finantsiliselt ees ootab; et hoolimata kiiresti muutuvast ja paranevast elust jääb pension ka pikemas perspektiivis endiselt 40% juurde viimasest palgast või isegi alla selle. See on järsk muutus nii jõukamatele kui ka vähem jõukatele. Aga see ei pea nii olema. See oli ka mu kunagise artikli „Hoopis rohkem sammast" pealkirja mõte, et tegelikult oleks vaja rohkem säästa, et elada pensionipõlves ligilähedaseltki sellist elu, mida sai enne pensioni elatud.

Koalitsiooni liikmed ikka rõhutavad, et ei kaota ära, vaid muudame vabatahtlikuks.

Jah, ma olen ka kuulnud, et II sammas ei kao, vaid muutub vabatahtlikuks. Vabatahtlik on III sammas! See pole aga millegipärast eriti populaarne, kuigi on tänu maksuvabastustele igatpidi soodus variant säästmiseks (mida saab realiseerida juba alates 55. eluaastast!). Nii palju siis inimeste pikaajalisest finantsplaneerimisest. Seega on alusetu öelda, et kui me teise samba ära kaotame, siis inimesed muudavad järsku oma käitumist. Mul on ka endal keskealisi hästi teenivaid ja elavaid tuttavaid, igati ratsionaalseid inimesi, kellel hakkab alles nüüd pärale jõudma, mida tähendab sissetulekute vähenemine 60, 70 või isegi 80 protsendi ulatuses 10–20 aasta pärast.

Vähemasti seda on meile väidetud mitu korda, et liitumine II sambaga jääb ikkagi automaatseks, s.t uued töötajad liidetakse täisealiseks saamisel vaikimisi ikkagi II sambaga. Kui ülejäänu seda aga ei toeta, teavitustööd ei tehta jne, tundub see inimesele ehk intuitiivselt ebavajaliku lisakulutusena – *à la* nad võtavad mu palgast kaks protsenti.

Jah, see erinevus III sambaga jääb sisse, kuid II samba võtmesõna on „kohustuslik". Automaatne liitmine ei asenda seda, kui sealt antakse võimalus välja astuda.

Mina mõtleks pigem nii: minult ei võeta mitte kaks protsenti sotsiaalmaksu lisaks, vaid hoopis neli protsenti sotsiaalmaksust kantakse mu isiklikule kontole. See peaks olema eluterve finantsmõtlemise alus. Ja kõik need teised absurdiläähedased argumendid, mida „reformijate" eestkõnelejad hoolimata igasuguse tõestuse puudumisest räägivad. Näiteks, et teeme lapsed pensionisammasteks. Lapsed ei ole viimasel sajandil enam mingisugune investeering! Puhtalt finantsilises plaanis on lapsed kohustus, mitte vara. Ühiskond on muutunud. Kui tahad mõnes riigis näiteks kinnisvara osta, vaadatakse laenu taotlemisel, kui palju sul on ülalpeetavaid. Ja mida rohkem sul neid on, seda kehvemad on võimalused. Väita, et pensionireform paneb rohkem lapsi tegema, on pea peale pööratud argument. Ja minu meelest ei ole eetiline panna laste ölule koormat oma elu ülesehitamise kõrvalt ka oma vanemate eest hoolitseda. Kui sajandeid tagasi oli see ainuke variant, siis enam mitte. Teine absurdne argument on pensionisäästudega kiirlaenude tagasimaksmise võimalus. Tule taevas appi, nagu edaspidi enam ei võetaks kiirlaene! Praeguste rahaliste probleemide lahendamine pikaajaliste säästude arvelt ei saa olla eesmärk, selleks tuleb valida teised vahendid.

II samba „reformi" puhul teeb asja kurvaks see, et kannatajad on just inimesed, kes rohkem kaitset vajaksid.

Küllap mängib meie vaadetes rolli ka see, et oleme noor ühiskond ja me pole teinud veel läbi tervet tsüklit, kus inimene oleks töötanud ja elanud täisväärtuslikku elu karjääri algusest lõpuni, jätkates seda siis pensionärina. Mul on tunne, et Eestis on paljudel ikka veel silme ees nõukogude aja rätikutega tädid ja kepikestega onud ning arvatakse, et selline peakski pensioniaeg välja nägema, et see on paratamatus. Aga ei peaks. Eesmärgiks tuleb seada stabiilne, ilma märkimisväärse elukvaliteedi languseta elu, kuniks meile on seda antud. Paljud justkui ei oska pensionäre sellisesse konteksti üldse sobitadagi. Kuigi suure hulga jaoks oleks see täiesti saavutatav, kui seda eesmärki tõsiselt võtta. Pikema ajalooga riikides on inimesed näinud, kuidas elavad nende vanemad ja vanavanemad, on kuulnud selleteemalisi diskussioone ja kujutavad ette, mida pikaaegne planeerimine tulevikuks tähendab ning mida see elus muuta võib. Selline eesmärgipüstitus seaks ka pensioniteemalised debatid teise valgusesse.

Ka II samba süsteem tervikuna ei elanud meil oma elutsüklit poole pealegi.

Just. Seda olen ma ka poliitikas olijatelt kuulnud, et teeme selle „reformi" ära, kuna see on ikkagi ühe erakonna valimislubadus, ja küll me siis pärast vaatame, mida „vigade parandusena" peale hakata. Aga seda ei saa nii teha! Isegi alkoholiaktsiisi tagasikeeramine ei olnud lihtne – sest tootjad, kaupmehed jätavad ju osa maksulangusest oma tasku. Pensionireformi tagasi keerata või ka fikseerida on aga veelgi raskem, kordades raskem. Nii et kui see nüüd ära tehakse, siis on tõesti 20 aasta tööle vesi peale tõmmatud ja pärast seda midagi uut uuesti üles ehitada on paganama raske.

Ma saan aru, et Poola tegeleb praegu täpselt selle taastamisega, kuivõrd neil muudeti juba pärast majanduskriisi II sammas n-ö vabatahtlikuks.

Jah, Poola on kuuldavasti avastamas, et see süsteem, millele nad läksid II samba sisulise kaotamisega, ei vea välja, ja üritavad nüüd II sammast modifitseerida. Kui ma õigesti tean, siis viisil, et II sambasse läheb nii tööandja kui ka töövõtja panus. Aga sisuliselt üritatakse tagasi minna, jah.

Kuhu kohustuslik kogumispension sinu arvates skaalal vasak-parem üldse paigutub?

Raske öelda, sest seda II samba ehk kohustusliku kogumispensioni ideed on toetanud või soovitanud inimesed poliitilise skaala väga erinevatest osadest; ühelt poolt võetakse II sambaga pensioni maksmise kohustus riigilt ära – riik ei toimeta ümberjagamisega – ja teisalt tehakse see kohustuslikuks. Ehk siis see on kuskil skaala keskel. Tegelikult tuleks ideoloogia siit üldse kõrvale jätta – saabuvast pensionikriisist ning kohustuslike kogumissammaste möödapääsmatusest on räägitud juba aastakümneid, seda on teinud nii rahvusvahelised institutsioonid kui ka ametiühingud. Vaidlused käivad erinevate tehnikate, mitte printsiibi kui sellise üle.

Mu küsimus oli inspireeritud Keskerakonna poliitiku Oudekki Loone[3] seisukohast (etteheitena „reformi" vastu olevatele sotsidele), mille kohaselt ei tohiks õige sotsiaaldemokraat olla kohustusliku kogumispensioniga nõus. Ehk siis see vana hea, et pensioni peab maksma riik. Minus tekitas see küll selles mõttes kognitiivset dissonantsi, et üks kõige paremaid II samba süsteeme on ehitatud üles Rootsis, kus on olnud ajalooliselt väga tugev just sotsiaaldemokraatia.

Hoolimata kiiresti muutuvast ja paranevast elust jääb pension Eestis ka pikemas perspektiivis endiselt 40% juurde viimasest palgast või isegi alla selle. See tähendab, et 60% meie igakuisest sissetulekust kaob üleöö.

Oudekki Loone argumentide sissetoomine muudab diskussiooni tõesti veidi tragikoomiliseks. Tema argument on, et II sammas tuleb kaotada ning riiklikke pensione tuleks lihtsalt maksude suurendamisega tõsta. Minu väide on, et rahu, sinna me lõpuks ju jõuamegi. Ühel hetkel selgub paratamatult, et n-ö reformitud pensionisüsteem ei pea rahvastiku vananemise tõttu olemasolevate maksude toel vastu. Ja mis siis üle jääb, eks. Jälle tuleb mingi erakond, kes lubab kõrgemaid pensione, ja kui siis enam sotsiaalmaksust ei piisa, tõstetakse muid makse. Ma nimetaks seda elementaarseks poliitökonoomiaks. Kui me ei jõua Oudekki Loone soovideni praegu, siis oleme seal 20–30 aasta pärast. Ja sellele, nii kurioosne kui see ka ei ole, aitab kaasa seesama n-ö üksikisiku vabadust kiitev poliitika.

Kui märtsis kirjutasid majandustegelased avaliku kirja II pensionisamba toetuseks[4], siis seal oli väga erineva maailmavaatelise taustaga inimesi. Kas see ei ole mitte märk, et tegemist on millegi üsna selgega, kui väljaspool poliitilisi või ka ärilisi huvigruppe ongi kõik rahandus- ja majandusinimesed (peale Indrek Neivelti) ühel meelel?

Jah, mulle tundubki kaugelt vaadates, et sel teemal on enam-vähem kõik eksperdid, kes jagavad majanduse toimimist ja finantse, ühes paadis sõltumata maailmavaatest. Minul on oma pension olemas, III sammas, ning mul pole isiklikult absoluutselt mingisugust otsest huvi *status quo*'t säilitada. Sellegipoolest on lihtsalt

jätkub >

< *eelneb*

cheap süüdistada inimesi erapoolikuses, kuna nad kas töötavad pangandussektoris või on olnud valitsusasutustes seotud II samba elluviimisega. Nad on kõik oma ala eksperdid ja teavad, mida nad räägivad. Tundub, et ekspertide aeg hakkab otsa saama. Muidugi mitte ainult Eestis.

Isamaa loosungid on oma abstraktsuses ju päris haaravad, näiteks on esimees Helir-Valdor Seeder öelnud: „[T]egemist [oligi] maailmavaatelise valikuga, kas usaldada inimesi ja anda neile iseseisev otsustusõigus ja vastutus või rakendada riiklikku sundi inimeste rahaasjade korraldamisel."[5] Ja kellele ei meeldiks *vabadus* ja *usaldus*, kes ei tahaks *ise otsustada*. Ja kes tahab *riiklikku sundi*. Kui valikud esitatakse meile nii, tundub asi ju päris lihtne.

Jah, populistil on alati palju lihtsam oma ideid ellu viia, juba definitsiooni järgi. Nad ei pea oma argumente edasi arendama ega tõestama, et nendega saavutatakse ka soovitud lõpptulemus. Väita, et inimese vabadus on piiratud, kui tema palgast suunatakse 2% isiklikku – rõhutan, isiklikku – pensioniskeemi koos erinevate võimalustega kogunevat vara suunata, tundub diskrediteerivat vabaduse mõistet. Võiks ka küsida, kumb on tähtsam, kas n-ö valikuvabadus pensioniks valmistumisel või see, et ühiskond suudab garanteerida oma inimestele vähegi väärika vanaduspõlve. Kas kohustus koolis käia on vabaduse piiramine? Aga kas pensionipõlveks valmistunud inimestele antakse vabadus makse mitte maksta, kui on neid, kes piisavalt ei valmistunud? Kas meie lastele antakse vabadus oma sotsiaalmaksu neile mitte suunata? Ei anta ju. Veel enam, maailm on täis näiteid, kus majanduslikult raskesse olukorda sattunud inimesed teevad poliitilisi valikuid, mis ühel hetkel ei jäta ühiskonnale enam mingeid vabadusi. Muidugi on vabadus täna oluline, aga tähtis on ka keskkond, mis tagaks selle vabaduse ka homme. Aga keda homne praegu huvitab, eks. Järgmised valimised on varsti.

Ja sellises olukorras, kus rahvastik paratamatult vananeb, on demokraatias kõlavam hääl neil, kes on praeguste riiklike valikute tagajärjel väga vaesed.

Just. Tulevased valijad ongi need, kelle tulevikuga praegu mängitakse, kellelt see tulevik lihtsalt käest ära võetakse. See teema on palju kompleksem. Kõlavate loosungite väljakäimine ilma igasuguse kontekstita ja ilma kaht järgmist sammu edasi mõtlemata on äärmiselt lühinägelik. Siia juurde käivad ka kõik need veidrad argumendid, et inimesed saavad II samba kaotamisel innustust laste tegemiseks või oma hambad korda teha ja tänu sellele parema töökoha. Need on kõik sisutühjad loosungid, mis võivad tunduda esmapilgul loogilistena, kuid tegelikult ei kannata sisulises diskussioonis mingit kriitikat ning on kergesti ümberlükatavad.

Aga siit tekib ebamugav küsimus, kuidas riiki (edasi) usaldada. Jah, riik on või peaks olema suurem kui ühe valitsuse aeg, aga praeguses situatsioonis on öelnud näiteks Eesti Panga eelmine direktor Ardo Hansson: „Pensionisüsteemi usaldusväärsus oleneb sellest, kas kunagi antud lubadustest peetakse kinni. Kui ikka 17 aastat tehakse ühte asja ja siis tuleb keegi, kes pöörab kõik pahupidi, siis mõtlen küll, kas ma seda riiki enam usaldan. […] [K]ui pole välistatud, et „reformijad" vihkavad teist sammast nii väga, et riigistavad kogu värgi, siis mõistan neid, kes nähes, mida on tehtud, muutuvad täiesti skeptiliseks. Igaks juhuks liiguksin siis oma raha säilitamise nimel riigi süsteemist nii kaugele kui võimalik."[6]

Jah, küsimus, kas tasub jätta oma raha II sambasse olukorras, kus riiklik pension võib demograafiliste protsesside tõttu hakata tulevikus vähenema, on igati õigustatud. Sel juhul võib II sambasse kogunenud raha muutuda taas ahvatluseks poliitikutele – selle asemel et tõsta makse, võib juhtuda see, mis juhtus sisuliselt Ungaris ja Poolas: inimeste II sambasse kogutu kasutati ära erinevate riigieelarveliste probleemide lahendamiseks. Ma ei imestaks, kui ratsionaalsemad inimesed seda dilemmat kaaluksid. See 4%, mille riik sotsiaalmaksust inimese enda isiklikule kontole kannab, võib olla täna veel paljudele kaalukeeleks, miks oma II sammast säilitada, aga homme võib-olla enam mitte.

Kas sellise musta stsenaariumi puhul oleks põhjust näiteks loota, et inimesed liigutavad oma raha ühes säästmisharjumusega II sambast III sambasse?

Ma tõesti loodan, et inimesed, kes niiviisi erinevaid riske kaaluvad, jäävad ikka tuleviku peale mõtlema ning jätkavad selle kindlustamist, kas siis formaalselt III sambas või kuidagi teisiti. Ka III sambal on ju omad limiidid, maksuvabastus kehtib ainult teatud piirini[7]. Aga need, kes selliseid kaalutlusi silmas ei pea… nojah. Need tõenäoliselt võtavad selle raha tegelikult juba varem välja.

Kuidas aga motiveerida inimesi edasi säästma olukorras, kus igasugused mustad prognoosid tekitavad reaktsioonina apaatsust?

Ma ei näe eriti muud motivatsioonivahendit, kui seda on maksusoodustused, nagu need kehtivad praegu III samba puhul. Ajaleheartiklid ja muu säärane siin vaevalt et väga palju mõjutavad. Teinekord ei aita isegi see, kui kogu meedia pensioniprobleeme kajastab. Üheks näiteks võiks tuua Ameerika Ühendriigid, mis on ainukene arenenud riik, kus pensionisüsteem tugineb I ja III sambal. Siinne I samba pension, mis sõltub küll palgast nagu Eestiski, on muu maailmaga võrreldes siiski suhteliselt väike. Kuna siin on ka sotsiaalne turvavõrk õhuke (näiteks meditsiinis), kajastab meedia üha sagedamini raskustesse sattunud pensionäride lugusid. Sellisest taustast hoolimata näitavad uuringud, et inimesed säästavad pensioniks äärmiselt vähe, kuigi mitmed administratsioonid on teinud palju vabatahtliku säästmise atraktiivseks muutmiseks, peamiselt erinevate maksusoodustustega. Numbrid, mis uuringutest välja tulevad, annavad aga keskeltläbi kokku väga õnnetu pildi[8]. Minu tõlgendus on, et inimestel on väga raske teha pikaajalisi finantsotsuseid. Nimetagem seda müoopiaks või milleks iganes. Säästmisest rääkides tuleb muidugi tähele panna, et säästa võib erinevatel põhjustel, näiteks ka auto või pesumasina ostmiseks, aga ma räägin siin just pikaajalisest, pensioniks säästmiseks.

Ebaproportsionaalselt palju on olnud juttu ka sellest, et noorel inimesel, kes mõtleb pensioni peale, peab midagi viga olema; et noorelt peaks hoopis lapsi tegema, raha teenima jne. Kusjuures, see on ju empiiriliselt õige – inimene ei saagi juba lasteaia viimasest rühmast peale hakata pensioni planeerima. Aga siit edasi jõuavad mõned „reformi" toetajad kuidagi selleni, et järelikult meil ei ole vaja II sammast. Kas see ei peaks olema just vastupidi, et täpselt selle pärast meil ongi vaja kohustuslikku kogumispensioni?

Selles asi ongi. Inimesed võivad hinnata tänast heaolu ülehomsest erinevalt; mõned eelistavad nautida elu praegu, noorena, mõned eelistavad sujuvamat tarbimist läbi aja. Mis oleks okei, kui esimesed ei saaks hiljem teiste rahakoti kallale minna. Neil inimestel, kes on aga pandud vastutama selle eest, et riik ja ühiskond süsteemidena püsiksid, peab olema selleks pikem ja ühiskonna erinevaid kihte hõlmav plaan. Just nemad, riik kui institutsioon või valitsus, kuidas soovid, on määratud vaatama 10, 20, 30 aastat ette, et erinevad vaated ja eelistused konflikti ei satuks. Või kui satuvad, siis kuidas need vastuolud lahendada. Selles kontekstis poleks midagi valesti, kui need, kes on seatud pikemat horisonti jälgima, annaksid praegu signaale, et kui me 25-aastaselt tasapisi säästma ei hakka, võib meie elustandard olla 65-aastaselt ehk praegusest pensioniea piirist märgatavalt kehvem kui 64-aastaselt.

Inimeste säästmisharjumuste ja planeerimise kohta on kirjutatud väga palju. Kogu selle arutelu juures häiribki mind vast kõige rohkem see, et ma ei näe n-ö reformijate poolel mitte ühtegi tõsiseltvõetavat, uurimustel põhinevat argumenti inimeste säästmisharjumuste kohta.

Praegu on meil veel asjatundjaid, kes võtavad sõna, arutavad, püüavad inimesi harida, peavad seminare, aga ma ei tea, kui kauaks seda entusiasmi või motivatsiooni jätkub, kui asjad lähevad nii halvasti, nagu need paistavad praegu minevat. Kas me saame sellest kõigest üldse midagigi positiivset välja pigistada?

Kui sa tahad midagi positiivset, siis võib-olla see, et mõned inimesed, näiteks sinagi, on hakanud mõtlema ja arutlema – inimesed, kes poleks muidu võib-olla teadnudki, et praeguste stsenaariumite kohaselt ja demograafilist olukorda arvestades võib pensioni asendusmäär kukkuda väga madalale, isegi kui olemasoleva II sambaga edasi minna. Ja võib-olla hakkavad inimesed isegi uurima, mida see „asendusmäär 40%" tegelikult ikkagi tähendab…

Absurdne on kutsuda üles pensionisäästudega kiirlaene tagasi maksma. Kas siis edaspidi enam ei võeta kiirlaene?

„Asendusmäär 40%" kõlab tõepoolest märksa leebemalt ja on seetõttu vähem mõjuv kui palju brutaalsem tõik, et pensioniikka jõudes kaob 60% meie sissetulekust.

Jah, kusjuures see ei vähene tingimata sujuvalt, vaid kaob piltlikult öeldes üleöö.

Maailm on täis näiteid, kus majanduslikult raskesse olukorda sattunud inimesed teevad poliitilisi valikuid, mis ühel hetkel ei jäta ühiskonnale enam mingeid vabadusi.

Muuseas, tõene pole ka argument, et praegu ringlusesse lastavad säästud kuidagi pikaajaliselt majanduskasvu tõstaksid. Väikeriigi majandust on sisulisel võimatu kohaliku nõudlusega üleval hoida, kui pakkumise poolel piiranguid ei adresseerita. See mõttekäik peegeldab hoopis n-ö reformi pooldajate majanduslik kirjaoskuse puudumist.

Olen mõelnud, et siin võib ehk tuua paralleeli vaktsineerimisega: kui suurem osa ühiskonnast on surmavate haiguste vastu vaktsineeritud, siis tekib n-ö karjaimmuunsus ehk üldine immuunsusfoon, mis kaitseb ära ka selle vähese protsendi, keda ei saa näiteks meditsiinilistel põhjustel vaktsineerida, ja nönda on ka ühiskond tervikuna kaitstud, sest haigused ei levi enam. Samuti kaitseme me ühiskonna enamusena end majanduslikult kindlustades ära sellegi hulga, kelle palk on näiteks tõepoolest nii väike, et II sambasse kogutu ei ole I samba kõrval piisav elamisväärseks eluks – maksutõus, millest see neilegi kindlustada, oleks minimaalne või olematu. Aga kui vaktsineerimata jätmine on massiline või kui II sammas „muudetakse vabatahtlikuks", ohustab see tervet ühiskonda.

Nõus. Minu elupiirkonnas on seatud mitmes arstipunktis piirangud, et regulaarsetele vastuvõttudele ei võeta vaktsineerimata lapsi. Võiks aga küsida, kus on siis minu vabadus. Vabadus mitte olla vaktsineeritud on problemaatiline, kuna selline vabadus võtab ühel hetkel minult või teistelt vabaduse olla terve. Minu vabadus sellega väheneb. Analoogiliselt, kui ma pean hakkama toetama suurenevate maksude kaudu inimesi, kellel oli „vabadus ise otsustada ja mitte säästa", siis minu vabadus satub löögi alla. See on minu jaoks üks oluline liberalismi postulaat – vabaduse argument kehtib seni, kuni see ei piira teise inimese vabadust. Muidu oleks tegemist anarhiaga. Jõuame jällegi selle juurde tagasi, et lihtsalt loosungi õhku viskamine ilma sammu-kahte-kolme edasi astumata ja diskuteerimata *doesn't cut it*, nagu öeldakse.

Kui ma pean hakkama toetama suurenevate maksude kaudu inimesi, kellel oli „vabadus ise otsustada ja mitte säästa", siis minu vabadus satub löögi alla.

Kui nüüd tulla ringiga tagasi selle juurde, et võib-olla oleks hoopis rohkem sammast vaja, siis ehk peaks see rangelt vabatahtlik igakuine säästmisprotsent olema mitte vähem, vaid hoopis rohkem kui 2 + 4%? Investor Raivo Hein käis Luminori seminaril[9] välja n-ö rusikareegli, mille kohaselt tuleks kõikidest sissetulekutest säästa alati 10%, ning näitlikustas, et sellisel juhul ei muutuks inimese käitumises ja harjumustes tegelikult mitte midagi. Ainus vahe oleks, et meil oleks tulevikus rohkem raha.

Nõus, see on seesama üleskutse, et „rohkem II sammast". Samas on kindlasti peresid, kelle jaoks on 10% võimatu. Kuid kui me kõik võtaks korragi aastas aja maha, kas üksi või koos perega, vaataks oma kulutused üle ning heidaks pragmaatilise pilgu tulevikku, leiaks paljud meist kindlasti võimaluse oma tuleviku heaolu praeguse tarbimise arvelt parandada, ma olen selles kindel.

Oluline on ka varem alustada, sest nii on palju suurem tõenäosus elada üle finantsturu langused. Mu tütar hakkas pensioniks koguma oma kahekümnendates, ehitades Ameerikas III sammast ning panustades sinna automaatselt oma igast palgast. Kui ma siis kõrvalt aktsiaturgude kõikumist vaatan ning tema investeeringute ning tuleviku pärast muretsen, tuletan endale sageli meelde, et ta investeerib ka siis, kui turud langevad, ning ta investeeringud võidavad järgnevast tõusust. See on pikaajalise ja regulaarse säästmise juures üks suur pluss – keskmine tulukus tuleb suure tõenäosusega ikkagi normaalne. Säästmist liiga hilja alustades on suurem oht sattuda olukorda, kus lõviosa investeeringutest jääb perioodi, kus varade hinnad on kõrged või need on suisa ülehinnatud. Mida pikemalt säästa, seda suurem on võimalus seda riski vältida. Ütleme, et hakkad säästma 40-aastaselt, kogud küll kõvasti, kuid umbes 10 aasta pärast langeb turg järsult – siis jääb ainult 10–15 aastat, et sääste uuesti üles ehitada. Ühesõnaga, mida varem alustada, seda suurem on võimalus, et turu madalseisud saab ära silutud. Ma pole selles kontekstis nõus näiteks **Hardo Pajulaga**, kes on väitnud, et noored inimesed peavad oma elu elama, mis säästmisest me räägime.

Kui nüüd lõpetuseks korraks isiklikuks minna, siis kuhu sa ise maailmavaateliselt paigutud? Minu jaoks oli suur üllatus seegi, et sinu õde on Annika Laats, kes seisab kirikuõpetajana LGBT ja üldse vähemuste õiguste eest. Missugune on teie taust?

Ma ei pea ennast just vasakpoolseks. Julgen ennast kindlasti kutsuda turumajanduse apologeediks, töötan ju institutsiooni heaks, mis on teada-tuntud oma raudse haarde poolest. Mida ma aga pidevalt rõhutada tahan ja mida ma oma töös ka näinud olen, on see, et on olemas ridamisi valdkondi, kus turud erinevatel põhjustel alati hästi töötada ei taha.

Näiteks?

Näiteks informatsiooni asümmeetrilisus, naturaalsed monopolid, välismõjud (*externalities*). Esimesega on seotud näiteks meditsiinivaldkond, kus tarbijal on raske hinnata erinevate ravimite ja ravijate adekvaatsust, viimasega on aga seotud näiteks keskkonnakaitse probleemid, sest pelgalt turu kaudu on raske piirata keskkonnale ja tervisele tekitatud kahjusid. Konkurentsiga tekib turu tingimustes sageli samuti probleeme, mida võib regulatiivselt adresseerida, näiteks tänapäeval on selleks kujunemas suurte tehnoloogiafirmade domineerimine (Facebook, Google jne). Teinekord tahetakse neile valdkondadele tähelepanu juhtimisel automaatselt vasakpoolsuse silti külge riputada. Sellega ma nõus ei ole.

Aga oma õe üle olen ma maru uhke! Minu jaoks esindab tema just seda kristlust, millest ma olen piiblist lugenud. Täis armastust.

Kogu selle arutelu juures häiribki mind vast kõige rohkem see, et ma ei näe n-ö reformijate poolel mitte ühtegi tõsiseltvõetavat, uurimustel põhinevat argumenti inimeste säästmisharjumuste kohta.

PETER LÕHMUS

Sündinud 3. oktoobril 1966 Mukatševes Ukrainas

HARIDUSKÄIK

1987–1992 Tallinna Tehnikaülikool, ökonoomika ja juhtimine, BA

1993–1994 Columbia Ülikooli Rahvusvaheliste Suhete Kool, majanduspoliitika, MA

TEENISTUSKÄIK

1996–1997 Estonian Business Schooli mikro- ja makromajanduse lektor

1997–2000 Eesti Panga asepresident, kuu juures aprillist juunini 2000 Eesti Panga presidendi kohusetäitja

2001–2009 Rahvusvahelise Valuutafondi vanemökonomist

2009–2013 Euroopa Komisjoni majandusnõunik finantsstabiilsuse alal

2013–… Rahvusvahelise Valuutafondi finantssektori vanemekspert

[1] *Pensions at a Glance 2017. OECD and G20 Indicators. – oecd.org.*

[2] *Lõhmus, P. 2018. Hoopis rohkem sammast. – Postimees, 05.11.*

[3] *Riigikogu istung, 10.10.2019.*

[4] *Majandustegelaste avalik kiri: teine pensionisammas on vajalik. – ERR, 25.03.2019.*

[5] *Seeder Isamaa suurkogul: praegune valitsusliit pole armastusabielu. – ERR, 11.05.2019.*

[6] *Kiisler, V. 2019. Ardo Hansson: mul ei ole ühtegi aktsiat ja poes maksan põhiliselt sularahas. – LP, 04.10.*

[7] *Praegu võimaldab III sammas saada 20% tulumaksusoodustust (väljendub tagastatavas tulumaksus) aasta jooksul tehtud sissemaksetelt, mis ei ületa 15% brutosissetulekust (või 6000 eurot aastas), vt* pensionikeskus.ee/iii-sammas/taiendav-kogumispension.

[8] *„[P]ensionisäästude mediaan-suurus on Ameerikas täpselt null dollarit; umbes 60 protsendil töötavatel inimestel pole pensionisääste." Lõhmus, P. 2018. Hoopis rohkem sammast. – Postimees, 05.11.*

[9] *Vestlusring Luminori seminaril „Mis hakkab juhtuma, kui 1. jaanuarist 2020 jõustub uus pensioniseadus?", 04.10.*

LÕHE POLE KALA EHK SOO-STEREOTÜÜPIDEST PENSIONI-LÕHENI

Meeste ja naiste sissetulekute erinevusest on räägitud aastaid. Järjest enam hakkavad need lõhed väljenduma aga vanaduspõlves, kus meestest kauem elavad naised peavad suutma nigelate säästude varal endal hinge sees hoida.

Helen Biin

Septembris avaldas Eesti Statistikaamet värsked andmed sellest, kui kaua üks keskmine Eesti inimene ilma suuremate terviseprobleemideta hakkama saab ning kui pikalt elab.[1] Kuu hiljem tulid nii statistikaamet kui ka Euroopa Soolise Võrdõiguslikkuse Instituut välja uute numbritega soolise palgalõhe kohta. Kõigis neis näitajais – tervena elatud aastad, keskmine eluiga ja töötasu – on ilmselged soolised lõhed. Lihtsustatult võib öelda, et Eesti mehed teenivad naistest elu jooksul märgatavalt rohkem, saavad nautida elu ilma argitoimetusi segavate tervisehädadeta lühemalt ja surevad varem. Mis nende statistiliste näitajate taga on ja miks on oluline neid numbreid koos vaadata?

Naised elavad ELis meestest keskmiselt veidi enam kui viis aastat kauem, Eestis on vahe üle kaheksa aasta.

LIVE SICK, DIE YOUNG

Keskmine Eesti mees elab ligi 74-aastaseks, sealjuures ilma igapäevaelu piiravate tervisemuredeta saab ta veeta sellest umbes 53 aastat. Meie naised elavad üle kaheksa aasta kauem, pea 83-aastaseks, millest suuremate tervisehädadeta kulgevad 55. Teisisõnu elavad mehed argitoiminguid piiravate tervisemuredega keskmiselt 21, naised aga koguni 27 aastat.

Euroopa Liidu keskmistega võrreldes on Eesti näitajad kehvemad nii oodatava eluea, tervena elatud aastate kui ka eri tüüpi sooliste lõhede suuruse vallas. Üks keskmine naine elab ELis ligi 84-aastaseks, mees aga võib arvestada pisut enam kui 78 eluaastaga.[2] Kui Eesti ja euroliidu kodaniku oodatav eluiga väga ei erine, siis tervena elatud aastate ja sooliste lõhede puhul on erinevus markantsem. Naised elavad ELis meestest keskmiselt veidi enam kui viis aastat kauem, Eestis on vahe üle kaheksa aasta. Tervena saavad Euroopa naised elada keskmiselt umbes 62 aastat, mehed aastakese kauem ning sooline lõhe on pea olematu.[3]

Erinev sissetulek tähendab erinevat säästmisvõimekust ja valmisolekut üksi hakkama saada ning kulmineerub pensionilõhena.

TEE TÖÖD JA NÄE VAEVA, SIIS TULEB KA PALGALÕHE

Eesti on trooninud aastaid Euroopa Liidu palgalõhe ehk meeste ja naiste keskmise töötasu erinevuse edetabeli tipus. Eurostati andmete kohaselt küündib Eesti naiste keskmine sissetulek 71 protsendini meeste omast ehk sooline palgalõhe on 29%.[4] ELis keskmiselt teenivad naised 80% meeste töötasust.[5] Soolise palgalõhe arvutamisel võrreldakse keskmisi sissetulekuid ega võeta arvesse võimalikke palkade erinevuse põhjuseid, nt töötamist erinevatel aladel ja positsioonidel. See näitaja on hoolimata robustsusest siiski kõnekas ja viitab ühiskonnas valitsevale struktuursele erisusele naiste ja meeste eludes. Teisisõnu sellele, mis väljavaated sind naise või mehena sündides ees ootavad. Ka siis, kui palgalõhe arvutamisel võetakse arvesse erinevaid töötasu suurust mõjutada võivaid tegureid, jääb suur osa lõhest põhjendamata[6] ning oleme endiselt soolise palgalõhe edetabeli tipus[7].

Helen Biin on sotsioloog ja sooõurija, kes on tegelenud võrdsete võimaluste uurimise ja edendamisega nii akadeemilises maailmas, eraküi ka avalikus sektoris.

Naiste ja meeste töötasude suur erinevus kõneleb nende töö erinevast väärtustamisest, aga probleem on märksa laiem. Muu hulgas tähendab erinev sissetulek ka erinevat säästmisvõimekust ja valmisolekut üksi hakkama saada ning kulmineerub pensionilõhena.

JONNAKAD STEREOTÜÜBID

Erinevused naiste ja meeste vahel, ja siinkohal ei pea ma silmas anatoomilisi, füsioloogilisi või muid bioloogilisi erisusi, läbivad Eesti inimeste elu punase niidina. Palju on uuritud ja katsetegagi tõestatud, et täiskasvanud pakuvad poistele ja tüdrukutele erinevaid mänge, eeldavad neilt erinevat käitumist ja eri oskuste omandamist juba maimikueas. Ikka nii, et tüdrukutelt oodatakse sotsiaalsust, leebust, allumist ja hoolimist, poistelt aga agressiivsust, konkreetsust, ettevõtlikkust ja enda eest seismist. Ka lasteaias, koolis ja ülikoolis jätkub sama trend – erinevad reeglid, ootused, eeldused ja võimalused.[8]

Praegu on Eesti pensionärid ELi eakaaslastest võrdsemad, sest kõik saavad sõltumata soost üsna sarnast pensioni.

Järjepidev suunamine teatud tegevuste või käitumiste juurde, ootustele vastamise tunnustamine ja vastuhaku taunimine annab üsna selged suunised eluks – mis on lubatud ja mida sinult eeldatakse. Poisse ja tüdrukuid valmistatakse ette erinevaks eluteeks ning sestap pole üllatav, et täiskasvanuna erinevad naiste ja meeste karjäärivalikud, rollid pereelus ning suhtumine endasse ja ümbritsevasse.

Suunamise taga pole pahatahtlik vandenõu, vaid ühiskonnas levinud hoiakud ja stereotüübid, mille olemasolu me sageli ei teadvusta. Me teeme asju teatud viisil, sest „nii on alati olnud", juurdlemata, kas selle mugava postulaadi taga on tegelikult mõni mõistlik põhjus. Ehk nõudsidki mõned tööd minevikus suurt füüsilist jõudu, milles keskmine mees kindlasti keskmist naist ületab (aga pidagem siinkohal meeles mantrat, mis on kõigile, kes on psühholoogiat õppinud, ajju sööbinud: erinevused grupi sees on alati suuremad kui erinevused gruppide vahel), kuid kas tänapäeva üha areneva tehnoloogiaga maailmas on töö olemus ja nõuded jäänud samaks?[9]

SOOLISE LÕHE VARJUD ELU-SÜGISEL

Praegu on Eesti pensionärid ELi eakaaslastest võrdsemad, sest kõik saavad sõltumata soost üsna sarnast pensioni[10]. Teisalt on nad ka ühtmoodi vaesed – Eesti on ELis esirinnas pensioniräide vaesusriskis[11]. Prognoosid lubavad, et tulevikus hakkavad meilgi paistma pensionites järjest enam soolised lõhed[12]. Vanemaealiste võimalused oma sissetulekut suurendada on aga nadid. Eestis ei osata piisavalt vanemat töötajat väärtustada ja rakendada, mistõttu on vanuses 50+ keeruline töökohta leida ning isegi kui see leidub, on palk pahatihti nooremate kolleegide omast madalam[13].

Pusletükke kokku pannes avaneb trööstitu pilt. Eesti inimesed elavad võrdlemisi pikalt, aga suur osa elust kulgeb nigela tervise tähe all. Mehed, kes on altimad riskima, aga samas ei taha eriti arstil käia, surevad naistest tunduvalt varem. Naised (eeldades, et nad on olnud mehega koos- või abielus) jäävad üksinda oma pisikese pensioni ja olematute säästudega, sest mida sa säästad, kui palk on kogu tööelu ajal olnud madal ning karjääripausid laste või vanemate eest hoolitsemiseks on seda veelgi kärpinud. Tööd võiks ju ehk veel tehagi, aga seda leida on raske ja palka ei taheta iseäranis maksta. Eriti kui juhtud olema naine. Või vanemaealine. Või vanemaealine naine.

Tulevik ei pea olema nii tume. Kogenud töötajate väärtust ning nende tööturul hoidmise vajadust on hakatud üha rohkem märkama ning lisaks mitme tööandja vastavatele reklaamsõnumitele käivitus sel sügisel sotsiaalkampaania „Vanus on väärtus". Iga tööandja ja töötaja saavad helgemale tulevikule kaasa aidata, hoidudes stereotüüpsetest valikutest karjääriotsustes ja palgapoliitikas ning väärtustades kogemust, mida vanemaealised saavad ühiskonnale pakkuda.

[1] *Elame järjest kauem, aga tervena elatud aastad lühenevad. – Statistikaameti pressiteade, nr 105, 04.09.2019.*
[2] *Mortality and life expectancy statistics. – Eurostat, juuli 2019 (2017. aasta andmed).*
[3] *Healthy life years statistics. – Eurostat, jaanuar 2019 (2016. aasta andmed).*
[4] *Eesti Statistikaameti 16.10.2019 avaldatud andmete kohaselt on sooline palgalõhe pea 19%. Erinevused Eurostati ja statistikaameti näitajates tulenevad metoodikast: Eurostat ei arvesta alla kümne töötajaga asutuste ja ettevõtete, põllumajanduse, metsamajanduse ja kalapüügi ning avaliku halduse ja riigikaitse töötasusid.*
[5] *Gender Equality Index 2019. – European Institute for Gender Equality (EIGE).*
[6] *Anspal, S.; Kraut, L.; Rõõm, T. 2010. Sooline palgalõhe Eestis: empiiriline analüüs. Uuringuraport.*
[7] *Eesti meeletu palgalõhega Euroopa tipus. – Postimees, 03.03.2019.*
[8] *Vt: Kas õpilased või poisid ja tüdrukud. Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks. – Eesti Naisteühenduste Ümarlaud, 2012; Anniste, K. jt 2016. Eesti üliõpilaste soolise võrdõiguslikkuse alane teadlikkus, hoiakud ja kogemused.*
[9] *Siia sobib ka mõtteharjutus, miks põetajatööd, mis eeldab sageli täiskasvanud patsientide tõstmist ning on füüsiliselt väga koormav, peetakse senini naiste ametiks.*
[10] *Piirits, M.; Võrk, A. 2015. Eesti pensionisüsteemi reformide mõju pensionide põlvkonnasisesele jaotusele. – Riigikogu Toimetised, nr 32, lk 133–142.*
[11] *Täpsemalt kirjutab sellel teemal Magnus Piirits oma peagi Tartu Ülikoolis kaitstavas doktoritöös „The Impact of Pension Reforms on Pension Inequality in Estonia: An Analysis with Microsimulation and Typical Agents Models".*
[12] *2021. aastast muutub pensioni I samba arvutamise valem, mille tulemusena muutuvad tulevikus esimese samba pensionid võrdsemaks, kui need oleks olnud praegu kehtiva skeemi jätkumisel. Muudatus silub mõnevõrra, kuid mitte täielikult, töise sissetuleku lõhede kandumist pensionilõheks.*
[13] *Pettai, I. 2019. 50+ tööjõud – juba vajalik, aga ikka veel tõrjutud. – Postimees, 16.10.*

PÖÖRASE JA TIGEDA MAAILMA ANTIDOOT

Kui me räägime vanemaealistest ja meediast, on esimeseks seostuvaks märksõnaks ikka ja alati „Prillitoos" – sihtgrupile iganädalane kogus põhjalikult kombineeritud harivat meelelahutust, aga ka noorematele rangelt soovituslik pühapäevahommikune doos *zen*'i!

Dagmar Lamp

Ajakirjanikuna töötan ma iga päev uudiste keskel. Aga mis on uudised? Need on ju lood, millel on „uudisväärtus". Mida on huvitav lugeda ja mis lahutavad meelt, kuid mis sisaldavad ka infot, mida avalikkus peab teadma. Ja kõige olulisem osa sellest definitsioonist: uudis on tavalisest erinev sündmus. See on miski, mis ei ole harilik, mis peaks meid kohutama, šokeerima, üllatama, mõtlema panema. Tänapäevases infomürast tulvil maailmas on see aga pahatihti miski, mis – ütleme otse välja – ajab südame pahaks. Ning võib olla väga kerge unustada, et see õõvastav juhtum on pigem erand kui reegel. Nii võib õhtul voodisse pugedes tunduda, et maailmas polegi enam headust järel.

Reet Linna on fantastiline naine, kes on rikastanud nii meie ajakirjandustaevast kui ka meelelahutusmaastikku viisidel, mida on isegi raske hoomata, saati siis kirja panna.

„Prillitoosi" õdusus avaldub ka stuudio interjööris. Foto: Liis Sinitamm

Kirjeldatud maailmas, kus me kõik elame, võibki jääda mulje, et omavaheline suhtlemine baseerub sellel, et üks räuskab kõvemini kui teine, siis liitub nendega kolmas kriiskaja, kuniks lõpuks oleme olukorras, kus meediaruum on täis erinevaid karjatusi, röökeid, oma tõe tagaajajaid ja muidugi neid, kes alatihti millegi peale solvuvad (ja valjuhäälselt oma solvumist ka välja peavad näitama). Terade sõkaldest eraldamiseks saab muidugi palju ära teha. Saab piirata inimesi, keda sa Facebookis jälgid, kustutada pressiteateid, mis ei ole sinu valdkonna jaoks olulised. Võib maha keerata tõukemärguanded, lõpetada kondamise kõikide meediaväljaannete lehekülgedel… Aga kui su töö on uudistega seotud, on see pahatihti võimatugi.

„Prillitoosist" zen'imat asja vist eetrist ei leia – ehk vaid Telia lõkkekanal.

Foto: Konstantin Sedrev / PM / Scanpix

Dagmar Lamp on Postimehe ajakirjanik, portaali Sõbranna.ee juhataja.

Mida aga teeb üks nooremas keskeas inimene, kes tunneb pea igal argiõhtul, et ta on maailmast kohutavalt väsinud? Noh, on võimalik avada veinipudel. Võib ka minna Tinderisse ning flirtida ja rääkida inimestega, kelle igapäevatööks pole uudistega tegelemine. Või teha hoopis joogat ja mediteerida, minna jooksma, teha süüa, lugeda raamatut, pugeda vanni.

Ning siis on veel üks asi, mida saab teha. Saab vaadata „Prillitoosi".

PAUS MAAILMA HULLUSEST

1983. aastal alguse saanud Eesti Rahvusringhäälingu „Prillitoos" on meie telemaastiku kuldvara. Selles pole ilmselt kellelgi kahtlust. Olen teinekord isegi leidnud YouTube'ist kasulikke saateklippe, mis on mingeid salapäraseid teid mööda sinna jõudnud, näiteks, laske hea maitsta, „Kuidas panna tekk tekikoti sisse".

Ja kindlasti pole kellelgi kahtlust, et **Reet Linna** on fantastiline naine, kes on rikastanud nii meie ajakirjandustaevast kui ka meelelahutusmaastikku viisidel, mida on isegi raske hoomata, saati siis kirja panna. Kui me kõik oleksime karvavõrra rohkem sellised inimesed, nagu on Reet Linna, siis – usun ma – ei olekski vaja nii tihti maailma hullusest pausi võtta.

Pausist rääkides tuleb tõdeda, et „Prillitoos" on ütlemata *zen* teletoode. Nüüd, kui olen mõnda aega meditatsiooni ja joogaga tegelenud, oskan ma hinnata *zen*-olekut paremini kui varem. Seda enam üllatusin, kui tabasin end „Prillitoosi" käima pannes otsekui memme kallistusse vajumas. Selles saates on see müstiline miski, mis paneb sind tundma, et see, mida sa ekraanil näed, on tehtud just sulle; et Reet räägib just sinuga ja muretseb sinu pärast; et kõik need lõigud, mis ekraanil on hoolikalt kokkupanduna rahustavaks pooltunniks küpsetatud, on mõeldud just selleks, et teha sinu elu paremaks.

PÄEVAKAJALINE, AGA AJATU

Ja samas pole see mingi sisutühi nämmutamine tekikottide teemal. See on ikkagi hoolsa toimetajakäega silitatud telesaade, kus on toredas tasakaalus nii „tavaliste inimeste" lood (sel sügisel näiteks jälgitakse kahe vanema tööotsija teekonda töötukassas) kui ka täiesti erilised meenutused (**Olavi Pihlamägi** ja tema muusikarännakud panid mul silmad särama ja „kosmosemuttidest" **Ene Ergma** ja **Helle Jaaniste** avasid kosmose ajalugu erakordsest vaatenurgast). Loomulikult ei puudu retseptinurk (**Lia Virkuse** nimi on vist teada meile kõigile juba lapsepõlvest ja samas tundub, et tegemist on naisega, kes ei ole viimase 20 aasta jooksul isegi päeva võrra vananenud) ega ka Reeda enda seiklused, mida on tõesti huvitav vaadata ilmselt igas vanuses inimestel. Sellest sügisest saab „Prillitoosi" vahendusel nautida ka **Mart Juure** kirjandussoovitusi – eriilmeliste rubriikide puudumise üle tõepoolest kurta ei saa. Vaatavad Juurt ju needki, kes tavapäraselt ehk antud saate sihtgrupp pole. Ning asi pole mitte ainult rubriikides või saatejuhis või teemavalikus. **Juku-Kalle Raidki** on öelnud, et prillitoosi režissöör **Maarika Lauri** – kes oli ka tema ETV saate „Tegelikkuse Kes-Kus" režissöör – on inimene, kelle puudutusest muutub kõik kullaks või hõbedaks. „Või no vähemalt pronksiks!" kinnitas ta.

Saate muusikaline kompositsioon ja graafika ei ole üleliia modernsed, aga samas ei ole need ka matusemekised – kuidagi on suudetud panna „Prillitoos" kõlama ja välja nägema nii, et see tekitab armsa nostalgialaksu inimesele, kes vaatas saadet viimati lapsepõlves (nagu mina), kuid ei peluta sedasama moodsa müraga harjunud indiviidi ära, vaid näib justkui ütlevat: „Tule-tule, meil on siin mõnus. Ära karda! Astu sisse, „Prillitoosiga" on soe ja hea, me kanname sinu eest kenasti hoolt!"

Seega ei oska ma „Prillitoosi" muudmoodi kokku võtta kui öelda, et tegemist on ideaalse antidoodiga lollusele ja mürale, mis näib mõnikord valitsevat mujal meediamaailmas. Seal, kus poliitikud karjuvad üksteise võidu, seal, kus vägivallaohvreid lüüakse nende aitamise asemel ikka veel risti, seal, kus me näeme nukraks tegevaid lugusid ja hüüatusi õnnetute inimeste ja hukka mineva maakera kohta. Jah, meil on ka kõike seda vaja teada – maailmas on paraku palju kurjust ja rumalust, millega saab võidelda ainult siis, kui sa oled sellega kursis –, kuid on täiesti okei vahepeal sellest puhkust võtta ja oma *zen*-paik leida. Miks ei võiks see olla „Prillitoos"? *Zen*'imat asja vist eetrist ei leia – ehk vaid Telia lõkkekanal.

Ma ei usu, et artikli alguses kirjeldatud infomüra iial enam vaibub (kui ei juhtu just midagi apokalüptilist), seega vaevalt meie põlvkonna infotarbimine märgatavalt n-ö tagurpidi samme astuma hakkab. Küll aga arvan ma, et seda enam on vaja selliseid *zen*-meeleolu pakkuvaid saateid, et vähemalt korraks rattalt maha astuda ja hinge tõmmata. Siis jaksab esmaspäeval jälle tuuleveskitega võidelda ning püüda maailma natuke paremaks kohaks teha.

PS. Kui küsisin oma Facebooki seinal, kas mu sõprade hulgas on veel „Prillitoosi" hindajaid, üllatusin siiralt. Jah, on, ja neid on palju! On neid, kes vaatavad seda juhuslikult, aga ka neid, kes ärkavad koos saatega. Mõni avastas „Prillitoosi" 40-aastaseks saades, teised vaatavad vanaema kõrvalt, kolmandad aga just selleks, et saaks kogeda tunnet, et kohe-kohe astub köögist vanaema ja pakub pannkooki. Isegi kui vanaemasid enam ei ole, on tore, et siin maailmas on üks asi, mille abiga saame end sellesse lohutavasse tundesse mässida.

VANAEMAD, KES KOLISID ÕUNAPUU OTSAST APPLE'ISSE

Usinaimad internetis toimetavad pensionärid sobituvad hästi Eesti e-edulukku. Nad aitavad läbi õhu tuttavatel välismaal kinnisvara soetada, kuuluvad „Angry Birdsi" edetabelis maailma tippu, teevad tuttavatele toitumisalaseid videoõpetusi, võivad pool päeva ekraani ees veeta, laigivad ja svaibivad. See on tuleviku vanaduspõlv, mis on juba kohal.

Ave Taavet

Praegune vanaemade-vanaisade põlvkond, kes internetti kasutab, on täiesti unikaalse elukogemusega. Need on inimesed, kelle elud on jooksnud rööbiti tehnoloogia arenguga. Nad on näinud nii krihvleid kui ka tahvleid. Ei mäleta ainult nuppude, vaid koguni kettaga telefone ja arvuteid, mille ekraanile sai kirjutada üksnes sõnu „7707" ja „73533". Need, kes paari aastakümne pärast seenioriikka jõuavad, on juba nutipõlvkond, kelle jaoks virtuaalreaalsus on olnud terve elu üks paralleelmaailm. Vestlesin kuue arvutikasutajaga vanuses 69–88, et uurida, kuidas uue tehnoloogiaga kohanetakse ja millist rolli sotsiaalmeedia, internet ja nutiseadmed nende eludes mängivad.

ALGUS

Arvutikasutusoskus ei ole midagi iseenesestmõistetavat. Kõigil küsitletutest on oma tee ja põhjused, kuidas internetini jõuti. Oma vanusegrupis peeti end pigem erandlikuks ja suhtlus internetis toimub suuresti endast nooremate põlvkondadega. Põhjustena, miks seeniorid kipuvad arvutikaugeks jääma, toodi välja õppimisvõimaluse puudumine, vähene huvi ja tehnoloogia kallidus (ning pidev uuendamisvajadus). Kaks küsitletut olid õppinud arvutikasutust oma sugulaste, laste ja lastelaste käe all, kaks osalenud Tallinna Keskraamatukogu programmi „Õnnelik seenior" arvutikoolitusel ja kaks Tartu Tähtvere päevakeskuse, Telia ja kooliõpilaste koostöös toimunud arvutiõppekursustel.

Nii **Arvedil** (88) kui ka **Kai-Reedal** (81) on juba loomuomane tehnikahuvi. *„Ma olen üldse nisukene uuendaja – et ega õppida midagi juurde,"* naerab Arved. *„No ma ise ka tehnikamees, olnud trükikojas masinal laduja, taksojuht ja bussijuht."* Majandust õppinud Kai-Reetki on ikka uuema arvutustehnikaga kursis olnud: *„Ma läin ju vanasti Kirovisse masinaarvestuse ning Leningradis õppisime tabulaatoreid ja muid asju. Rootsi keelt olen ma arvutiga õppinud, aga nüüd tuli laps ja ostis mulle puutega arvuti, sest mul on ju Saudi Araabias ja igal pool laiali neid eestlasi, sugulasi."*

Elve (76) tellis oma esimese arvuti posti teel: *„Viiskuus aastat tagasi ostsin oma esimese tahvelarvuti, selle ma ostsin Hansapostist. Ja mis juhtus – ta ütles üles. Katkine, saatsin tagasi. Järgmise ostsin Rakverest ja see oli, noh, NIIVÕRD aeglane! Poiss tuli külla ja ütles, et issand jumal, mis SEE on?! Ma küsisin, et kas nii ei peagi olema või? Ei pea, „vilks-vilks" peab olema. Siis poiss kinkis mulle sellise hea Samsungi. Aga sellelgi oli viga küljes – pilte ei saanud korrigeerida. Ta käis neli korda garantiis! Lõpuks võeti tagasi ja anti raha ka tagasi. No ja siis ostsin telefoni. Huawei. Ja üleeile ostsin sõbranna käest veel ühe telefoni, kus saan mänge mängida."*

Lea (74) suurem arvutihuvi ja Facebooki konto said alguse kaheksa aasta eest, kui ta avastas enda jaoks „FarmVille'i" mängu: *„Seal on üks niisugune mäng, võibolla ongi vanainimestele välja mõeldud – „FarmVille". Ma ei tea, kas olete kuulnud. See on kaheksa aastat kestnud. Keegi mõtleb kogu aeg uusi farme välja ja see on üks ajaviitmine, aga samas päris mõnus. Võtab muidugi õudselt aega. Kui sa kodune ikka ei ole, siis ei tasu vist sellesse sukelduda."*

INIMSUHTED

Olgu uudne tehnoloogia nii innovaatiline kui tahes, selle poole pöördutakse siiski üsna vanade küsimustega. Eelkõige lähedastega suhtlemiseks, sidemete hoidmiseks vanade sõpradega ja uute leidmiseks.

Lea räägib loo, kuidas ta leidis Facebooki kaudu taas kontakti Dubais elava armeenlannaga, kellega ta oli suhelnud viimati aastakümneid tagasi. Armeenlanna Gayane oli siis Eesti Televisioonis praktikal ja sattus toimetuses töötava Lea juurde eesti keelt õppima. Neist said head ja lähedased sõbrad, kuid paraku läks kontakt aja jooksul kaduma. Siis aga saabus sõbrakutse Facebookis: *„Üks niisugune juhus oli küll, et keegi kutsus mind sõbraks. Ja ma vaatasin, et TÄLESTI tundmatu nimi, TÄLESTI tundmatu pilt. Siis ma mõtlesin, et no ma ikka natuke uurin. Läksin ta profiili peale ja siis tuli välja, et see oli üks armeenia tüdruk, kes elab praegu Dubais. Ja nõukaajal, üks 30 aastat tagasi, käis ta minu juures eesti keelt õppimas. Ja ta ei tundnud mitte minu järgi ära seda pilti, vaid mu abikaasa! Mu esimene profiilipilt oli selline, kus me oleme kahekesi. Poisikene tegi mingil aktusel, aga päris kobe pilt oli. Ma riputasin selle üles ja ta ütles, et tundis ära just mu mehe! Et mina olen ikka nii palju muutunud selle 30 või rohkema aastaga. […] Ja siis me ikka ütlesime, et kui* wonderful *on see Facebook – tõesti!"* Nüüd suheldakse Facebooki teel tihedasti ja Gayanel on Dubais külas käinud nii Lea ise kui ka tema lapsed ja lapselapsed.

„Ja siis ma tegin talle ühe video, kus ma näitasin, kuidasmoodi Balti kilusid leivaga süüakse."

Kõige rohkem erinevaid sotsiaalmeedia kontosid on olnud Elvel, suisa üheksa: Facebook, Pinterest, Instagram, YouTube, VK, OK, MeWe, Twitter ja Tumblr. Tema lemmikplatvorm oli aga praeguseks suletud Google+, kus Elvel oli üle 2000 jälgija maailma erinevaist paigust. Ehkki mõned neist on praeguseks Facebooki või muu kanali kaudu üles leitud, läks enamik kontakte Google+ sulgemisega kaduma. Lähemaid sõpru on nende seas siiski vähem: Alla Moskvast ja Krimmi vanaema Vera, kellega geograafilisele kaugusele vaatamata Facebooki teel iga päev suheldakse. Ehkki päriselus veel kohtutud ei ole, saab postiga ja interneti vahendusel jagada isegi maitseelamusi. Elve läkitas Verale paki, mis sisaldas nii Kalevi komme kui ka Balti kilusid. Viimaste kohta küsis Vera nõu, kuidas neid õigesti süüa. Elve saatis talle siis väikese *tutorial*'i: *„Ja siis ma tegin talle ühe video, kus ma näitasin, kuidasmoodi neid leivaga süüakse. Pannakse kilud peale, sibularõngad ka, ja süüakse. See on esimene variant. Teine variant on, et võtad pead ja sabad ära, puhastad ära, paned ilusasti leiva peale, paned munaviilud peale ja natuke sibulat."* Vera saatis omakorda tagasi südamliku videovastuse, kus mõlemat soovitust järele prooviti, kilu maitset kommenteeriti ja kingituse eest tänati.

Elve oma hubases kodukontoris. Foto: Ave Taavet

Lea on leidnud enamiku välismaalastest Facebooki sõpradest just „FarmVille'i" kaudu: *„Jumal, seal on Indiast ja Ameerikast ja – väga-väga palju kohe! Algul oli niisugune variant, et „FarmVille'i" naaber pidi olema su sõber Facebookis. Aga nüüd nad andsid järele, kuna see oli ikka päris kurnav. Sa ei taha ju asja eest, teist taga 300 võõrast sõpra. Nüüd on siis niimoodi, et ta võib olla su naaber, aga ta ei pruugi olla su Facebooki sõber. Selles mõttes läks elu paremaks."* Mõne mängu kaudu leitud sõbraga suheldakse ka mänguväliselt – vahetatakse sünnipäevaõnnitlusi, räägitakse lastest ja loomulikult „laigitakse": *„Hästi palju on rootslasi. Mulle tundub, et mingi sugulaste kamp. Nemad on küll VÄGA sõbralikud meiega või vähemalt minuga. Iga kord, kui ma riputan sinna mõne sokipildi, tuleb rootslastelt KOHE kõva laikimine."*

„Iga kord, kui ma riputan sinna mõne sokipildi, tuleb rootslastelt KOHE kõva laikimine."

Laikimist kui väikest igapäevast tähelepanuavaldust internetikeskkonnas tõstab positiivsena esile ka Elve. Need, kes üldse ei postita ega laigi, on sotsiaalmeedia seisukohalt „tukkujad": *„No mulle endale ei meeldi ka, kui mul siin mõni selline tukkuja on. Ma olen kaks korda kirjutanud hoiatusi, et kui te tulite minu juurde magama, siis magada te küll ei saa* (naerab)*! Minust ei tehta üldse väljagi! Ma ei näe ühtegi laiki aasta jooksul! […] See näitab, et sa oled mõelnud nende peale. Iga päev mõtled kellegi peale. Vaatad ta postitust – aa, teda huvitab see – ja paned TEMA jaoks oma postituse välja. Need laigid teevad ikka mõttekamaks selle interneti kasutamise."*

Leili (69), kes suhtleb oma perekonna nooremate liikmetega eelkõige Skype'i teel ja peab Gmailis kirjavahetust ka mitme Saksamaal elava sõbrannaga, leiab, et internetisuhtluse eeliseks on ajaline paindlikkus. Tema interneti tutvuskonna moodustavadki inimesed, kellega ta on tuttav päriselus. Küll on aga aja jooksul nii mõnigi (paber)kirjavahetus kolinud Gmaili ja Skype'is kirjutamine vahetanud välja telefonikõned: *„No ma kirjutan lastele või lastelastele ja nad võivad igal ajal mulle vastata, kas töö juurest või kodust. Ja kui ma näen, et vastus on tulnud, siis jälle mina vastan. Telefoniga peaks tabama seda momenti, mil ta saab vastata. Sa ei ole ajaliselt sõltuv – seepärast mulle meeldib kirjutamine."*

SOTSIAALNE TUGI

Internetimaailmas toimuval on tähtsust vaid sedavõrd, kuivõrd see mõjutab meie tegelikkust. Sotsiaalses plaanis on sõprussuhted olulisemad kui kõikvõimalikud riiklikud ja poliitilised tagatised. Enamgi veel, need korvavad sageli viimaste puudujääke. Elve ja tema piiritaguste sõbrannade suhetes tuleb hästi ilmsiks lähedaste sõprade toetuse tähtsus vanemas eas ning interneti ühendav ja vahendav roll inimsuhetes: *„Kui Vera mehe kaotas, kaotas ta elus väga palju. Neil oli tugev perekond ja kaks last. Allal samamoodi, kaotas mehe, ja temalgi on kaks last. Mõlemad on lesed. Noh, uhkustavad oma lastega seal, ja mina uhkustan vastu! Hästi sõbralikud ja avali inimesed…"*

Rasketel aegadel ollakse sõbrannadele ka majanduslikult toeks: *„Allal olid tööga probleemid, ta jäi haigeks, tal olid operatsioonid ja ma mõtlesin, et toetan teda pisut rahaga. Ta oli väga rõõmus ja natuke kurjustas, et ära saada oma raha, sa elad pensionil, ega sul see suur ei ole. Ma ütlesin, et sinu jaoks jätkub alati. Sul on praegu raske aeg* (naerab)*."*

Oma Krimmi sõbrannat Verat on Elve aidanud majavahetusega, et ta saaks maalt tagasi linna kolida. Suure tutvuskonnaga Elvel on sotsiaalmeedias veel üks Krimmi tuttav, nimelt Aljona, kellelt ta sai omakorda kontakti kohaliku linnavalitsuse juures, kes aitas Verat kinnisvaratehinguga. Sellise „kaugjuhtimise" teel said õiged kontaktid vahetatud ja asjaosalised omavahel kokku: *„Mõtle – ja täida oma unistus! Sa unistad juba liiga kaua. Kirjutasin talle,* et starost ne radost*."* Nii võtab Elve kokku majavahetuse loo.

Veel aitas ta Veral leida oma tutvusringkonnast ühe Siberi sõbra. Ehkki, nagu Elve tõdeb, päriselus on suhted siiski usaldusväärsemad: *„Tänu minule leidis ta võib-olla ühe toreda mehe, siberlase. Nad ei ole kohtunud, aga ta tegi mehele video külast, kus mehe tädi elas. Ja teatas, et tema lapsed ja lapselapsed on veel elus. Ma saan temast aru, aga ma ei mõista, miks ta omale internetist meest otsib. Ma loodan, et ta leiab enda lähedalt mõne toreda mehe."*

(VIRTUAAL)REAALSUS

„Ma lähengi sinna (internetti – *toim.*) *just natukeseks kaugenema sellest „päriselust", nii nagu teatrissegi,"* toob Lea ootamatu paralleeli interneti ja ekraanivälise reaalsuse vahel.

Samas on meelelahutuse ja informatsiooni maailma kerge ära kaduda. Looduse, inimese ja ekraani suhteid analüüsis põnevalt Elve: *„Kuidas sulle öelda. Interneti taha sa jäädki istuma. Kuidagi olemine tuimestub. Lükkad elusmaailma eemale ja lähed virtuaalmaailma. Vat see on suur vahe! Sa justkui nüristud selle internetiga. Sa PEAD käima väljas! Sa pead mereõhku hingama ja loodust vaatama ja kõik! Aga sa tuled tagasi ja JÄLLE lähed sinna internetti! Vahel olen isegi kuri olnud enda peale, et no mida asja?! See on ju õhu kaudu suhtlemine. See ei ole reaalne. Aga reaalne on see, kui sa teed oma ukse lahti ja lähed õue. Isegi see on ebareaalne – uskumatu! –, et sa liigud ja kõik!"*

„Ma lähengi internetti just natukeseks kaugenema sellest „päriselust", nii nagu teatrissegi."

Ohtu reaalsustajule näeb nutiseadmete kasutamises ka Kai-Reet: *„Seda, et kõik vanurid on nutitelefonis tänava peal, üle tee ka ei tule, seda ei tohi! Selle peab küll ära lõpetama. See on juba liig mis liig."*

Kui keskmine päeva jooksul internetis veedetud aeg jäi enamikul küsitletutest ikka nii 2–3 tunni juurde, siis Elve on veetnud arvutis kohati ligi 12 tundi. Vahepeal tekkis harjumus „kontrollida" internetti ka öösiti, ekraanikuma peletas aga une ning öö ja päev kippusid vahetusse libisema. Meelelahutuslikust aspektist on Elve jaoks oluline roll veel „Angry Birdsi" mängul: *„Maailmas olen ma „Angry Birdsis" esikohal! Seal on, ma vaatasin, kõik täiskasvanud. Sellises eas, et – noh, muidugi – nooremad minust, aga ma võidan nad ära! Ja kohe hea tunne on* (naerab)*! Nii et ma olen rohkem nagu mängur."*

Loomulikult peegeldab sotsiaalmeedia suuresti ka pärismaailma hobisid. Käsitöömustrid, retseptid, aiandusnipid, tantsusammud – kõike on internetist leida!

„Seda, et kõik vanurid on nutitelefonis tänava peal, üle tee ka ei tule, seda ei tohi! Selle peab küll ära lõpetama."

Lea, kes on suur käsitöösõber, jälgib Facebookis hoolega nii Novita lõngagruppi kui ka Mustrimaailma. Seal saab vahel head ja väärtuslikku tagasisidet ka oma loomingule. **Laube** (73), kes eelistab internetile iga kell aias toimetamist, uurib sealt siiski vahepeal aiandusnippe: *„Mina olen aiatöö fänn ega pea seda teleka ja arvuti taga istumist nii tähtsaks. Aga aia kohta, kuidas viinamarju lõigata ja nii, seda mulle kohe meeldib sealt* (internetist – *toim.*) *vaadata. Ajakirju ma ei hakka tellimagi. Ja vahel ma jagan neid uudiseid oma Facebooki lehel ka, siis kui aega saan, siis vaatan sealt."*

Ave Taavet on vabakutseline animaator ja karikaturist. Lisaks filmide tegemisele kirjutab ta arvustusi, põljetone ja muidugi kaastöid Müürilehele. Joonistamise kõrval on tema armastusteks reisimine ja kirjandus.

Teine suur armastus Laube elus on rahvatants. Ta kuulub suisa kolme tantsuringi: rahvatantsu, Hõbejalakese gruppi ja rivitantsu. Uute tantsusammude õppimisel, muusika ja seadete leidmisel ning meeldejätmisel aitab YouTube: *„No YouTube'ist saab ju võtta ja vaadata neid tantse. Näiteks oli Elvas uue tantsu õppimiseks seminar ja kui keegi siis paneb Facebooki või YouTube'i sealt video, siis saab pildi järgi õppida tantsu. Ja kellel läheb midagi meelest ära, kuidas see oli – ega pea ei pea enam –, siis vaatab sealt."*

KEEL

Internet soosib kõnekeelsust, anglitsisme ja pildilisust (emotikonid, GIFid, meemid). Vaevalt et ükski sotsiaalmeedia kasutaja neist mõjudest päriselt puutumata jääb. Võõrkeeleoskusele võivad aga internetikeskkond ja sotsiaalmeedia avatud maastik positiivset mõju avaldada. Lea, kelle suhtlus mitmete sõpradega on ingliskeelne, pöördub nii mõnigi kord sõnaraamatute poole: *„Mõningaid sõnu olen ikka juurde õppinud. Ja mu vanem tütar on lõpetanud inglise keele klassi, tema saab hästi hakkama ja tema siis ka ikka aitab ja annab nõu. Näiteks minutaolisel, vaevalt et ma muidu seda sõnaraamatut kasutaks, mul ei ole teda vaja tavaliselt, aga interneti pärast olen natukene vaadanud."*

Sõnaraamatud ja ilukirjandus peavad ka „päris" raamatud olema, mitte internetist alla laetud või veebipõhised otsingumootorid. Värskes kõvaköitelises raamatus on oma väärtus ja ilu: *„Kui ilmus see eelmine, suur valge õigekeelsussõnaraamat, siis ma mõtlesin, et noh, ma kingin jõuluks poisikestele-lastelastele. Vanem lapselaps ütles mulle kohe, et mamma, kas sa internetist oled midagi kuulnud* (naerab)*. Noh, mina ei tea. Sellest on nii kahju. Raamat on ikka laual ja see on NII tore raamat veel!"*

Üldine keelekasutus püsib Leal aga endiselt korrektne, mis kiirustavas ja mängulises, lühenditest ja slängist täidetud keeleruumis suisa iganenult mõjub: *„Ma ikka kirjutan vanamoodsalt, „tere" ja „aitäh" ja niimoodi, mitte need „tänksid" ja muud asjad. Niimoodi vanamoodsalt kirjutan eesti keelt."*

Elvegi leiab, et õigekiri on oluline ja tuleb mitu korda üle kontrollida, eriti vene keeles kirjutades. Kuna tema lähimad sõbrannad ja ka kaks sotsiaalmeedia kontot on venekeelsed, aitab internet seda keelemälu aktiivsena hoida, uut sõnavara ja ka kõnekeelsemaid väljendeid omandada.

TURVALISUS

Üldiselt peeti internetti turvaliseks keskkonnaks, kus ei saa midagi väga valesti minna, kui kahtlastele kirjadele ei vasta ja võõraid sõpradeks ei võta. Pigem võivad kohati probleeme tekitada sotsiaalmeedia võrgustike endi turvameetmed. Üht halba kogemust Facebookiga jagab Elve: *„Ma panin siin paar päeva tagasi oma jalutuskäigust video. Noh, väikse muusikaga. Ja ei läinud kaua aega mööda, kui Facebook selle sulges. Mina ei tea, miks – keegi kaebas. Selle kaebaja pilt oli ka juures! Ja siis ma põrutasin Facebooki tagasi ja tegin* screenshot*'i sellest naisest – mingi aafriklane, kes mul ÜLDSE sõber ei ole! Keda ma üldse ei TUNNEGI! Ta oli minu peale kaevanud. Ja Facebook kohe sulgeb! Ja sellel Krimmi vanaemal juhtus ka niimoodi. Ta teeb nii tublit tööd seal YouTube'is! Ta teeb kepikõndi ja paneb iga päev video YouTube'i üles ja jagab sõpradega – ja pandi ka kinni!"*

Turvalisus oleneb suuresti ka vastutustundlikust kasutusest. Arved kirjeldab oma esimest(!) kokkupuudet nutitelefoniga, mille keegi Tähtvere päevakeskuse õuele oli kaotanud: *„Ma leidsin kunagi siit õue pealt nutitelefoni. Esimest korda hoidsin käes. Aga kuhu ma annan? Ja siis hakkasin midagi tegema ja vaatasin, et ahaa, nüüd sain sisse! Olin ettevaatlik, et akut välja ei lülitaks. Siis vaatasin, et „Emme, Emme", tähendab, lapse telefon. Siis sain Emme telefoninumbri ka kätte. Ja siis helistasin oma telefoni pealt, et ma toda mitte ära ei riku. Ja siis tuldi järele ja laps sai kätte. Ja see oligi esimene kokkupuude nutitelefoniga."* Pärast seda juhtumit on Arved aidanud sageli nii õdesid-vendasid kui ka teisi päevakeskuse külastajaid nende nutiseadmete kasutamisega.

Internetti kasutatakse loovalt, nutikalt ja julgelt. Oluline roll on laste ja lastelaste toel, et virtuaalmaailmas esimesed sammud teha. Ehkki kõik küsitletud leidsid, et suhtlus arvutis ei asenda inimestevahelisi suhteid päriselus, aitab see ometi ületada põlvkondlikke ja geograafilisi vahemaid ning suurendada osalustunnet. Pisut andsid need kohtumised aimu ka tulevasest vanaemade-vanaisade põlvkonnast. Usun, et pannkoogilõhn, rahvatants ja kudumisvarraste klõbin ei kao tulevikuski, kuid retsepte leitakse internetist, tantsusamme YouTube'ist ja aiandusnippe vastavatest Facebooki gruppidest. Need ei ole enam „vanaemad õunapuu otsas", vaid „vanaemad Apple'is".

SA OLED NII VANAMOODNE

Vaadeldes Vintage Humanas ühe euro päeval riideesemete pärast võitlevaid pensionäre ja Sveta baari püsikaid, *I could not help but wonder*: kas mood on muutunud ideoloogilise mängumaana tõepoolest inklusiivsemaks?

Kirjutas **Anne Vetik**, illustreeris **Martin Veisman**

Kas moodne ehk ajastu vaimuga kaasas käiv võib olla nüüd nii 25-, 35- kui ka 65-aastane indiviid? Või ütlen ma seda pelgalt enese rahustamiseks, veenmaks end, et kõik on veel ees või vähemalt kusagil vahepeal, mitte taga?

Mood on väsitav. Moega kursis püsimine, moe tarbimine, enda moe kuulutamine teistele on kõik seda tüüpi tegevused, mis vajavad aega, keskendumist ja analüüsivõimet – muidugi siis, kui neid hästi teha. Moes osalemise eesmärk on, nagu ütleb sulle iga teine Zara või ASOSe klient, eneseväljendus; staatuse demonstreerimine/feikimine, nagu ütleb iga keskmiselt mõistlik reklaamitöötaja; seks, nagu ütleb iga teismeline, kes sätib peegli ees emme ostetud Polari pusa. Viimane on ilmselt tõele kõige lähemal ja oma siiruses ning moe tõsiselt võtmises kõige võluvam. Skaala teises otsas asub pensionär, vanem inimene. Inimene, kellelt praegune ühiskond on röövinud õiguse olla seksuaalne olend, kelle staatusega on lood Ida-Euroopas keerukad ning kes enamjaolt ei tunne end hästi Zara või River Islandi noortele kuumadele kehadele mõeldud hilpudes.

Sõbranna 80. juubeliks sätitakse end nii Tallinnas kui ka Prahas sama tõsiselt kui sõbranna 18. sünnipäevaks.

Vanadust nihutab tagaplaanile digitaalkosmeetika, millega saad enda gravitatsioonile järjest enam alla vanduvat nägu ehtida.

Anne Vetik on õppinud kunstiteadust, kirjutab moe- ja kunstikriitikat ning on töötanud reklaami- ja moevaldkonnas.

VANUSE JA STAATUSE TIHEDAD SUHTED

Ometigi on vanadus tõusev trend. Vanemaid modelle liigub moelavadel, kortsudega palistatud nägu reklaamib keskklassi eelistatud kosmeetikatootjat L'Oréali, instagrammerid, keda sa armastad vihata, kuulutavad, et kui nad kasvavad suureks, tahavad nad olla nagu **Iris Apfel**.

Üks maailma moodsaimatest naistest ongi hetkeseisuga 98-aastane sisekujundaja Apfel. **Carine Roitfeld**, üks seksikaimaid naisi ja prantsuse šiki kehastus, on 65. Vanurite laineharjale tõusmine on mõistagi tingitud sellest, et inimesed elavad järjest kauem ja suudavad seejuures jääda enam-vähem aktiivseks, eriti siis, kui neil on õnnestunud nautida Lääne või siis näiteks Jaapani meditsiini rõõme. Lisaks on nendel beebibuumerite põlvkonna esindajatel kõvasti rohkem pappi kui nende lastel ja lastelastel. Seda jällegi eelkõige läänemaailmas. Ida-Euroopas pesitsevad samaealised peavad saama hakkama tunduvalt vähemaga ega saa lubada endale **Margaret Howelli** ja Barbouri sensibiilseid igapäevariideid, millega kaunis maamajas lastelastega ökobasiilikut istutada. Elu on meie kandis raske, kuid samas ei saa ka siin elu elamata jäädа. Sõbranna 80. juubeliks sätitakse end nii Tallinnas kui ka Prahas sama tõsiselt kui sõbranna 18. sünnipäevaks. Ning paari aasta tagune Balenciaga kollektsioon oli paljuski inspireeritud just nendest tekstiilitööstuse ülilitistest, mida prouad kannavad üksteise sünnipäevadel kapsarulli nautides. See tähendab, et mõned *outfit*'id, millega **Rihanna** jõudis paparatsode kaadrisse, sarnanesid kõhedusttekitavalt nendega, mida kannab igapäevadel mu vanaema Karin.

DIGITAALNE NOORENDUSKUUR

Kaadris ja kaadri taga olev ei pruugi enam olla kuigi sarnased. Vanadust nihutab tagaplaanile nn digitaalkosmeetika ehk kõikvõimalikud filtrid, millega saad enda gravitatsioonile järjest enam alla vanduvat nägu ehtida. Valida saab FaceAppi kollektsiooni kuuluvate realistlike (kumminukud on ju reaalsus?) filtrite ja kunstnike loodud ulmeliste 3D-maskide vahel. Soovi korral võid näida ekraanil ka viiekümneviiesena kõigest kolmekümnene või loobuda vanusest ja viidetest inimlikkusele sootuks, eelistades klassikalisele igavaõõtu nahateksturile vikerkaareliselt läikivat androidiihu. Digitaalse ilu ja enese pikslitega ehtimisega on tegelenud Eestis **Darja Popolitova**, kauniks roboti ja kala hübriidiks lubab sind teha Barcelona kunstnik **Ines Alpha**.

Kui minna kaugemale, tasub võtta ette **Vernor Vinge'** raamat „Rainbows End", kus filtritega on kaetud kogu maailm: metsades elavad karvased elukad, keda pole tegelikult olemas, barokne tugitool, millel istud, on inetu plastist taburet, sinu uhke kostüüm on kõigest lapsorja kirjutatud programm.

Kõigist minu viimati loetud ulmeraamatutest on Vinge' vikerkaarelõpu otsing lähenenud vanuse teemale kõige teaduslikumalt (mitte et ma oleks eriline gerontoloog, aga nii nad ütlevad) ja psühholoogiliselt nüansseeritumalt. Mis saab siis, kui ühel elukaaslastest õnnestub end vanadusest „terveks ravida" ja teisel mitte? Mis juhtub siis, kui viimase 20 aasta jooksul, mil oled vaevelnud Alzheimeri õõvastavas tühjusekambris, on maailma tehnoloogia teinud spurdi ja pead minema tagasi keskkooli? Igavene noorus ei pruugi olla nauditav, kui kõik, kellega oleksid võinud seda koos nautida, on otsad andnud. Vanus ei ole siiski ainult number, vanus tähendab kogemusi ja muutunud teadvusseisundit, kriitilist ellusuhtumist. Miks mitte ka kriitilist lähenemist moele, mis põhjendaks paljude vanemate inimeste ükskõiksust oma rõivastuse suhtes ka siis, kui rahakott tegelikult võimaldaks lubada endale lõbusa hulluks läinud krahvinna kostüümi Gucci uusimast kollektsioonist.

EKRAANITAGUSES MAAILMAS

Ekraanil on vanus kadunud ja ekraani taga kadumas – plastiline kirurgia ning meditsiin üldiselt venitavad järjest pikemaks aega, mil suudame tunda end hästi, käia kontsakingades ja tasuda ööklubis käimise eest küll eepilise pohmelli, kuid siiski mitte südariga. Sellegipoolest vajavad uue põlvkonna vanainimesed teistmoodi riideid – nad soovivad varjata kohti, mida ei anna korralikult ära poleerida, kuid näida samal ajal siiski noored. „Kaetuse" populaarsust – lisaks moemajade püüdlusele meeldida islamit praktiseerivale ostjaskonnale – saab tõlgendada ühtlasi soovina pakkuda võimalust rahakulutamiseks ka 50+ sihtgrupile, kellel on ressurssi ja tahtmist moodi tarbida, kuid kes põevad oma põlvede näitamise pärast. Oleme jõudnud seega lihtsa järelduseni: jah, vanadus/vanainimene on moel sihikul, sest praeguses majanduslikus situatsioonis on kasulikum panustada prouadele ja härradele kui poistele ja tüdrukutele. Kui soovid valmistuda moodsaks vanaduspõlveks juba täna, siis olen pannud kokku juhendi, mis seda hõlbustab (*vt ülal*).

KÜSIMUSED, MILLELE MÕELDA, KUI TAHAD VANANEDA TRENDIKALT

Millal sa tegid viimati mõnele vanemale inimesele komplimendi?
Mis asjad sinu riidekapis jäävad sinna sinu elu lõpuni?
Mis *outfit*'is peaks laskma end matta?

KUUS PARIMAT TRENDIKAT VANURISTIILI

Vali lemmik ja asu *cosplay*'ma – siis ei peagi vanast peast stiili vahetama.

KRUIISITURISTID

On aeg puhkuseks, mis ei saa enam kunagi läbi. Suurematel kruiisilaevadel on sel põhjusel lausa oma surnukuurid – et sinu päevad sellel planeedil saaksid otsa ikkagi mõnuledes kusagil elumere lainetel, mitte igavas Dortmundis või Chicagos. Selle stiili jäljendamiseks mine suvisel hommikul Tallinna vanalinna ja vaata, kuidas energilised vanemad härrad ja prouad on kombineerinud omavahel sportlikke jalatseid, võluväel šortsideks muunduvaid matkapükse, tuld tõrjuvaid jopesid, kõhukotte ning nokamütse. **Virgil Abloh** & *co* puhkavad nurgas ja teevad närviliselt suitsu. Vt ka *normcore*, **Gosha Rubchinskiy**, varajane **Gvasalia**, *cargo*-püksid, spetsiaalne kotike dokumentide jaoks, milles on mõnus hoida ka *minigrip*'e ja suitsupabereid.

KUNKSMOOR/KUNSTIAJALOOÕPETAJA

Märksõnadeks on siinkohal spirituaalsus kõiges, naturaalsed materjalid, vabastav hingamine ja soov külastada aašramit. Oluline on hankida suurem osa garderoobist taaskasutusest, otsida inspiratsiooni Osho kirjutistest, eelistada maalähedasi värvitoone ja indiapäraseid detaile. Noorest kunksmoorist eristab vanemat suurem kaetus ja rohkem kulinaid keha küljes – ehk siis alusta kohe ning pane lihtsalt aastate möödudes selga aina rohkem ja rohkem esemeid. Ühed määravad elemendid garderoobis on pašmiina ja pikem seelik, i-le panevad täpi hennaga värvitud juuksed. Kunksmoor võib, aga ei pruugi siseneda ruumi mähituna lõhnapulkade aroomipilve.

COOL NÕID

Kristen McMenamy, peatselt **Kate Moss** (aeg ikka lendab), **Rei Kawakubo** ning üks ja ainus **Michèle Lamy**. Kui tahad võita tagasi sõna „nõid" ja tekitada konservatiivsemates vastassoo esindajates ebamäärast kastreerimishirmu (kui oled mees, siis hirmu, et räägid eranditult arhitektuurist ja kuulad hommikusöögi kõrvale The Sisters of Mercyt), siis osta kokku kõik **Rick Owensi** riided, siis Comme des Garçonsi riided ja kui raha jääb üle, siis ka **Yohji Yamamoto** riided. Massiivsed hõbesõrmused ning julge meik, mis pigem rõhutab, kui varjab aega sinu näos, aitavad üldmuljele kõvasti kaasa. Ei tasu peljata platvormkingi ja keerulisi kalleid tosse, tasub hoopis karta, et McMenamy asemel näed peeglist hoopis Kübaramoori.

HEA HALB MAITSE

Iris Apfel on see New Yorgis resideeriv 98-aastane moeikoon, kellesarnaseks tahavad suureks kasvades saada moeblogijad ja madalama värvitaju valulävega indiviidid. Tema plahvatuslikult eriksad *outfit*'id, ekstsentrilised aksessuaarid ja üleelusuuruses prillid räägivad totaalselt positiivsest ellusuhtumisest ning neis on midagi üdini ameerikalikku. Rohkem, kaugemale, kõrgemale – aeg ei peatu, aega annab sisustada lõpmatult sügava riidekapi lõpmatu täitmisega, totaalse tarbimisega, mis sülitab kapselgarderoobi ideele, **Marie Kondo** minimalismile ning vastutustundlikule ostlemisele. Ära mõtle sellele, mida sa kunagi selga ei paneks… või just mõtle ja pane nimelt see selga ning veel enamatki. Halba maitset ei ole olemas, on puudulik enesekindlus ning eelarve, mis ei võimalda tarbida Marnit ja palgata **Patricia Fieldi** enda isiklikuks stilistiks.

PINSIST PINSINI

Ka Ida-Euroopas leiab noor pensionär huvitavaid jäljendamisobjekte ja siinkohal ei pea nämmutama juba mitmendat aastat järjest slaavi kükke võimaldavaid dresse, *gopnik*'e ega muud tänavakultuuri. Aitab nüüd küll, see on igav. Vaatame kaugemale, reisime mööda ajatelge nende juurde, kes elavad pensionist pensionini oma ühetoalises korteris koos rasvunud kassiga, ostavad süüa Keskturult ja Maximast ning seejuures saab kass parimad palad endale. Kehavärvi (siis kui keha oleks ebamääraselt hallikaspruun) nailonsukad, baretid, soe pesu, ortopeedilised jalatsid, tumedad toonid, väljaveninud kardiganid, midiseelikud, kummiga viigipüksid ja villased vestid, mis hoiavad neerud soojas. Tegemist ei ole elule allajääjate valikutega, vastupidi, tegemist on tõeliste ellujääjate võitlusrüüga. Nad võitlevad päevast päeva ilmastikutingimuste, perearsti kalkuse, ühistransportidega sõitvate pubekate, valesse kohta parkinud naabrite ning üksindusega. Elagu!

AASIA VANAMEES

Ägedaimad Aasia vanamehed kipuvad välja nägema, nagu nad poodleksid põhiliselt **Olseni õdede** butiigis The Row, COSis ja Arketis. Tegelikult nad ei käi ostlemas, vaid pikutavad kuuma ilma korral sarongi mähituna verandal, valge särk nabapluusiks seotud, et riisi igapäevasest tarbimisest ideaalseks keraks moondunud kõhuke saaks kenasti õhku. Mõnikord käivad kalal, mõnikord jauravad naabrivanameestega, kindlasti karjatavad pühvleid ja loevad ajalehte. Valge särk ja *paisley*-muster, indigo, avarad lõiked, minimalism, peas vaba käega seotud päikese eest kaitsev rätt, plätud. Vt Gandhi prillid, Nehru jakk, keevas vees hukule määratud siidiussid, batik, meditatsioon, „Onu Boonmee, kes mäletab oma eelmisi elusid", inimesed, kes käivad ühe korra Balil ja räägivad sellest kogu oma ülejäänud elu.

JALANÕUD, MIS EI JÄTA JÄLGE

Jalanõubränd KIRA toodab nullkulu põhimõttel baleriinasid, mis annetatakse uuel ringil arengumaades elavatele naistele.

Mariliis Mõttus

Kui kahel turundustaustaga inimesel tekib probleem endale kvaliteetsete ja keskkonnasõbralike jalanõude leidmisel, mis sobiksid kandmiseks nii peol kui ka linnas asju ajades, võib minna nii, nagu läks **Liis Hainlal** ja **Sirli Sõrmus-Ratasepal**.

Just nemad seisavad sel suvel oma esimese kollektsiooniga välja tulnud kingabrändi KIRA taga, mis valmistab uuenduslikest taaskasutatud materjalidest baleriinasid. „KIRA sai alguse soovist inspireerida naisi looma garderoobi, mis on minimalistlik, ajatu ja kvaliteetne. Selle garderoobi selgrooks on ühed mugavad madalad kingad. Kuna me mõlemad kõnnime palju, oli meil kvaliteetsete baleriinade leidmisega suuri raskusi ning nii sündiski mõte valmistada see täiuslik must paar ise," sõnab Hainla ja lisab, et baleriina on asendamatu king naistele, kes soovivad täiendada oma riietust audreyhepburnliku elegantsiga.

Kingade jälgi ajades jõuame aga materjalideni, mis esialgu üldse elegantsi mõõtu välja ei anna. Nimelt koosnevad KIRA tooted taaskasutatud materjalidest, mille valmistamise tehnoloogia on alles turule tulnud. „Kingade sisevoodriks on taaskasutatud plastpudelitest tehtud vilt, tallaks patenditud tehnoloogiaga ümbertöötatud rehvid ning pealiskangaks taaskasutatud puuvill. Tulevikus katsetame ka ümbertöötatud kummi," tutvustab Hainla. Samuti on pööratud disainis erilist tähelepanu sellele, et kingad oleksid võimalikult kerged ja hingavad. KIRAd valmivad Tartus asuvas Samelini tehases, mis on tuntud sõjaväe- ja ohutusjalatsite tootja, ja see annab KIRAdele ka vastupidavuse garantii.

KIRA baleriinad. Foto: Maanus Kullamaa

Kuid see ei ole veel kõik. KIRA üks eesmärk on annetada taaskasutatud kingapaarid noortele naistele arengumaades ja toetada nende haridusteed. Ehk kui KIRAd on teie jaoks oma aja ära elanud, tasub need tootjale tagasi saata – kingad töötatakse uuesti ümber ning pannakse teele sinna, kus neid on kõige rohkem vaja. Hainla ütleb, et läbirääkimised erinevate heategevusorganisatsioonidega on alles pooleli, kuid kindlasti jõuavad baleriinad kuhugi, kus need kliima ja elustiiliga kokku sobivad. „Naiste harimine ja toetamine on üks efektiivseimaid viise vaesuse vastu võitlemiseks ning *female empowerment* on üldse meie ettevõttes väga olulisel kohal," kinnitab Hainla.

Tulevikus on KIRA tegijatel plaan lisada musta kõrvale veel teisteski toonides baleriinasid ning töötada välja midagi ka meestele.

Vaata lisaks: kirashoes.com

PENSIONIPÕLV A. D. 2059

Maailm on aastaks 2059 katastroofikursilt kõrvale juhitud. Praeguse aja noored veedavad juba õndsat elusügist, kus Facebook on minevik ning sõpradega suhtlemisel kasutatakse kirjatuvisid.

Kirjutas **Joosep Ehasalu**, illustreeris **Villem Roosa**

On aasta 2059 ja inimkond on väljumas kannatuste karmarattast, transtsendeerumas järgmisele tasandile. Kas tõesti leiame lõpuks tee Nuudli galaktikasse, kus me peatselt igavese õndsuse tolmuna kosmoses hõljume?

Olen 69-aastane noormees. Oma esimese joogatunni läbisin kümnendeid tagasi iseseisvalt, kui sain aru, et iisraeli tütarlaps, kellega olin veetnud koos ühe unustamatu vihmase suurlinnasuve kunagi aastal 2017, oli otsustanud pärast vihma lõppemist ja päikese väljatulekut päevapealt minuga suhted lõpetada; ta naasis kodumaale, et õppida veebiarendust. Jälle „üksi ja igavesti" mõtteid kedrates tahtsin tavapärasest enesehaletsuse haardest välja rabeleda. Tundus ainuõige ennast venitada. Iga päev ootasid mind oma YouTube'i jooga *shala*'s naeratavad Tim, Kassandra ja Adrien.

Kui varem viitas „rauk" vanainimesele, siis nüüd on ta nooruslik üliinimene – muskulaarne, seksikalt kulunud, porgandivärvi nahaga ultramaratoonar.

Nii tutvustan ma end oma esimesel joogatreeningul, mis toimub Harjulinna parkimismaja katuse murulapil, sooja klaaskupli ja tehispäikese all. 59. aastaks on töö eilne nähtus (vahel ravitakse sellega küll igavust). On ainult vaba aeg ja mustmiljon võimalust selle sisustamiseks. Noored on sootuks tööd tegemata üles kasvanud. Tänapäeval on kõik üks tore mäng, iga tegevus – ka tüütu – on talutavaks geimifitseeritud. Hambapesust seksuaalaktini – kogud aina lõbusaid punktikesi oma argielu rollimängus, kehastades tähtsat minakangelast.

Inimesi ei diskrimineerita nende ea, seksuaalsuse, soo ega nahavärvi tõttu. Me oleme kõik noored, värvilised ja geid („gay" tähendas 20. sajandi alguses õnnelikku, hiljem homoseksuaali, nüüd viitab hoopis inimesele). Midagi ei ole kardinaalselt muutunud peale meie väärtushinnangute. „Tsau, geid!" viipan ma oma joogaklassile.

Millenniumipõlvkond on olnud alati kui punt õõtsuvaid hundiniuiasid, pehmed ja kummalised moodustised, kes on end varre otsast maha saaginud, jalad alla võtnud ja eluteel end kanda lasknud. Modernsed taoistid.

Aastal 2020 olid nad teerajajad kaenlaaukude karvakasvatuses, inimeste sinatamises, enda nabasodi teistele näitamises. Nad on huvitavad reliikviad ajast, mil inimkond oli maailma kihva keeramas; kes oleks võinud arvata, et just nemad, tegusad ebategutsejad, tõmbavad globaalsele soojenemisele pidurit.

RAUK 2.0

Sõna „rauk" tähendus on samuti aastatega muutunud. Kui varem viitas „rauk" vanainimesele, siis nüüd on ta nooruslik üliinimene, kes on saavutanud vaimse ja füüsilise virgumise. Ta on muskulaarne, seksikalt kulunud, porgandivärvi nahaga ultramaratoonar.

Kui olin 30, õppisin maa peal kõndima. Kui **Konfutsius** suutis selleks hetkeks juba kahel jalal seista, siis mina alles hõljusin biolaguneva kilekotina õhus.

Kolmekümneselt hakkas mu alaselg valu tegema, liigesed jäigastusid, mobiilsus vähenes. Magu läks happelisemaks. Olin veendunud, et saan süüa vaid püreestatud banaane. Võtmed ununesid kogu aeg, nii et riputasin need kaela (ka ööseks), sotsiaalne ärevus muutus hullemaks iga korraga, kui läksin poodi avokaadot ostma.

Tol ajal asusin prioriseerima oma vaimset ja füüsilist tervist. Õigemini hakkasin alles siis aduma, mida prioriteet kui selline üldse tähendab ja milleks see kasulik võiks olla.

Nõndaks tegin igal hommikul oma voodi ja klohmisin peavaod patjade vahelt. Oma mõtete harjamine sai sama oluliseks kui hammaste harjamine, kusjuures pea harjamiseni jõudsin ma harva, mingi lohakus pidi ikkagi säilima. Käisin iga päev külma duši all ja juurutasin endas stoikute filosoofiat: kulutasin vähem aega arutlemaks selle üle, mis teeb mehest hea mehe, püüdes lihtsalt olla hea mees.

Tegin hommikusi jalutuskäike, mediteerisin regulaarselt, saluteerisin päiksele, liigutasin oma kehas mikrokosmilist orbiiti, hoidusin porno vaatamisest ja hoidsin oma seemet, kuulasin mongoolia räpibiite, toitusin tervislikult, minetasin alkoholi, sigaretid, droogid, õppisin inuittide kelgukäsklusi. Facebook – kustutatud. Endised armastused – unustatud. Visualiseerisin enesele vabadust ja raha: viskan troopilise saare rannikul lutsu, grillin päikese käes oma nahka ja luristan läbi bambuskõrre spinatismuutit.

Kujutlesin, et irdun oma pahede kammitsaist õhku paiskunud tunnetepilvekeseks, kes pürgib teadveloleku kõrgeimate ešelonide poole. Ihkasin olla lumehelbeke, kes ei sula, vaid seisab krüoturvist kandes julgelt hinge sulatavate kliimategurite vastu. Tegelikkuses irdusin üha enam reaalsusest.

Konfutsius tundis end alles seitsmekümneselt piisavalt küpsena, võttes kuulda oma südame häält, kartmata rikkuda *status quo*'t. Selleks ajaks on inimene jõudnud tegeleda juba 70 aastat oma peas keerlevate, üksteisega vastuolus olevate häälte lahtiharutamisega – hirm muutub üha vaiksemaks ja isiklik tõde kõlab aina selgemalt. Aastatega on talletunud naha vahele piisavalt julgust, et seista eluteel kokku kraabitud veendumuste eest. Võiks arvata, et ninakollid on aastaks 2059 möödanik, aga 69 elatud aasta järel kogun neid endiselt täie meelekindlusega laua alla.

MÕNED TÄHELEPANEKUD

Ma ei viitsi toriseda, aga elu on ikka kummaline: kui lapsena ihkasin täismeheikka, siis nüüd soovivad uusnoored olla vanad! Ei ole ennekuulmatu, et 60–70 kandis sünnivad esimesed lapsed, kusjuures 30–40-aastaseid koheldakse nüüd nagu noori, aga küllap on see alati nii olnud.

Saan iga kuu tüvirakusüsti. Minu käel on mõõdik, mis annab teada kõiksugustest irregulaarsetest markeritest. Keha proportsioonid on optimeeritud nii, et kestaksin kõrgeima võimaliku elueani. Kui miski õõtsub normi piirest välja, hõljub kohale väike robot, kes teeb mulle tagumikku süsti. Suuremate vaeguste puhuks on dispanserid, kuhu sisenedes tehakse ära kergemad operatsioonid, nagu rasvaimu, mille vastu saad ploki seepi. Olen oma elu parimas vormis.

Sõpradega suhtlen ma katusel elavate treenitud kirjatuvide vahendusel. Ma tean, ma tean, arvati, et tänapäevaks toimub inimestevaheline suhtlus instantselt, teadliku mõtte jõul, ajju kinnitatud mikrokiibi kaudu, et inimkonnast on saanud üks suur sotsiaalvõrgustik, kus tehisintellekt ja päris mõtted ei eristu enam üksteisest, olles kõik ühe ja sellesamuse mõtteookeani kalad. Võta näpust, näed, tuvidega käivad asjad hoopis.

Tänapäeval on igaühel oma personaalne muusika, pidevalt muutuv ja kordumatu, miski, mis sind ikka ja alati elu *flow*'s hoiab.

Võiks arvata, et kõik on väga hästi, aga kurjus on lihtsalt saanud endale uued ja kavalad maskid. Kui mõnel on ülihästi, siis inimesel, kellel läheb n-ö hästi, läheb nüüd halvasti.

Toidu söömine on midagi arhailist ja vanamoelist. Toit ei ole enam obsessioon. Vana kooli mehed nagu mina eelistavad küll käia poes ja endale isiklikult tavaari valida, seda ise küpsetada, kuid üldiselt on see kallis ja sellele vaadatakse altkulmu. Söömine on priiskamine, aga ometi lubame sõpradega endale vahel tavapärasele toitainepudingule vahelduseks mõne selleri.

Hallatavate päriselu suhtlussidemete arv on küündinud kahesajani. Istume päevad läbi roheluses üksteisega tõeliselt sügavatel mõttetasanditel tantsides, üksteise loomingut kommenteerides ja edendades – kes maalib, kes arendab lauamängu, kes mõtleb välja uusi roppusi, näiteks eile sündis „junnimanaja".

Ka peremudel on laiahaardelisem. Me kõik oleme üksteise pere. Meie ümber kasvavad lapsed, nii võõrad kui ka sõprade omad, kelle olemasolust puhast rõõmu tunda. Lapsi ja vanemaid saab laenata.

NUUDLI GALAKTIKA

Joogatund on läbi. Selle asemel et pugeda süstikusse, mis mind maa-aluse tunneli kaudu Aegna linnaossa põrutaks, soovitab südame hääl mul vanavanalinnast läbi jalutada. Võtan teda kuulda. Mul on siiski südaöösel sünnipäev ja 70 kukub. On veebruari keskpaik ja üle pika aja katab maapinda miski lumetaoline.

Möödun kohast, kus vanal ajal olid sellised lokaalid nagu Juuksur, Kodu Baar ja Kelm. Nüüd on ruumidesse kolinud hoopis kentsaka nimega asutus.

Kohtan palju tuttavaid nägusid, sõpru Eestist ja välismaalt – kõikjalt eluteelt. Kuidas nad küll teadsid siin olla? Nemad ongi mu igavese õndsuse droogitolm ja mina 70 aastat laagerdunud noor Gouda nende keskel, joome pohmellivaba õlut ja gruuvime hommikusse. Siin asubki minu Nuudli galaktika.

Joosep Ehasalu lahkus Facebookist ja tegi hoopis veebilehe *ehasalu.com*. Läheb kümneks päevaks mediteerima ja otsib tööd – pakkumised meilile!

SHOW MUST GO ON!

EHK PENSIONILE ME EI JÄÄ

Meelelahutusmaailmas leidub küllalt näiteid muusikutest, kes vanust trotsides ikka lavalaudadele ronivad. Mõned jaanipidudel, teised väljamüüdud staadionikontsertidel.

Sander Varusk

Au tuleb anda neile, kes suudavad läbi pikkade aastakümnete muusikabisnisis (suuremalt jaolt) elujõuliste ja relevantsetena püsida. See tähendab tuuritamise ja loovuse vahel tasakaalu leidmist, raskete karakterite sallimist (või ise üks nendest olemist), kokku- ja lahkuminekuid, tüütuid fänne poeskäigul või pargis, ebaõiglaseid ja halastamatuid plaadifirmabosse, tihti märkimisväärset ületarbimist ja kindlasti nii mõndagi muud vähem või rohkem etteaimatavat. Lihtne oleks alla anda ja loorberitele puhkama jääda, aga leidub igiliikureid, kes ajavad kõigest hoolimata omadel tingimustel oma asja. Need, kes ei lase end heidutada vanusel või ajastul ega karda end uuendada, muuta või taasleida. **Paul McCartney** on rebinud end välja biitlite varjust ning hoidnud oma loomingut pika karjääri jooksul alati huvitava ja ajakohasena. **Bruce Springsteen** andis aastal 2019 üle 30 aasta välja oma parima albumi ning vaatab ühtlasi ajas tagasi ja elus edasi. Alati kelmikas Sparks on suutnud tagada 50 aasta jooksul vendade vaimuka ja geniaalse dünaamika värskuse. **Marju Kuut** on uuel kogumikul „Groove of ESSR" üks lahedaimaid gruuvijaid ja jätkab samas hipsterite lemmiku Maryn E. Coote'ina. Pikka iga!

MITTE NII VÄÄRIKAD VANANEJAD

Ma ei süüdista teid, kui mõtlesite kohe **Madonnale**. Kas Madge'i viimane korralik album oli tõesti 2005. aasta „Confessions on a Dance Floor"? Ülim püüd end aktuaalsena hoida ja noortega nii muusikas kui ka imagos sammu pidada ei pruugi kuuendas elukümnendis hästi mõjuda. Pead kratsima panev ülesastumine Eurovisionil tänu ühe miljardäri rahapakile, millele järgnes lühidalt öeldes segaduses vaevlev „Madame X", on vaid viimased murekohad popikuninganna laguneval troonil. Kaasa peab tundma ka üliandekale popduole Pet Shop Boys, kes suutis hea kümme aastat tantsupopi intelligentsemal äärel laineid murda ja andis „Fundamentali" kujul viimase korraliku albumi välja umbes samal ajal kui Madonna. Pärast seda on asjad **Neil Tennanti** ja **Chris Lowe'** jaoks loovuslikust aspektist aina allamäge läinud, ent see ei tähenda, et nad ei jätkaks sarnaselt Madge'iga järjepidevalt edasi üritamist.

HIIGLASED MEIE HULGAS

Paljude jaoks on lihtne neid elavateks fossiilideks lahterdada, kuid proovi ise järele teha ja 50+ aastat vankumatult oma lippu kõrgel hoida, mis sellest, et see on täis kuuliauke ja rebendeid. Kui punkarid võisid seitsmekümnendate keskel The Rolling Stonesi südamepõhjani vihata, siis praegu ei saa vast keegi salata, et tegu on kordumatu, austust nõudva saavutusega ainulaadsest generatsioonist. Jah, seal võib olla vahepeal väike „Dirty Work" ja „Steel Wheels", aga selle vastu on võtta terve ports „Aftermathisid" ja „Let It Bleede". Tuuritamine ei peatu, nagu ei peatu ka aegajalt uute albumite tootmine. Sääraselt trotsivad oma inimlikke võimeid ka The Who sinipunavalget lippu lehvitavad **Pete Townshend** ja **Roger Daltrey**. „Mis on selle püsivuse saladus?" küsiti ajakirja Mojo ühes tänavuses numbris **Keith Richardsilt**, kes oli kihlveokontorites 70ndate algusest pea 21. sajandini kõige tõenäolisem järgmine manalateele minev rokkstaar. „Ma ei tammu tühja," oli inimrifi mõte kokkuvõetuna. **Jagger** hoiab end samal ajal vormis eratreenerite ja erirežiimidega – igaühele oma. Ja kui keegi ei viitsi **Bob Dylani** või **Bryan Ferry** viimaste aastate härdaid ja väsinud džässisoigumisi kuulata, siis pole mõtet kobiseda, vaid vali ükskõik milline neist tosinatest vanadest albumitest. See on Bob Dylan, ta teeb, mida tahab, ta on mõjutanud kõiki generatsioone 60ndate algusest! Ja Ferry hakkas tegelema väärikalt vananemisega ennetavalt juba kaheksakümnendatel. Siia saab tuua võrdlusmomendina **Ivo Linna** viimase albumi **Raimond Valgre** lauludega – ükskõik mis generatsioonist sa oled, *can't hate the Iff*!

KA PENSIONIEALINE VÕIB TÖÖL KÄIA

Võib-olla **Jaagup Kreemil** või **Erich Kriegeril** polegi teha muud kui müdistada Amigo ja Pühajärve jaanitule vahet ning Kroonika kaanel lisakopikaid napsata, et arveid maksta. Ja see, et Uriah Heep käib Eestis tihedamini, kui meil valimised toimuvad, tähendab, et ka iga Haapsalu elanik on vähemalt ühe rokiklassiku ära näinud. Aga isegi vanade fännide ustavust pannakse proovile eitea-mitmenda The Moody Bluesi või Rushi juubelikontserdi Blu-ray-eriväljaandega, kui pauku pole luuavarrest tegelikult juba ammu tulla ähvardanud. Eriti ere õppetund tuleb isegi mitte nii vanadelt meestelt, nagu seda olid *indie*-kangelased The Stone Roses, kes jäid aastateks oma ühe albumi loorberitele puhkama, kuni keegi enam üksteist ei talunud. Siis tuldi suure hurraaga tagasi uue muusika lubadustega, mis lõppes mõned aastad kukruid raskendanud staadionituuride ja ühe kohutava singliga.

COMEBACK „KID"

Siis on veel täielikud vastandid tuimadele vana rasva tassijatele. Poksiringis nurka nüpeldatud ellujääjad, kes tõusevad muusikalise relevantsuse tuhast ja löövad mahalaitjad vanemas eas pahviks. Kujuta ette hinnatud kultusartisti, kes mängib väikestel lavadel, suur plaadifirma on ta hüljanud nagu ka tema mees. Ta pole mitte ainult halvas füüsilises vormis, vaid peab käima ka Anonüümsetes Alkohoolikutes. Bändi kokkupanekuks ega ülalpidamiseks pole raha. Kliišeesid täis B-filmis peaks see olema karjääri kurb lõpp, kuid sellises seisus oli bluus- ja *Americana*-artist **Bonnie Raitt** kaheksakümnendatel, kui ta ootamatult oma viis miljonit eksemplari müünud 1989. aasta albumiga areenile naasis ja erinevate auhindadega üle kuhjati. Raitt oli siis 40 ja ta pole tänini tagasi vaadanud. **David Bowie** tegi pärast 12-aastast eemalolekut ühe võimsaima tagasituleku albumiga „The Next Day", mis kõigepealt üllatas ja siis vaimustas maailma, rääkimata tema elu viimasest kunstitööst „Blackstarist". Ja kui bändidel on vaja kokku tulla, siis põhjusega. Need on küll noorema ea näited, kuid The Stone Rosesi laiskusele on mustervastandid Suede ja Pixies, kellest kumbki on andnud pärast taasühinemist ilma igasuguse kärata välja kolm stuudioalbumit.

HILINE KÜPSEJA

Kunagi ei ole hilja alustada. Pole vahet, milline on su taust. Need on südant soojendavad näited pabistajatest muusikutele, kes arvavad, et kui sa pole kolmekümneselt albumit välja andnud, siis su rong on läinud. Ainult et väga pikaks ei pruugi karjäär sellisel juhul muidugi venida, see aga ei tähenda, et sa ei võiks seda nautida ning tuhandetele inimestele rõõmu pakkuda, nagu tegi hiljuti meie seast lahkunud soulipapi **Charles Bradley**. Tennessee habemik **Seasick Steve** elas päris *hobo* elu, kuni alustas kuuekümnendates professionaalset muusikukarjääri. Nüüdseks on tal üle maailma terve fänniarmee ja ta mängib endiselt isetehtud kitarridega. Vietnami veteran **Robert Finley** oli kogu elu siin-seal esinenud. Kuuekümnendate eluaastate keskel naeratas aga õnn ja ta andis Black Keysi kuttide abiga välja oma esimese albumi. Mis oli albumi pealkiri? Muidugi „Age Don't Mean a Thing".

IGGY POP

Teose „Hirm ja jälestus Las Vegases" lõpus on ajatu tsitaat **Hunter S. Thompsoni** sulest: „Seal läheb üks jumala enda prototüüp. Mingit tüüpi ülevõimendatud mutant, kes pole mõeldud massiliseks tootmiseks. Liiga imelik, et elada, liiga haruldane, et surra." Need on need haruldased mutandid, keda ei saa korrata ega imiteerida. Paljud ongi liialt imelikud, et elada. Ja siis lõi jumal Iggy Popi. Prototüüp, keda ei saa massiliselt toota (jah, tal on ka lugu „Mass Production"). Supervõimetega olend, kes hüppab seitsmekümnendates ikka särgita lavale ja väänleb oma arme täis kummist kehaga igas suunas. Kuhugi ei ole kadunud Iggy primaarne raev ja võlu. Tema karakteris ei ole midagi surutut, ta võtab kõike kerge huumoriga. Seda, mida ta on teinud ja läbi elanud, pole mõtet paari lõiguga kokku võtta, vaadake filme, lugege raamatuid. Ta kõnnib meie seas.

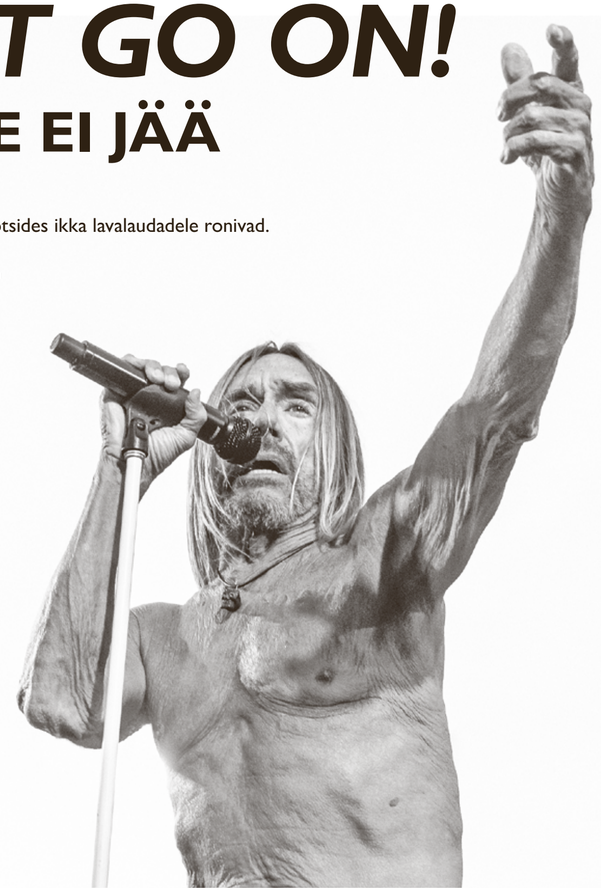

Iggy Pop. Foto: Aaron Rubin / Wikimedia Commons (CC BY-SA 4.0)

Sander Varusk on Raadio 2 saatejuht, juhib popmuusika ajaloo saadet „Popikroonikad" ja alternatiivmuusika saadet „Indie-Disco", lisaks teeb ta ETV2-s lugusid „R2TV" jaoks. Juhatab plaadipoodi Terminal. Üks peosarjade Indie-Disco ja Northern Soul All Nighter organiseerijaid.

SPORDITUNNID: KUIDAS JÕUDA LAPSEPÕLVETRAUMADEST KEHALISE KIRJAOSKUSENI?

ARVAMUS

Kehalise kasvatuse tundides toimuvat on kujutatud viimastel nädalatel Eesti rahva püsimajäämise seisukohalt eksistentsiaalse teemana. Üks ainetund ei saa lahendada istuvast eluviisist tulenevat süsteemset probleemi, küll aga võiks see anda kätte põhioskused hilisemaks aktiivsemaks eluks. Ja seda mitte ainult võistlushimulistele.

Leene Korp

Kui olin koolilaps, siis põlgasin kehalist kasvatust ja sporti. Üks õpetaja pani mulle hindeks kolme, sest ma ei osanud hüppenööriga hüpata. See polnud karvavõrdki aus, sest meil polnud kodus hüppenööri ja ma ei saanud enne harjutadagi, kui hinne juba päevikusse ilmus. Üks teine õpetaja sundis meid tund tunni järel käteköverdusi tegema ja kui ma protesti avaldasin, oleks ta mulle peaaegu kallale tulnud. Mäletan ta tigedaid rohelisi silmi. Ega ta mingi normaalne mees olnudki – hiljem pandi ta pedofiilia pärast vangi. Aga väikeses maakoolis polnud õpetajaid ja sporditaristut kuskilt võtta, tuli leppida sellega, mis oli: tigedate silmade ja käteköverdustega, üksluise ja ebaõiglase kehalise kasvatusega.

Samal ajal, justkui selle põlguse paralleelreaalsuses, võisin sõita rattaga 70 km peaaegu ühtejutti, ainult korra peatudes, et veidi mureleid süüa. Sõitsin veel sihukese laiade rehvidega krossikaga, mis polnud mõeldud maanteedele. Võisin terve nädalavahetuse remmelgate ja rannikukivide otsas ronida, turnimispuudel päevi õhtusse veeretada, Kuutsekal lumelauaga sõita.

Veidi rohkem slackline'i vahetundides ja vähem pallimängu kehalises kasvatuses tajutakse justkui otsese hoobina meie identiteedile.

Ma tantsisin tundide viisi, kui muusika oli vähegi kuulatav, sest võhma igatahes jagus. Elasin nimelt linna lähedal maal, kus päevad möödusid täiesti kogemata aktiivselt. Aga see ei olnud sport. Kindlasti mitte sport, sest sporti ma ju põlgasin. Minu argitegevustel polnud mingit pistmist selle sõnaga. Ega kehalise kasvatuse tundidega. Aktiivne ja mingil määral osav olin kehalise kasvatuse kiuste.

Mõnikord juhtus siiski, et need „kiuste" arenenud oskused pälvisid institutsiooni tähelepanu. Näiteks jaksasin päris pikalt joosta ja üks õpetaja viis mu võistlustele. See oli mu esimene kord staadionil, sest meie koolil, nagu öeldud, puudus taristu. Olin nende võistluste ajal parajasti ulmeteismeline, isegi juuksed olin nulli ajanud, nii et nägin välja pigem nagu kõhetu poiss, mitte noor neiu. Mõned pealtvaatajad igatahes kasutasid võimalust ja narrisidki mind poisiks, samal ajal kui mina joosta vehkisin. Teisel või kolmandal staadioniringil vihastasin, tõstsin särgi üles, näitasin narrijatele tisse ja punusin edasi. Kokkuvõttes võitsin teise koha. Ühtlasi tuli välja, et pjedestaalile jõudmine ei vajanud kehalise kasvatuse vaimustust, trenne ega staadionit, vaid aktiivseid harjumusi ja natuke toetavat keskkonda.

Leene Korp on TÜ kommunikatsiooni eriala doktorant ja toimetab endalegi ootamatult programmis Liikuma Kutsuv Kool, mille siht on, et Eesti koolikultuur pakuks õpilastele koolipäevadel rohkem võimalusi liikumiseks ja mängimiseks (ja isegi sportimiseks).

KEHALISE KASVATUSE IDEOLOGISEERIMINE

Viimasel ajal on võetud korduvalt jutuks mitmeid kehalise kasvatuse teemasid: küll rahvastepalli mõju erineva kehalise võimekuse ja populaarsusega õpilaste enesehinnangule, küll spordipäeva pingeread kui võimalik kiusu allikas. Need üpris spetsiifilised teemad – kui suurt osa meie ühiskonnast koolitunnid otseselt puudutavad? – on saanud kiirelt üldise ideoloogilise kähmluse võitlusväljadeks. Tuleb välja, et keka erutab, ja kohe mõnuga! Sõna pole võtnud ainult valvespordimees **Erki Nool**, vaid ka üldse-mitte-spordirahva-mainega **Mihkel Mutt**, **Martin Ehala** ja **Lauri Vahtre**.

Lisaks (püsivale) hirmule lumehelbekeste pealetungi ees on pelgalt pallimängude ja pingeridade teemalistes aruteludes nähtud märke ühiskonna kohutavast pehmostumisest. Pealegi on kestnud juba mitu aastat vaidlus kehalise kasvatuse nüüdisajastamise üle, millega seoses kardetakse „normide mahakeeramist" (olgu öeldud, et need kaotati juba 2000ndatel) ja meie traditsiooniliste spordialade (NB! mitte kõievedu, vaid seesama rahvastepall) kadumist nii tundidest kui ühe hoobiga ka kogu eesti kultuurist. Justkui veidi rohkem *slackline*'i vahetundides ja vähem pallimängu kehalises kasvatuses oleks otsene hoop meie identiteedile.

Identiteedipoliitikaga aga on juba nii, et kui jutuajamine lükatakse selle retoorika konteksti ja seda esitatakse identiteeti ründavana, siis ei jää üle muud kui kaitsepositsioonile asuda. Muidugi peab paks laps käteköverdusi tegema, sest vastasel juhul saab meie sugu otsa! Algne jututeema muutub teisejärguliseks, veri muudkui kohiseb kõrvus ja üleüldse on raske asju arutada. Ainult et samal ajal, kui meid vaevavad ürgse Eesti identiteedijutud, vajab hulk maisemaid probleeme kärmet lahendamist.

ISTUV ELUVIIS KUI SÜSTEEMNE PROBLEEM

Ja neid maiseid probleeme jagub. On hästi teada, et Eesti lastest ja noortest liigub vaid iga neljas aktiivsemalt tunnike päevas – parasjagu nii palju, nagu on vaja tervise ja heaolu jaoks. Vähe on lapsi, kes veedavad vaba aega iga päev aktiivselt õues (täpsemalt on neid 7–11%). Treenerid kurdavad, et noored ei oska korralikult joostagi. Ülekaalulisus on aina tavalisem – iga neljanda alaealise kehamass on üle normi. Tagatippu on Eesti laste igapäevane ekraaniaeg üks Euroopa pikimaid. Ja siis need aina sagedasemaks muutuvad meeleoluhäired, mis on armas eufemism tõsistele vaimse tervise probleemidele.

Sellest faktirodust pole lihtne põhjuseid ja tagajärgi välja sõeluda. Ja ma olen kindel, et taolist pundart ei tõmba ilusaks sirgeks ei pallimängud ega traditsioonilised spordipäevad. Tuntakse muret, kas õpilased üldse saavad ettevalmistuse päriseluks, kui neid kekatundides traditsioonilisel moel ei kotita. Jaa, mõni ehk saabki kottimisest motivatsioonilaksu kätte, tõuseb uue Noolena tuhast ja jõuab ehk tippsportigi. Aga teised? Liikuma peaksime ju kõik, ka need, keda võistlussport ei tõmba.

Seevastu on lihtne tuvastada põhjus, miks sama faktipundart vanasti olemas polnud: enamiku jaoks praegu elavatest inimestest oli aktiivne liikumine lapsepõlve loomulik osa. Igaühel natuke juhuslikul moel nagu minulgi: kui hüppenööri polnud, siis hüpata ei osanud, aga jooksmisega sain hakkama.

Nüüd on aga teisiti. Ka praeguste laste lapsepõlv peaks tagama hädavajalikud harjumused, kuid ei tee seda. Evolutsioon pole lastele istuvat eluviisi ette näinud, küll aga kutsub seda esile moodne ühiskond oma tehnoloogia ja autode, avaliku ruumi ja linnastumise, kiireneva eluviisi ja väheneva iseseisvusega. Vähese liikumise probleem on süsteemne, seda toetavad kõik ühiskonna jupid. Lapsevanem võib oma järeltulijaid muudkui trennidesse vedada, näiteks mina kiristan hambaid ja veangi (autoga, sest aega pole ja trennid on perifeerias), paraku on nende pingutuste tulemuseks aga üksikud aktiivsemad hetked laste ülekureeritud ja sellegipoolest istuvates eludes. Siinsamas Eestis tehtud uuringutestki ilmneb, et treeningu käigus on hädavajalikku aktiivsemat sorti liikumist alla poole tunni. Kas siis normikohase liikumisaktiivsuse saavutamiseks peaksin saatma oma lapsi trennidesse kaks korda päevas? Kuidas paganat?

KUIDAS OMANDADA KEHALIST KIRJAOSKUST?

Häda on selles, et vana kooli kehaline kasvatus üksi sellest probleemist välja ei aita. Senine spordialadele keskendunud suund ei pruugi anda eluks vajalikke põhioskusi, nagu oskus hoida tasakaalu ja vista või püüda palli, ronida, roomata, joosta, hüpata – võimeid, mida kutsutakse kokkuvõttes kummastavalt, kuid üsna täpselt „kehaliseks kirjaoskuseks", mida on kergem oma igapäevaeluga siduda ja mis toetavad aktiivsemat eluviisi.

Ka selle õnnetult hambusse sattunud rahvastepalli peamine häda seisneb selles, et niipea kui kellelegi palliga üle kääru antakse, vahet pole, kas mängu- või kahjurõõmust, püsib ta kogu ülejäänud mängu paigal. Mis saab tema oskustest ja liikumisharjumustest, mis võiksid tublisti areneda, et juurduda kogu eluks?

Kui meie lapsepõlves oleks liikumisvõimalused sama napid olnud, oleksime ilmselt ka ise selliste tagajärgedega kimpus, lisaks vaevleksime oma elu viimastel aastakümnetel südame-veresoonkonnahaiguste käes. Ahjaa, vaadake eestlaste tervena elatud aastaid – me vaevlemegi, kui aktiivse liikumise pisik pole kuskilt mujalt harjumusena korralikult külge jäänud.

Ainult et miks mujalt? Tundub, et selline harjumus võiks ikkagi tekkida koolist ja muu hulgas kehalise kasvatuse tunnist. Keka, kui see on hea sissejuhatus nondesse põhioskustesse, mis sobivad nii sportimiseks kui ka üldse aktiivseks eluks, ei pruugi olla enam eluvõõras ajaraisk ühtedele ega võimunäitamise võimalus teistele, vaid hoopis süsteemse probleemi keskne lahendus. Ning vahetundides ja pärast koolipäeva lõppu saaksid lapsed koos koolikaaslastega õpitut näiteks koolihoovis edasi harjutada ja üldse niisama omapäi aega veeta. Lapsevanemal hakkaks kergem ja identiteedipoliitika usinad kujundajad peaksid oma kaeviku mõnele teisele lahinguväljale kaevama.

PÄEVAST PÄEVA VASTU HAMBAID

ARVAMUS

Mõistagi õpetab sport nii mõndagi elus kasulikku, kuid kas see peaks tõesti olema kujutelm, et elu ongi üks pidev võitlus, pingutamine, konkurents, kukkumine, püsti tõusmine, taas kukkumine jne?

Tarmo Jüristo

Ma kasvasin üles Meriväljal. Kohe üle kitsa põiktänava oli meie naabriks **Kristjan Palusalu**. Sellest ajast, kui mina teda mäletan, oli ta tervis juba kehvapoolne, aga Berliini olümpia topeltkullaga teenitud kuulsus tõi endiselt igal kevadel tema sünnipäeva tähistama ja ammuseid aegu meenutama kümneid jässakaid, jäämeda kaela ja paksude lillkapsakõrvadega mehi. Üks neist iga-aastastest külalistest oli **Andres Lutsar**, Eesti judo isa, kes ilmselgelt pidas Palusalu kahte minuvanust pojapoega maadluslegendi tulevasteks mantlipärijateks ega lasknud seega kunagi mööda võimalust rääkida meile judost. Nii juhtuski, et sattusin koos oma sõpradega judotrenni. Minu judokarjäär jäi küll väga lühikeseks, kuid võitlusaladega jäin edasi tegelema ja teen seda siiamaani.

Muidugi tuleb elus ette hetki ja episoode, mis on võrreldavad võitlusega. See aga ei tähenda sugugi, et kogu elu oleks mõistlik vaadata võitluse võtmes.

Võitlusalade trennides kiputakse pigem eemale hoidma neist, kellel on vaja igas trennis endale või teistele midagi iga hinna eest tõestada.

Foto: Rauno Valmor / Delfi / Scanpix

Tarmo Jüristo oli trennis, kui Kert Kingo lahkumisavalduse sisse andis. Igapäevaselt poliitikauuringute keskuse Praxis juhatuse esimees. Ukulelet omas juba enne, kui see *cool* oli.

Need pea neli aastakümmet, mil ma erinevate võitlusaladega tegeledes otseses või kaudses mõttes vastu hambaid olen saanud, on õpetanud mulle kahtlemata palju elus kasulikku. Muidugi tuleb elus ette hetki ja episoode, mis on võrreldavad võitlusega. See aga ei tähenda sugugi, et kogu elu oleks mõistlik vaadata võitluse võtmes.

„Sport on […] kõige ehedam reaalse elu peegeldus," ütleb Lauri Luik, „pidev võitlus, aina tihenev konkurents, pingutamine, konstantne pikali kukkumine ja taas püsti tõusmine, mitte alla andmine." Esiteks on selle lause taga üks väga küsitav eeldus, nimelt et spordiga peaks tegelema justkui millegi muu kui lihtsalt liikumisrõõmu ja hea enesetunde pärast; et spordi eesmärk on võitmine. Jah, kui juttu on elukutselistest sportlastest, siis tõesti – võidust või kaotusest võivad sõltuda sissetulek ja karjäär. Nemad on aga väike osa kõigist neist, kes spordiga tegelevad. Sporti on võimalik teha – ja ma arvan, et suurem osa inimestest teebki – ilma igasuguste suurte eesmärkideta. Kui kellelgi need on, siis tore – edu nende saavutamisel. See ei tähenda, et ilma nendeta ei saaks. Saab küll, ja päris hästi. Muide, võitlusalade trennides kiputakse pigem eemale hoidma neist, kellel on vaja igas trennis endale või teistele midagi iga hinna eest tõestada.

ELU VÕITLUSVÄLJAD

Inimestel, kellel endal ei ole lähedast kokkupuudet võitlemisega, kipub olema sageli mõneti kummaline arusaam sellest, millega näiteks poksi-, lukumaadlus- või MMA-trennis täpselt tegeletakse. See segadus kumas läbi Eesti Koolispordi Liidu presidendi **Lauri Luige** 19. oktoobri artiklist Päevalehes, mille pealkirjaks oli valitud kunagise legendaarse poksi raskekaalu maailmameistri **Mike Tysoni** tsitaat: „Kõigil on plaan, kuniks nad vastu hambaid saavad." Loo sissejuhatus sedastab järgmist: „Elu on võitlus, soovime seda tunnistada või ei. Mida varem sellest aru saame ja mida paremini valmis oleme, seda parem. See, et me elus kaudses või otseses mõttes vastu hambaid saame, on kindel."

KOOSTÖÖ JA ABISTAMINE

Samavõrd kui sport on mind õpetanud pingutama, olen õppinud ka seda, kui oluline on lihtsalt liikumisest rõõmu tunda – sest elu näitab, et kui see viimane kaob silmist, on ühel hetkel raske leida põhjust, mille nimel end õhtu õhtu järel trenni vedada. Need inimesed, kellega ma regulaarselt koos treenin ja mõnikord võistlen, ei ole mu konkurendid, vaid ennekõike head sõbrad, kes üksteist toetavad. See on see, kuidas mina sporti (ja sealhulgas võitlusalasid) näen: mitte lõputu heitluse ja konkurentsina, vaid päevast päeva üksteise abistamisena. Ka need, kes on mingil alal tippu jõudnud, pole sinna jõudnud üksi – nad kõik seisavad oma treenerite ja trennikaaslaste õlgadel.

Äkki võikski hoopis see olla nurk, mille alt sporti vaadata? Võib-olla ei pea spordi eesmärk olema lödipüksluse väljajuurimine, meile kõigile maast madalast kaotamiskogemuse pakkumine ega teadmine, mis tunne on vastu hambaid saada, vaid hoopis meie julgustamine, et võtaksime ette asju, milles me keegi esimesel korral head ei ole ja milles paljud meist kunagi väga heaks ei saagi. Sinna juurde kindluse andmine, et sellest ei ole midagi lahti – et elu ei ole üks pidev võitlus, aina tihenev konkurents, pingutamine, konstantne pikali kukkumine ja taas püsti tõusmine.

Ahjaa, kui tulla veel kord tagasi tolle kuulsa vastu hambaid saamise tsitaadi juurde, siis Tyson oli kahtlemata legendaarne poksija, aga enne kui sellelt mehelt oma elu elamiseks õppetunde võtma asuda, oleks hea mõte lehitseda kiirelt tema 2014. aastal ka eesti keeles ilmunud autobiograafiat „Vaieldamatu tõde". See võiks panna mõtlema veidi selle üle, kas vastu hambaid saamine ikka päriselt tagab selle, et suudame oma elule rahuldustundega tagasi vaadata.

PÜSILEPINGUGA MÜÜRILEHT IGA KUU KOJU 1.80 € EEST. VORMISTA TELLIMUS AADRESSIL

TELLIMINE.EE/MUURILEHT

KOLUMN

Millegi ökoloogilise jalajälje hindamisel arvesse võetavate tegurite hulk ja erinev iseloom võib ajada juhtme kokku ka kõige paadunumal keskkonnaaktivistil.

RAAMAT VÕI E-LUGER – SELLES ON KÜSIMUS

Helen Puistaja

Aina keskkonnateadlikumas maailmas, kus tekib pidevalt juurde paremaid valikuid, on lihtne loobuda mitmetest keskkonda saastavatest mugavustoodetest. Vaevalt et keegi on emotsionaalselt kiindunud ühekordsetesse kohvitopsidesse, kilekottidesse või isegi odava kiirmoe rõivastesse. Keerulisem on aga asjadega, mis on ühel või teisel viisil osa sinu identiteedist, näiteks seotud hobide ja harjumustega. Kuna lugemine on peamine vabandus, miks ma sotsiaalsetele üritustele ei jõua, tajun endas pidevat konflikti oma keskkonnaja raamatuarmastuse vahel.

VÄLJASUREV NÄHTUS NUTIMAAILMAS

Kui tõstan trammis nina raamatust üles, ajan kaela alati eriti sirgeks, nähes kaasreisijaid paigast ära rühiga pingsalt telefoniekraane jälgimas. Kas aina enam digiseadmetesse koondunud maailmas on trükitud raamatud liikumas mööda väljasuremise teed nagu loomaliigid lõputult põllumaad nõudvas toidutööstuses? Isiklikult arvan, et veel on aega, kuid e-lugerite kasutajate argumente on siiski raske ignoreerida. Kui arvestada, et uuema Kindle'i peale mahub kuni 3000 raamatut, on selle eelis sama suure trükiste pakiga võrreldes keskkondlikult ilmselge, aga nagu ikka, pole miski nii mustvalge.

Seega, veidi võrdlevaid fakte. Ühe e-lugeri tootmine tekitab hinnanguliselt 168 kg süsinikdioksiidi, raamatu puhul oleneb see number mahust, kuid konsensus on, et see on enamiku väljaannete puhul umbes 2,7 kg. Ehk 62 digitaalselt loetud raamatuga on lugeri süsiniku jalajälg tasa tehtud. Muide, umbes sama palju saab valmistada raamatuid ühest puust. Veekasutuse seisukohalt saab teha lugeri jalajälje tasa 40 loetud teosega – e-lugeri jaoks kulub 300 l, raamatu valmistamiseks 7,5 l vett.

Nagu ka muu elektroonika puhul, on aga peamine murekoht lugerites kasutatavad maavarad, mida kaevandatakse piirkondades, kus inimõiguste järgimine on küsitav. Ühe e-lugeri valmistamiseks kulub 15 kg mineraale, sealhulgas eksootilisi metalle, nagu koltan, mida kaevandatakse peamiselt Aafrika sõjast räsitud piirkondades. Kuluvate maavaradena tuleb võtta arvesse ka liiva ja kruusa, mida on vaja integraallülituse pooljuhtplaatide tootmisjäätmeid hoidvate prügimägede loomiseks. Taaskasutatud materjalile trükitud raamatu puhul on mineraalide kulu (peamiselt arvestatakse siin transporditeede kattematerjale) vaid 150 g. Lisaks pole paljud elektroonikaseadmetes kasutatavad komponendid valmistatud taastuvatest ressurssidest, erinevalt raamatutest, mille tootmiseks kasutatakse puid.

Tagatipuks, kui kasutuskõlbmatut e-lugerit ei suunata õigeid teid pidi ringlusse, võidakse see illegaalselt „ümber töötada". Sellega peavad tegelema teiste hulgas lapsed ja selle käigus puutuvad kolmandatesse riikidesse koondunud nutiprügilates käsitsi elektroonikat lammutavad inimesed kokku mürgiste ainetega, reostades keskkonda ja kahjustades ka enda tervist. Selle kõrval on paberi töötlemine üsna süütu ja ressursisäästlik protsess. Olgugi et raamatu prügimäele sattumisel vabaneb selle lagunemisel metaani, mille tulemusel on raamatu hävimine kaks korda saastavam kui selle tootmine.

KIRJUTATUD SÕNA ELUIGA

Kui tootmise puhul saab numbrid üsna lihtsalt kõrvuti panna, siis kasutuse hindamine on palju keerulisem. Küllaltki hoomatav on veel fakt, et pimedas lambivalgel paberilt lugemine kulutab rohkem energiat kui säästlik lugeriekraan. Kui aga hakata vinti üle keerama, siis võib küsida, kui palju energiat kulub e-raamatute serverites hoiustamiseks ja digitaalselt mööda maailma laialisaatmiseks. Kui tihti on vaja e-lugerit laadida ja selle akut vahetada? Kui pikk on üldse ühe e-lugeri eluiga? Kui raamat ei hävine just üleujutuse või tulekahju tulemusel, võib seda põhimõtteliselt igavesti käest kätte edasi anda. Paberist raamatut ei iseloomusta ka üks digimaailmale tuttav fenomen – selle puhul pole vaja hankida uut mudelit. Värske Kindle'i versiooni ostujärjekorrad ei ole kindlasti võrreldavad uusima iPhone'i hullusega, kuid uuendused veetlevad ilmselt siiski mitmeid sarilugejaid.

Paberkandjal raamatu kasuks räägib ka suurem tõenäosus, et ostetud raamat saab läbi loetud, kui see silmaga nähtav investeering riiulist vastu vaatab. Kui arvestada minu aastast lugemisstatistikat, kuluks mul Kindle'isse mahtuva 3000 raamatu lugemiseks 60 aastat. Kuna inimene ei salli tühja kohta, koguneb sellise mahutavusega lugerisse ilmselt ka rohkem raamatuid, kui keegi tegelikult lugeda jõuab.

TAGASI JAGAMISÜHISKONNA JUURTE JUURDE

Viimasel ajal räägitakse jagamisühiskonnast autode, elektritõukekate jmt kontekstis, kuigi näiteks raamatukogud on olnud maailmas mingis vormis olemas juba tuhandeid aastaid. Oleme ju kasvanud üles igal aastal koolist õpikuid laenutades. Kasutatud raamatute äri on samuti alati omal kohal olnud ja rõõmustab minusugust inimest, kes tunneb erilist naudingut loetud raamatu pidulikult riiulisse paigutamisest. Tubli panuse kohalikku ringmajandusse annab ka Raamatuvahetuse keskkond.

Kui heidan pilgu oma kodusele raamaturiiulile, siis selgub, et uuena olen soetanud umbes neljandiku raamatutest, mille olen suuremalt jaolt ka kohe läbi lugenud. Ülejäänud on õnnelikud kasutatud leiud poodidest ja Raamatuvahetusest. See on minu südametunnistuse jaoks talutav balanss. Trükivärskeid raamatuid üritan lisaks pärast lugemist alati veel mõnele sõbrale edasi sokutada.

SISEMISTE KONFLIKTIDE VÄHENDAMISEKS

Sellele küsimusepüstitusele polegi ilmselt ühtegi lõplikult õiget vastust. Kehtida võiksid lihtsalt samad reeglid kui muudele ostudele: tarbida võimalikult vähe, läbimõeldult ja unustamata asjade tõelist hinda. Ökoloogilist jalajälge analüüsides saaks rakendada edukalt ka moemaailmas populaarsust koguva *cost per wear*'i lugejale kohandatud versiooni *cost per read*, mis e-lugeri puhul iga loetud teosega langeb.

Pole vahet, kuidas sina lõpptarbijana oma panuse annad, kõige tähtsam roll on siin siiski kirjastustel, kes peavad suutma paremini trendidega arvestada. Leppima sellega, et raamatute tiraažid jäävad väiksemaks, kasutama palju rohkem ümbertöötatud paberit ja leidma uusi lahendusi, kuidas muutuvas maailmas relevantne püsida. Samal ajal on e-lugerite tootjate ülesanne tagada võimalikult keskkonnasõbralik tootmisprotsess ja võtta vastutus ka kasutatud seadmete töötlemise eest.

Oma uut raamatut mine palun ostma jala või ühistransportiga. Tallinna liikluses tekitad linna teises otsas raamatu järel käimisega vähemalt sama palju heitgaase, kui kulus raamatu valmistamiseks.

Illustratsioon: Stella Salumaa

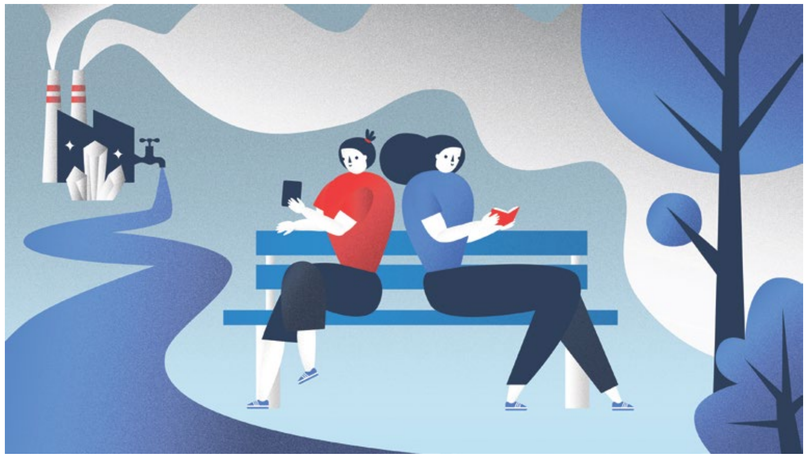

ELU VÕIMALIKKUSEST MAA ALL

Maa-alused käigud, keldrid, tunnelid, katakombid ja koopad on toitnud inimeste kujutlusvõimet aastasadu. Salapärane maa-alune haakub aga kontseptuaalselt ootamatult hästi ka tänapäeva tumedates toonides *Zeitgeist*'iga, mida kasutavad oma loomingus mitmed kunstnikud ja filmitegijad.

Kaarin Kivirähk

Eesti pärimuses avaneb metsas kännu alt rohkete käikudega tee põrgusse vanapagana elupaika. Põrgukäikudeks on ristitud ka paljud looduslikud paljandid ja koopad. Vana-Roomas maeti mitmesaja kilomeetri

Eestiski on palju nõukogude ajast pärit sõjaväele mõeldud maa-aluseid käike, mida keegi enam ei mäleta, rääkimata vajamisest.

pikkustesse katakombidesse surnuid ning seal pidasid salajasi kokkusaamisi esimesed kristlased. Tänapäeva maailmas on maa-alused käigud enamasti seotud tööstuse või militaartegevuse, samuti infrastruktuuriga. Esimesed suuremad tunnelid olid võimsad tehnikasaavutused, kuid nõudsid tihti ka inimelusid. Näiteks 1857. aastal alustatud Alpe läbiva raudteetunneli Mont Cenis' ehitamiseks kulus 14 aastat ning proovisõitudel suri tunnelis kaks vedurijuhti. Umbes samal ajal alustatud Sankt Gotthardi mäekuru läbiva tunneli ehitusel ei pidanud töölised keskmiselt vastu üle kolme kuu; neist, kes üritasid töötada aasta, lahkusid paljud invaliididena.[1] Nii on teadmatus maa-alusest olnud ikka seotud teispoolsuse ja surmaga, millele inimene on hakanud tänu tehnika arengule küll alles nüüd vastu astuma. Kuid kui edukalt ta seda teha suudab?

INIMESED PIMEDUSES

Ka kogu tänapäeva tehnikarevolutsiooni alge peitub tegelikult sügaval maa all. Kuigi fossiilkütuseid tunti mingil määral juba enne tööstusrevolutsiooni, peetakse just söe kaevandamist Inglismaal 17. sajandil üheks peamiseks uue ajastu kuulutajaks. Söekaevanduste töölistest said uue ajastu ohvrite sümbolid, kelle kirjutas kuulsaks **Émile Zola** ja maalis kunstiajalukku **Vincent van Gogh**. Seejuures on fossiilkütused, nagu süsi, gaas või nafta, tekkinud miljonite aastate jooksul, moodustudes surnud organismide lagunemisest. Nii on kannatused ja suremine seotud tihedalt maavarade kaevandamisega. Serbia päritolu kunstnik **Ivana Bašić** on töötanud ideega elava organismi muutumisest elutuks mateeriaks ja vastupidi. Praegu EKKMis avatud näitusel „Tiira-taara, tuia-taia, pimesikk tuli meie majja" eksponeerib Bašić teost „Tuhat aastat tagasi oli 10 sekundit hingeõhku võrdne 40 grammi tolmuga", mis muudab roosast alabastrist kivi omaenese jõul aeglaselt tolmuks. Teos meenutab hästi maapõue varadega seonduvat paradoksi, tänu millele aeg lagundab vaikselt – tuhandete ja miljonite aastate jooksul – kunagi elanut ning annab sellele uue potentsiaali.

Maa-alune elu on ka mitme sel aastal tähelepanu äratanud filmi teema. **Jordan Peele'i** linateoses „Meie" elavad mahajäetud metroos maapealsete „tavaliste" inimeste õõvastavad teisikud. Samal ajal kui maapealsed inimesed jätkavad õnnelikult oma tavapärast elukest, on nende „varjud" pimedas ja kannatavad. Ühel hetkel murravad nad muidugi oma peidikust välja, sümboliseerides midagi varjatut, mida kardetakse ja mille olemasolu ehk vaid aimatakse. Mõnevõrra sarnane liin on **Bong Joon-ho** mustas komöödias-trilleris „Parasiit", kus eksisteerib samuti rikka ülemklassi paralleelreaalsus: inimesed, kes pesitsevad poolkorrustel, keldrites ja unustatud salakäikudes. HBO tänavuse sarja „Tšernobõl" tegevus toimub ajaloolises 1980ndate Nõukogude Liidus, mis tundub samuti nagu mingi tume varjatud maailm ja paneb mõtlema sellele, et vaatamata režiimi inimvaenulikkusele ja ennasthävitavale loomusele elasid ka seal inimesed omavahel rõõmsat, mõnikord kurba elu. Umbes samamoodi läänemaailma eest varjus ja pimeduses nagu tegelased „Parasiidis" või filmis „Meie".

JUSSI KIVI ALLMAAILM

Maa-aluseid tunneleid ja teisi mahajäetud paiku on avastanud kogu elu soome kunstnik **Jussi Kivi**. „Kui sa magad novembrikuus metsas varjualuse all lõkke ääres, keset ääretut metsikut loodust, kui taevast sajab alla lörtsi, siis saad väga teadlikuks meie sõltuvusest loodusressurssidest," rääkis Jussi Helsingi kunstimuuseumi näituse puhul ilmunud intervjuus. Kivi on seigelnud palju nendesamade loodusressursside kaevandamiseks tehtud käikudes, aga ka erinevates taristutunnelites. Mingis mõttes ei tule üllatusena, et teda inspireeris kunstiga tegelema saksa romantismi suurkuju **Caspar David Friedrich**. Ometi on Jussi Kivi loodusromantika uue ajastu nägu: ta pildistab ja joonistab paiku, kust inimtegevus on üle käinud, kuid mis on ometi tavaliselt justkui silma alt ära, asudes näiteks maa all. Jussi Kivi on matkanud isegi mööda Helsingi reoveetunnelit ning joonistanud ateljeesse Helsingi turistikaardile „oma" Helsingi – maa-alustest käikudest koosneva labürindi, mille peal Soome pealinna elanikud oma igapäevaasju ajavad.

Tavaliselt on sellistesse kohtadesse pääsemine pika eeltöö tulemus, sõltudes lõpuks ikkagi juhusest. Kohati on see muidugi ka ohtlik, nii otseselt (varisemisoht, mürgised gaasid) kui ka seetõttu, et tihti on mahajäetud paigad kellegi eraomandis ja võõraid kunstnikke sinna uudistama ei lubata. Kivi meenutab korda, kui tema sõber oleks vanas kaevandusšahtis levivate mürgiste aurude tulemusel peaaegu surma saanud, ühel teisel korral jooksis ta mitu tundi metsas, et põgeneda teda jälitanud eraomaniku eest. Kogetud ohutunne kajastub ka retkede tulemusena sündinud fotodel ja joonistustel, mis on ometi omamoodi romantiliselt kaunid. „Kivi loob kauni kompositsiooniga fotosid uut tüüpi subliimist: hirmutavast ilust, mis tekib inimtegevuse tagajärjel," kirjutas 2016. aastal Jussi Kivi teoste kohta ajakiri Apollo.

TUNNELITE TULEVIK

Tänavu Future Generation Art Prize'iga pärjatud leedu kunstnik **Emilija Škarnulytė** on töötanud samuti mahajäetud paikadega. Mis saab tööstus- või militaarobjektidest, kui neid enam ei vajata? Sellised ehitised on olnud ikka seotud kehtiva ühiskonnakorraldusega – majandussuhete või riigivõimudega – ning ajaloos on mitmeid näiteid sellest, kuidas kunagisi hiigelrajatisi järsku enam kellelgi vaja pole ning mis seetõttu kas muudavad funktsiooni või vajuvad unustusse. Eestiski on palju nõukogude ajast pärit sõjaväele mõeldud maa-aluseid käike, mida keegi enam ei mäleta, rääkimata vajamisest. Näiteks kirjutas EPL 1999. aastal artiklis „Vene armee ehitas Eestisse salametroo"[2] Laagrist Pärnu poole suunduvast „lõputust tunnelist". Pudeli viina eest juhatas ajakirjaniku tunnelisse keegi kodutu mees. Tallinna ajaloo spetsialist kommenteerib artiklis, et mainitud tunnelid ehitati juba esimese maailmasõja ajal. Kuigi mõne käigu skeemid on ajaloolastele kättesaadavad, siis mitmed neist olid Nõukogude armee käsul salastatud ning vaevalt et need tänasekski avaldatud on.

Ajakirjanikule üllatuseks töötasid mahajäetud endises salajases radarijuhtimiskeskuses vanametalli lõikamisega leiba teenivad habetunud mehed, kes ka elasid samas kohas. Jällegi, sellised inimesed võiksid olla vabalt tegelased „Parasiidi" eestimaises versioonis. Või siis Emilija Škarnulytė teostes, kuigi Škarnulytė kasutab tavaliselt vähem argiseid fantaasiamaailmast pärit olendeid. Videoteoses „Sirenomelia" (2017) fantaseerib kunstnik, milline võiks olla Arktikas asuva mahajäetud NATO allveelaevabaasi tulevik ajastul, kui maailma ja inimesi sellistena, nagu me neid tunneme, enam pole.

Tänapäeva Eestis elavadki mahajäetud paikades, olgu siis maa all või maa peal, peamiselt kodutud. Kuid arvestades seda, et suurlinnades muutub elamispaiga leidmine järjest keerulisemaks, võib oletada, et kõiksugu veidrad elamispinnad muutuvad normaalsuseks. Erinevatesse mahajäetud paikadesse kultuuriskvottide tegemine on juba nagunii tavapärane. Mõelgem näiteks EKKMi, Polymeri või kunagise Telliskivi peale. Ning arvestades praeguse maailma poliitilist meelsust, võib ka juhtuda, et musta stsenaariumi korral tuleb igasugusel vabal mõttel kas otseselt või kaudselt allapoole kolida. Nii nagu 1970ndatel, sügaval nõukogude ajal elas vana dissident **Leonhard Lapin** koos kunstnikust abikaasa **Sirje Rungega** Kadriorus sõna otseses mõttes põranda all keldrikorteris, loomeinimesed kogunesid pimedasse Kuku klubisse, kus sai vabamalt võimuvastast meelsust avaldada, ja punkarid peitsid end miilitsa eest bastionikäikudes.

Sel aastal on Eestis toimunud rohkem meeleavaldusi kui vaat et kogu taasiseseisvumisaja jooksul. Kas põrandaalune pelgupaik võib olla koht, kuhu läheme peitu novembrikuu pimeduse ja külma, poliitiliselt ebastabiilse ja ökoloogiliselt hävineva maailma eest? Inimesed on elanud üle erinevaid pimedaid ajajärke, ka selliseid, mille kohta tänapäeval enam midagi ei teata. Võib siis vaid loota, et ka praegune pimedus lõpeb ükskord ja pelgupaigast saab ühtlasi koht vastupanuliikumiseks, kust sünnib uus algus.

Suurlinnades muutub elamispaiga leidmine järjest keerulisemaks, võib oletada, et kõiksugu veidrad elamispinnad muutuvad normaalsuseks.

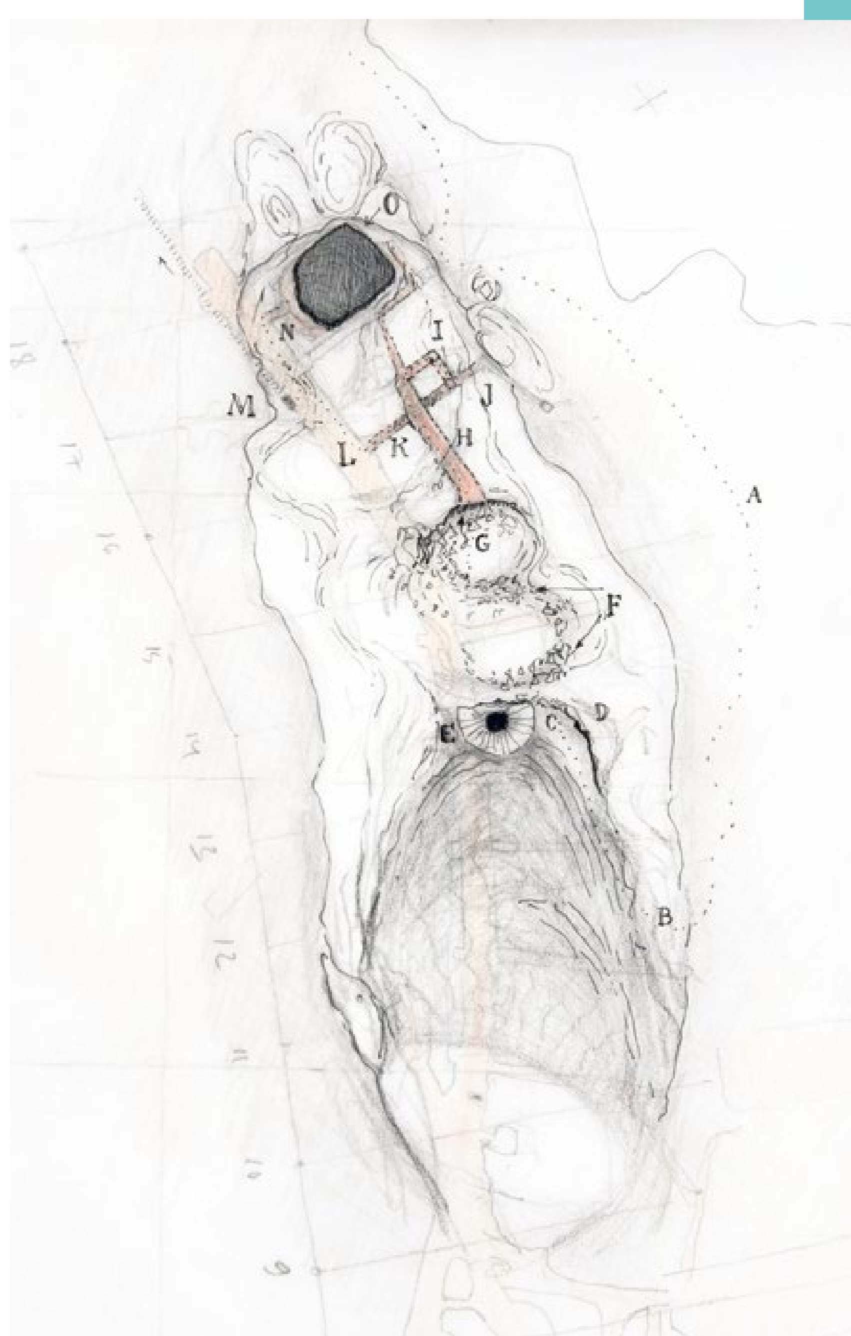

Jussi Kivi „Topograafiline uurimus nimetust kohast maa-aluste täiendustega", tint, pliiats, vesivärv, 2015

Jussi Kivi „Põrguauk päevavalguses", pliiats, 2015

Kaarin Kivirähk töötab Kaasaegse Kunsti Eesti Keskuses, kus ta annab välja kaasaegse kunsti veebiajakirja. Lisaks kirjutab ta Postimehele kunstikolumni „Raamist väljas".

ARTIKKEL ON KIRJUTATUD SEOSES NÄITUSEGA „TIIRA-TAARA TUIA-TAIA, PIMESIKK TULI MEIE MAJJA", MIDA SAAB NÄHA 1. NOVEMBRIST 15. DETSEMBRINI EESTI KAASAEGSE KUNSTI MUUSEUMIS.

[1] Eesti keeles saab tunnelite ajaloost lugeda Hubert Matve raamatust „Tunnelid läbi aegade" (1981).
[2] Oolo, A. 1999. Vene armee ehitas Eestisse salametroo. – Eesti Päevaleht, 31.07.

MUURILEHT.EE

Foto: Helene Toresdotter / Moderna Museet Malmö

Loe Müürilehe veebiväljaandest *muurileht.ee* intervjuud kunstnik Merike Estnaga, kes avas 25. oktoobril Malmö moodsa kunsti muuseumis oma isikunäituse „Tuleviku tont täis mineviku mälestusi".

EESTI KUNSTIMUUSEUM
SADA AASTAT KUNSTIGA
KUMU

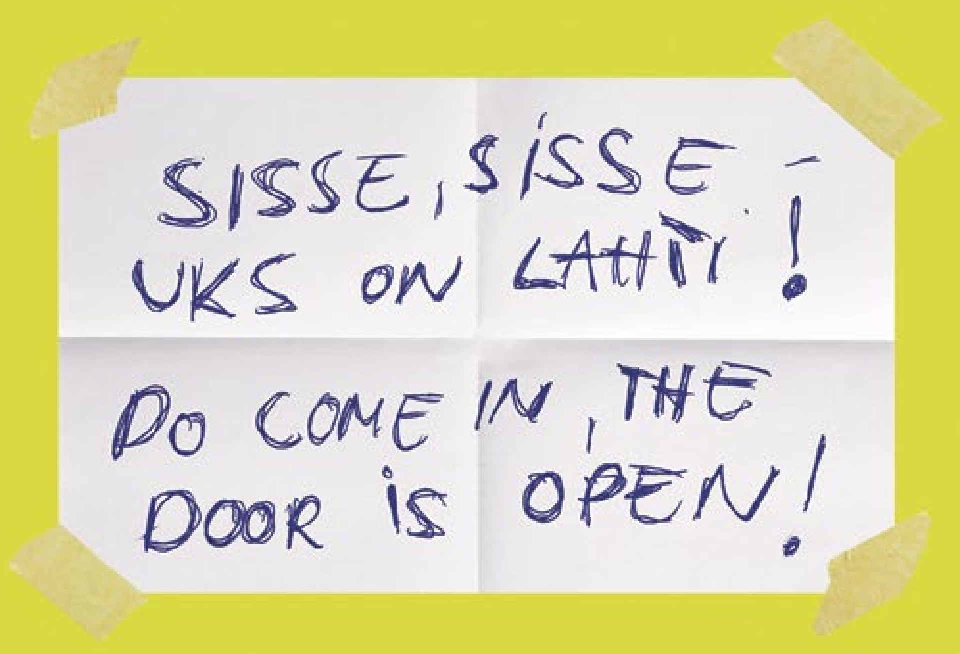

Edith Karlson
Mary Reid Kelley
Eva Mustonen

Kumu kunstimuuseum 11.10.2019–29.03.2020 kumu.ekm.ee

KINOSPURT

EESTI ESIMENE TEATRI *ROAD MOVIE*

Aastaga 224 etendust ära vaadanud Valgast pärit Alissija-Elisabet Jevtjukova lugu on märksa kihilisem kui vaid ühe eksperimendi dokumentatsioon.

Vaatas **Aleksander Tsapov**

Kinoteater otsis aastase eksperimendi jaoks elukutselist teatrivaatajat. Rohkem kui neljasaja soovija hulgast leidsid nad lõpuks Alissija – vene perest pärit üksiklase, kelle senine kokkupuude teatriga oli olnud pea olematu.

Portreedokkide õnnestumise või läbikukumise oluline eeldus on peategelase usaldus režissööri vastu ja soov või julgus end avada. Kui kangelane teeb tarbetut komejanti ehk loob endale filmiavatari, siis see tuleb tavaliselt pragude vahelt välja. Alissija jagab oma aastasel rännakul nii eksperimendi kui ka pere ja üleskasvamisega seotud kõhklusi, traumasid ja teisi tumealasid. Kui filmi alul on südamikuks tema palkamine Kinoteatri katsejäneseks, siis pikapeale muutub see seesmiseks ja füüsiliseks *road movie*'ks, millel on olemas kõik korraliku rännaku tunnused: eksistentsiaalne kriis, armastus, mineviku varjud, hetkes elamine jne.

„AASTA TÄIS DRAAMAT" (EESTI), 106 MIN. REŽISSÖÖR MARTA PULK, PRODUTSENT PAUL PIIK. KINODES ALATES 25.10.2019.

Komöödiad, tragöödiad, nüüdisaegse tantsu etendused ja laadapalagan, mida tal tuleb intensiivse graafiku alusel vaadata, muutuvad peegeldavaks taustalooks noore ja otsustamatu inimese küsimisele „Milleks kõik see?".

Marta Pulk on loonud intiimse keskkonna, mille puhul võib vahepeal ära unustada, et tegemist on dokumentaaliga. Sündmused avavad end sundimatult, püüdmata šokeerida ja loomata konflikte seal, kus neid ei ole. Kui ka Alissija kummitusisa end budistliku massöörina lõpuks ilmutab, tuleb vaatajal oma filmi algul välja kujunenud arvamust agressiivsest koduvägivallatsejast teataval määral revideerida. Eks see olegi ühe hea loo oluline mõõdupuu, kui mitme varjundiga on režissöör suutnud kangelast ja tema keskkonda kujutada.

Kui soovite aga süüvida sellesse, mida kõike arvab Alissija teatrist, siis külastage tema eksperimendiblogi *eksperiment.kinoteater.ee*, kus on siiani üleval kõik kirjutatud arvustused.

ÜKSILDANE AASTA TEATRIMALEVAS

Paul Piik algatas koos Paavo Piigi ja Henrik Kalmetiga Kinoteatri eksperimendi, mille jaoks otsiti üheks aastaks elukutselist teatrivaatajat. Lisaks on ta eksperimendist sündinud Marta Pulga dokfilmi „Aasta täis draamat" produtsent.

Intervjuu **Paul Piigiga**. Küsis **Aleksander Tsapov**

Kas võib öelda, et selle eksperimendiga jõudis Kinoteater territooriumile, mida võib nimetada elu enese lavastamiseks?
Ma arvan, et sellist võimu meil inimelu üle pole, et me seda lavastada suudaksime, aga olen nõus, et sattusime territooriumile, kus meie eksperiment on osaliselt süüdi peategelase ja ka tema lähedaste elu muutumises. Siin on kindlasti suur roll ka peategelasel endal, kes oli eksperimendi ajal elus eneseotsingute etapis. Pean selle all silmas, et ta oleks ilmselt ka meie eksperimendita 21-aastasena elus suuri muutusi läbi teinud, kuid meie loodud teatrivaataja töökoht andis talle täiesti uue suuna ja oli oma intensiivsuses kindlasti rohkem nagu inkubaator või kiirendi.

Ka teie hiljutine lavastus „Gesamtkunstwerk" uuris kunsti mõju inimesele. Miks see teid sedavõrd huvitab?
Eraldi teemana tegelikult nii väga ei huvita. Või noh, meid huvitavad paljud asjad, oleme teinud lavastusi mustkunstnikest, õpetajaametist, Murru vanglast, korraldanud ühekordseid teatriaktsioone, teinud telesse saateid, korraldame Tallinn Comedy Festivali jpm. Laiemas tähenduses on mõjuva kunsti tegemine meie töö. Kuna tahame oma ideedega inimesteni jõuda ja neid kõnetada, siis ikka mõtleme, mis vahendid on konkreetse idee edastamiseks parimad.

See on tõsi, et samasse perioodi sattusid mingil määral sarnast teemat käsitlev lavastus ja film. „Gesamtkunstwerk" sai alguse **Paavo Piigi** huvist teha uurimistööd kunsti mõju teemal ning luua selle põhjal justkui teatriessee. Kinoteatri eksperiment (ja selle põhjal valminud „Aasta täis draamat") sündis sportlikust huvist: kuna Eestis tehakse palju teatrit, teatrite uued lavastused ületavad enamasti uudiskünnise ja igal aastal antakse välja ka teatriauhindu, siis kas on üldse võimalik, et keegi näeb kõik lavastused ära? Sellele lisandus idee edasi arenedes ka mõõde, kuidas teater võiks mõjuda inimesele, kes pole varem teatris käinud.

Kui suurt vastutust te tundsite Alissija ees (see oleks võinud olla ka keegi teine), visates ta teatavasse teatrimaailma Gulagi, kus tal tuli vaadata aasta jooksul üle 200 lavastuse? Sellel eksperimendil oleks võinud olla teoreetiliselt erinevad negatiivsed tagajärjed.
Me ikka mõtlesime selle peale, sest oleme ka ise eri perioodidel endale seda Gulagi tekitanud. Olen vaadanud mõnel festivalil 7 päevaga ära 24 etendust ja see sarnaneb rohkem treeningulaagriga. Kogu vaba aeg kulub taastumisele ja järgmiseks etenduseks valmistumisele. Alissija puhul muutis ameti aga keeruliseks kohustus iga nähtud asja kohta midagi kirjutada. Kui mõtlesin enda näitel, kas tahaksin seda tööd teha, siis teatrivaatamine ei tundunud mulle üldse nii õudne kui see, et peaksin iga etenduse kohta pärast arvustuse kirjutama. Aga siiski, saada kultuuritöötaja palka teatrivaatamise eest ja seda kindla teadmisega, et töö kestab üks aasta. Tundus, et meil lasub küll vastutus, kuid oleme loonud ka üsna laheda töökoha, mida ilmselt igaüks meist tahaks elu mingis faasis proovida.

Kas töölepingus olid eraldi tingimused juhuks, kui töötaja tahab loobuda või kui te soovite töötaja vallandada, sest ta ei täida oma tööülesandeid?
Lepingus oli sätestatud leppetrahv juhuks, kui töötaja ei saa tööülesannetega hakkama või soovib loobuda. Ma arvan, et piisavalt suur, et motiveerida end järjekordsele etendusele kohale vedama.

Kui lihtne oli esialgne *casting*? Saan aru, et kandideeris üle 400 inimese, ja nagu filmistki näha võib, siis mõni pakkus teatrist väga veidraid nägemusi *à la* „mulle ei meeldi teater, sest naisnäitlejad teesklevad orgasme". Kas *casting* oli teile selles eksperimendis kui projekt projektis ehk teatav kultuurisotsioloogiline uurimus?
Kandideeris 450 inimest, kellest 300 saatsid ka kohustusliku videotervituse. Nende 300 puhul lugesime ankeedid põhjalikult läbi ja vaatasime saadetud videoklippe. Videotervituses pidi taotleja selgitama, miks ta pole teatrisse jõudnud. Nagu öeldakse, sai nutta, sai naerda. Mõtteid tekkis palju, sest tihti on küsimus rahas, asukohas või ajapuuduses, mis on tingitud kahest esimesest. Mitte et teater oleks koht, kuhu inimene kindlasti elus jõudma peab. Ma arvan, et kool, hambaarst, perearst jms on ikka olulisemad. Alati ei tule selle peale, et minu kui tallinlase jaoks piisab teatrisse minekuks jalutuskäigust, aga mõnes muus piirkonnas ei saa pärast teatrit koju, sest bussid ei käi enam nii hilja.

Kaader filmist „Aasta täis draamat"

Mis kummalisi põhjuseid inimesed veel kandideerimisel esitasid?
Oli inimesi, kes soovisid rahulikumat elu, et saaksid pühendada rohkem aega oma perele. See tundus eksperimendi tegeliku kulgemise peale mõeldes päris naljakas.

Filmi õnnestumise taga oli ju tegelikult ka juhus, et Alissija enda lugu hakkas konkureerima eksperimendiga, kuigi talle püstitatud ülesanne käivitas samuti mitmeid asju. Katked lavastustest muutusid justkui kommentaarideks tema enda kohta.
Alissija leidmine on tagasi vaadates ime. Tõesti, me saime filmi temast, mitte eksperimendist. Suur vedamine on ka koostöö dokumentalisti ja režissööri **Marta Pulgaga**. Marta võitis Alissija usalduse ja see tekitas olukorra, kus eksperiment muutus taustaks Alissija loole.

Alissija leidmine on tagasi vaadates ime. Tõesti, me saime filmi temast, mitte eksperimendist.

KIIRKOHTING

HILDE SUSAN JÆGTNES

Küsis **Siim Lill**

Interdistsiplinaarne festival Hullunud Tartu tähistab 14.–15. novembril Tartu Kirjanduse Majas oma juubelit. Laia valiku väliskülaliste hulgast leiame ka norra kirjaniku Hilde Susan Jægtnesi.

Kuidas sai alguse sinu karjäär või teekond kunstnikuna? Kas sul oli tugevaid mõjutajaid, eeskujusid?
Alustasin luuletuste kirjutamist kaheksa-aastaselt. Kirjutada meeldis ka mu parimale sõbrale ja klassikaaslasele, kelle nimi oli samuti Hilde – lugesime teineteise kirjutisi ja improviseerisime barbidega mängides dramaatilisi lugusid. Kümneaastastena sattusime Hildega teineteisest eraldi elama. Püüdes sõprust hoida, vahetasime pikki kirju, mis sisaldasid luulet ja lugusid. Ajapikku kasvas mu kirjutamistung nii tugevaks, et ühest kirjasõbrast enam ei piisanud, nõnda hakkasin kirju saatma ka teistele sõpradele, sugulastele ja kirjasõbrale Soomes, jätkates uute lugude, grotesksete laulusõnade, absurdsete näidendite ja kõverpeeglis muinasjuttude kirjutamist. 2009. aastal sain stsenaristi magistrikraadi. Sellest ajast saati olen keskendunud karjäärile norra kinos ja televisioonis, avaldades samal ajal luulet ja ilukirjandust. Nüüd, mil veedan rohkelt aega kirjutades, tunnen, et mul pole lugemiseks nii palju aega, kui tahaksin. Vahel fantaseerin vanginminekust, et saaksin päev läbi lugeda ja poleks muid kohustusi.

Foto: Linda Helen Næsfeldt

Tänavuse Hullunud Tartu alapealkiri on „Konflikt". Kuidas sa defineerid konflikti ja kas sel on puutepunkt kirjanike, kunstnike, etenduskunstnikega?
Põhiosa mu sissetulekust tuleb kino ja televisiooni jaoks kirjutamisest. Konflikt on draamakirjutamise essents – õieti võib öelda, et konflikt on filmide ja telesaadete peamine koostisosa. Olin Los Angelese USC filmikoolis assistendiks vananevale Hollywoodi diivale **Nina Fochile**, kes juhendas ka lavastajakursust. Ta õpetas meile stseeni definitsiooni, mis sobib minu arust suurepäraselt ka konfliktile: „See, kui kaks maailma põrkuvad." Konflikt on olemas paljude kunstnike töödes – mitte pelgalt siis, kui kunsti rakendatakse läätsena geopoliitilise konflikti, jõuvahekordade ebavõrdsuse või erinevate gruppide kokkupõrgete uurimiseks, vaid ka siis, kui kunstniku meeles põrkuvad erinevad tõed kahtluse ja ambivalentsuse vaatemängus.

Inimesed defineerivad konflikti harilikult läbi sotsiaalse või poliitilise prisma. Kuidas sa ennast positsioneerid? Kas kirjutaja peab suhestuma kliimakriisi diskussiooni, päevapoliitika ja muu säärasega? Kas tal peab olema avalik hääl?
Ma ei arva, et peaks olema mingi kohustus teatud teemadega suhestuda, see võiks hoopis segada loomeprotsessi ja hävitada kõrgema kaliibriga kirjutamise nüansid, kahtlused ja mitmedimensioonilised omadused. Ma näen sageli, et kunst, mida luuakse spetsiaalselt selleks, et adresseerida ebaõiglust või sotsiaalset probleemi, võib kukkuda välja üheplaanilisena, kunstipäraselt steriilse propagandana. Samas ma usun, et paljud head kirjanikud uurivad konflikti oma töödes ühel või teisel moel automaatselt, kas siis tegelaste perspektiivide kaudu või teadvustatud teemana tegelaskujude maailmas. Väärtuslikke sisekaemusi, sotsiaalset kriitikat või idealismi antakse kõige paremini edasi fiktiivse tasandi orgaanilise osana, mitte didaktiliste tõdedena. Seda seepärast, et intelligentsed lugejad tahavad jõuda oma järeldusteni, mitte ei soovi, et neile järeldusi peale surutakse. Parim viis lugeja meele muutmiseks ja sotsiaalse muutuse inspireerimiseks on empaatiavõime äratamine. Raamatu ja lugeja vaheline kohtumine peaks olema dünaamiline dialoog, mitte kirjaniku autoriteetne monoloog.

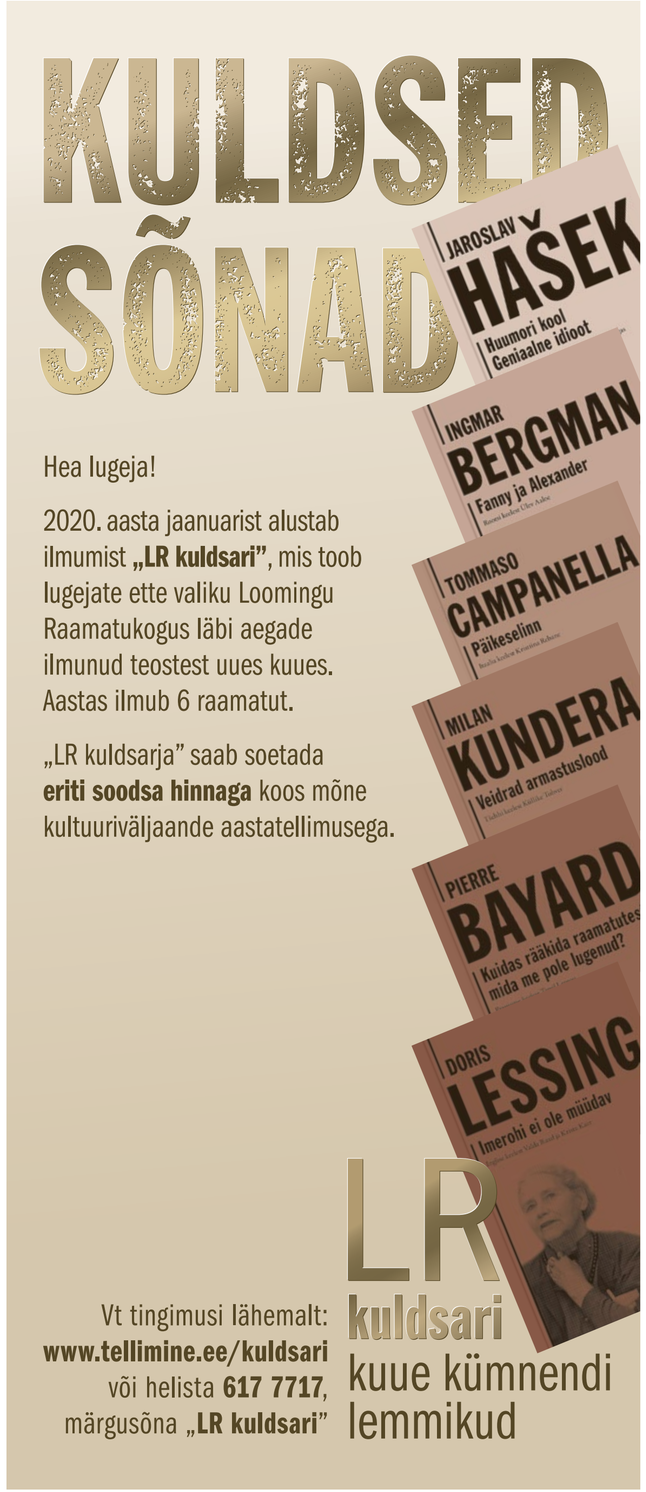

Muusikarubriigile keerab volüümi juurde: biit me

Fota: Ken Mürk

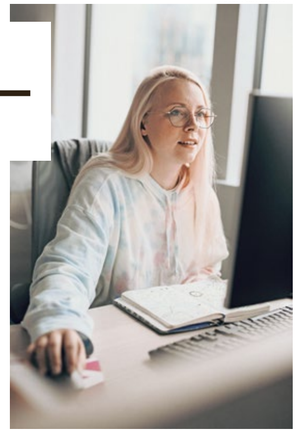

DJ-ANKEET

MAARJA MERIVOO-PARRO

Maarja Merivoo-Parro nimi ei vaja eriti tutvustamist – seda eelköige tema mitmekülgse tegevuse poolest raadio- ja telesaatejuhi ning ajakirjanikuna Raadio 2-s ja ETVs. Sama tähtis on märkida Maarja puhul ära tema ajalooharidus ning keskendumine just väliseesti diasporaale, tänu millele ta on toonud meile lähemale ja tutvustanud mitmeid säravaid muusikuid, kelle elu on olude sunnil Kanadasse, Austraaliasse või Ameerikasse viinud. Seekord tutvustamegi Maarja laiahaardelist muusikapagasit.

Debüüt: Ameerikas sellises kohas nagu KUOM Radio K – Real College Radio! Mul oli laupäevaõhtuti kolmetunnine sett. Kell kuus alustasin ja kell üheksa andsin eetri üle. Seal oli koos palju ärksaid noori ja entusiasm täiesti piiritu. Hästi palju isetegemisrõõmu. Meie elu oli tahtlikult ka väga keeruliseks tehtud. Esiteks see, et ei mingeid elektroonilisi kandjaid – kogu muusika läks eetrisse ainult plaatidelt. Teiseks see, et pidime ise reguleerima oma jaama kolme FM- ja ühte AM-sagedust. Stuudio telefon oli avalik ja kõik kuulajad võisid igal hetkel helistada, lisaks pidi reaalajas *playlist*'i sisestama. Mitmed noored artistid James Blake'ist Grimesi ja Lizzoni käisid otse-eetris *live*'e tegemas ning esimese hooga tundus see täiesti palavikuline müttamine, aga harjusin ära ja sain hamba verele. Nüüdseks on neid *air mile*'e kogunenud ilmselt neljakohaline number. Vahepeal praktiliselt elasin eetris – kõige ekstreemsematel päevadel tuli vast 13 tundi ära. Nüüd olen valivam ja teen ainult asju, mis parasjagu toredad tunduvad.

Muusikas oluline: Ausalt, ambitsioonikalt ja osavalt loomine. Teine kipub esimest mõnikord ära lörtsima ja kolmas on ainus, mis tegemise käigus täitsa iseenesest areneb.

Muusikas ebaoluline: Püüd olla originaalne, sest ühest küljest niikuinii ei saa keegi lõpuni originaalne olla ja teisalt on seda kõik. Igasugune artisti *persona* produktsioon tundub alati nüri ja ebavajalik. Seda energiat võiks palju paremasse kohta suunata, näiteks saundi! Või sõnadesse – kehv riim on paras *killer.* Kui sõnu üldse kasutada, siis palun mitte klišeede jaoks.

Mida mängin: Ma olen omal vaiksel moel mässaja. Mulle meeldib miksida nii, et biit kas murdub ära või jääb õhku rippuma, kogu kulgemine on üsna eklektiline ja seda ei hoia koos mitte formaalne struktuur, vaid sisemised sillad.

Eredaimad mängumälestused: Pühapäeva hommik HALLis Raadio 2 kolme päeva pikkuse peo eelviimase esinejana. Jalutasin sinna läbi uniselt sooja päikest täis Kalamaja pargi, läksin trepist üles ja sattusin paralleelmaailma, kus olid *72-hour party people*, hinged avali ja paelaga kaelas, ning mängu lõpus kingiti mulle ehtne jaapani kimono! Pikaks ajaks jääb ilmselt meelde ka üks vabaõhuüritusel vanade müüride vahel tehtud sett, mille käigus kõik kaasas olnud vinüülid said tuulise ilma tõttu peale kivitolmukihi. Plaaditohter Ahto Külvet poputab neid nüüd Psühhoteegis oma Degritteriga üles ja prognoos on hea – arvas, et saan neid veel kunagi mängida. Kõige hullem lugu on pärit nutitelefoni- ja Spotify-eelsest ajast. Pruutpaar tahtis ühe konkreetse pala järgi oma esimese ühise tantsu teha, aga peopaigas avastasin, et mul ei ole seda kaasas. Panin pika loo peale ja jooksin trepist alla, kalpsasin otseteed läbi heki, hüppasin üle kahe aia ja murdsin pruudi loal tema koju sisse, otsisin plaadiriiulist üles õige asja ning põrutasin tuldud teed tagasi.

Lugu, mida mängiksin oma parima sõbra pulmas: Talking Heads „This Must Be the Place".

Koht, kus tahaksin kindlasti mängida: Radio Margate ehk Ghostpoeti väike kohvik-lava-raadio Põhjamere ääres tundub kutsuv. Kodumaalt aga Vilsandi Trance – vabadus ja palju puuke, üht püüda ja teisi vältida – nagu male!

***Guilty pleasure*:** Vaikus.

Alt üles vaatan…: Saaremets on alati maagiline. Umbisikulises plaanis austan kõiki peosarjade tegijaid, kes jaksavad suurema kogukondliku hüve nimel seda mõnes mõttes ekstreemset elustiili harrastada. Eesti musatööstuses üldisemalt imetlen Ingrid Kohtlat – inimene, kelle olulisus ja tuntus on ilmselt pöördvõrdelises seoses.

Viis klassikut:
The Future Sound of London „Antique Toy"
Dzeltenie Pastnieki „Mīlžu cīņa"
Irma Thomas „Anyone Who Knows What Love Is (Will Understand)"
Oriental Sunshine „Across Your Life"
Bizarre „Leatherette"

Viis hetkekummitajat:
Choir Boy „Two Lips"
Rasmus Merivoo & The Marek Tammets „Künna künna"
YASMYN „I Say So"
Shitney „Magnetosphere Shower"
Bel Tempo „Think Too Much"

Tehnilist: Kui on konkreetne ettevõtmine, mille puhul ma olen täpselt ära otsustanud, mida mängin, ja kui need on lood, mida tunnen hästi, siis ma ei pruugi klappe kasutada, vaid miksin kõik täiesti *live*'is. Näiteks Ennu Rattal olen nii teinud. Üldiselt on muidugi kõrvadele tervislikum hoida peosituatsioonis korraliku heliisolatsiooniga klappe peas. Mina kasutan Audio-Technica omi. Töötavad. Käin üsna regulaarselt ka oma kõrvakuulmist mõõtmas. See on päris lõbus, soovitan kõigile. Siiani on kõik hästi olnud, aga kui ilmnevad probleemid, eks ma siis mõtlen mingeid harjumusi ümber, sest kuulmine on mulle väga oluline – ma lihtsalt väga naudin helinüansse ega tahaks neid kirvetööga asendada.

Lõppsõna: Esinedes on head klapid elutähtsad, aga muul ajal on veel parem olla klapivaba. Siit ka soovitus: kui kuskil niisama kõnnid või kulged, siis hoia kõrvad lahti ja püüa linna või metsa või ranna biite. Su elul on tegelikult täiesti huvitav *soundtrack* juba olemas.

KUULA IDA RAADIOST

Foto: erakogu

UTC+2

„UTC+2" oli IDA Raadio eetris esimest korda 10. mail 2018. Saade sündis Stockholmi äärelinna sõitvas rongis, ajades taga akadeemias peidus olevat loomingulisust. IDA Raadio sinises konteineris leidsid salvestised alalise elupaiga. Lähtudes antropoloogiast kui kumulatiivsest teadusest ja mõtteviisist, pakub „UTC+2" montaaži ja juhuse abiga võimalust külalistega kaasa mõelda. Milline on aegluse roll teaduses ja hariduses? Kuidas suhestub antropoloogia audiovisuaalsete meetoditega?
Saate eesmärki ilmestab vestlus antropoloogia, kunsti, kirjutamise ning distsipliinide segamise võlu teemadel. Tervitatud on antropolooge, noori õpetajaid ja ka selgeid kategooriaid eitavaid praktikuid. Teaduse ja hariduse kõrval on kandev roll helining väljasalvestistel, nii eraldiseisvalt kui ka vestluse alusena.
Hoidudes klassikalisest loenguformaadist, mahub iga kuu ühel kolmapäeval tunni aja sisse salamahti aeglast teadust toetav arutelu, mis ei salga ka kiireid lahendusi ja sõnavõtte. Paapua metsadest, Kuuba minevikust, Indoneesia *click farming*'ust eesti ehitajateni Soomes ja antropoloogia sekkumiseni kunstisaalides. „UTC+2" otsib ja kuulab teksti, sõna ja heli kaudu antropoloogias avalduvaid võimalusi ning katsetusi Eestis ja mujal. Saadet juhib Johann Sander Puustusmaa. Järgmine „UTC+2" on eetris 4. detsembril kl 17.

Foto: IDA Raadio

VARIA

„Mul on üks foto lasteaia jõulupeost, kus me laulame Kärdiga kõrvuti marliikleitides lumehelbekestena. Kusagil seal on meie ühine muusikaline teeots. Me käisime koos lasteaias, koolis, muusikakoolis, laulsime koos kooris, tulime koos Kadrinast Tallinnasse keskkooli ja sattusime koos Pia Frausi tegema, millalgi hakkasime koos plaate mängima. Teeme siis seda saadet ka koos, jah?
Kuidagi on juhtunud nii, et see sinine kast Telliskivis hoiab meid praegu rohkem koos kui muu. Kohtumised on jäänud hõredaks, aga siis mõnel vihmasel esmaspäeval on jälle hea üksteisele muusikat ette mängida. Mina jutustan talle oma lugu, tema mulle oma. Muusikaga.
Praegu tuli meelde, et kunagi keskkooliajal, kui Kopli liinidel tuba jagasime, oli meil igal esmaspäevaõhtul õhk toas muusika pärast paks. Mina nimelt tahtsin vara magama minna, aga Kärt „Metallioni" kuulata. Ruum oli kottpime, lebasime kumbki oma voodis teki all – Kärt liikumatult, ahnitsedes iga heli, mina ahastades ja lugedes kaotatud uneminuteid.
Meie saade algab ka sageli lumehelbekesena jõulupuu kõrval ja lõpeb kottpimedas toas vahepeatustega kus iganes. Head kuulamist!" Saadet juhivad Kristel Eplik ja Kärt Ojavee. Järgmine „Varia" on eetris 11. novembril kl 18.

KUULA RAADIOT AADRESSIL *IDAIDAIDA.NET*

Fotod: Vitaly Ivanov

VIHJE

15. novembril kõlab Tallinna Jaani kirikus Arvo Pärdi looming. Üritusel „Arvo Pärt. Sakraalne minimalism" tulevad helilooja teosed mängimisele meditatiivse kontserdi vormis orelil, gongidel ja viiulil, esitajateks Leena Laas, Tiia Tenno, Lilia Märtmaa ja Deniss Vinogradov. Vaata lisaks: *helid.ee*

Labrighli – Blue
(MÜRK, 2019)
■■■■□
Kuulas Paul Lepasson

Labrighli on Tallinnas elav maroko kutt, kelle debüüt-EP „Blue" andis välja kodumaine *techno*-brändi MÜRK. Emotsionaalselt voogava empaatilise *techno*'ga artist enda sõnul tegelebki ja „Blue" on tema jaoks isiklike emotsioonide uurimise tulemus. Plaati käivitades avaneb aga midagi hoopis suuremat ja universaalsemat, kui sellise tutvustuse põhjal ootaks.
Avalugu on funktsionaalne ja mudib vaalahäältega kuulajale sobiva suuna: kohe hakatakse maailma looma. „Blanci" jooksul saab see töö tehtud ja nimilugu „Blue" räägib ilmselgelt sellest, kuidas värskelt ärganud universum omale suure särinaga hommikusöögiks muna praeb.
Siiani püsib tervik kenasti koos. Veidi nagu Jon Hopkinsi *vibe*, kui Hopkins oleks natuke liiga kauaks päiksesse vahtima jäänud. Või siis James Holdeni kontseptuaalne plaat „The Inheritors", mis tundub jutustavat võrdväärselt suurejoonelist lugu tsivilisatsiooni sünnist.
Neljas lugu „Evidence" rikub selle koherentse arengu mõnevõrra ära, kukutab meid galaktikate vahel mediteerimast otse esmaspäevahommikuselt nukrasse klubisse, kus kohe-kohe tuled põlema pannakse ning märkad järsku, et sõbrad on ammu koju läinud ja põrand läigib õllest. Ise eelistaksin seda reliisi ilma tolle üleliigselt maise kõrvalepõiketa. „Departure 5" ajaks on eksistentsiaalne *vibe* aga tagasi, ühtlasi on see lõpuloona kena valik, sest see ei püüa panna punkti, vaid pigem kolme punkti… *To be continued.* Rippuma jätmine võiks häirida, kuid ei häiri, EP mõjub debüüdile sobiliku tiiserina.

Erinevad esitajad – Gost Zvuk 5 Years
(Gost Zvuk, 2019)
■■■■□
Kuulas Indrek Kuuse

Vene *underground*-leibeli viiendat sünnipäeva tähistaval kogumikul saavad kokku kohaliku elektroonilise skeene vanad ja uued tegijad. Kolmele vinüülplaadile pressitud kompilatsioonil on esindatud 21 produtsenti – igaüks omanäolise ja eristuva helikeelega, luues eklektilise ülevaate idanaabrite põrandaaluse muusika hetkeseisust.
Ühtedeks märksõnadeks võib pidada ideede mitmekesisust ja vabadust. Lood on kokku pandud ilma stiililise või esteetilise lävendita. Lisaks *house*'i ja *techno* sugemetega träkkidele on esindatud veel *drone*, *dub*, *glitch* ja igasugune muu elektrooniline veiderdamine.
Tantsulisema poole pealt on kõrghetked Stankevichi „Covert Operation" ning Kedr Livanskiy & AEM Rhythm Cascade'i „Что ты говорил". Viimane neist on ehitatud üles klassikalise *house*'i-träki šablooni järgi ja sellel on hitipotentsiaali ka väljaspool eksperimentaalseid ringkondi. Nocowi „Vnutri" meenutab sosinal räppimisega *deep house*'i biidile Galcher Lustwerki stiili. Läänest on inspiratsiooni saanud ka Burago, kelle lugu „Moskva" on sarnane *ambient*-pühendus tema kodulinnale, nagu William Basinski tegi New Yorgile.
Gost Zvuk kui rahvusvahelist tähelepanu pälvinud plaadifirma on antud kogumiku näitel kohalikele artistidele hea võimalus enda tutvustamiseks. Esindatud on palju julgeid ideid, näidates, et kohalik kogukond on elujõuline ja otsib aina uusi vorme oma loomingu väljendamiseks.

Juhan – Ma lillesideme võtaks
(Ava Muusika, 2019)
■■■■□
Kuulas Lauri Sommer

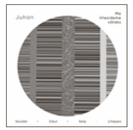

Kui avada juugendliku kujundusega „Juhan Liiwi luuletused" (1910), leiame sealt hoopis teise isiku. Ebayhtlase taseme ja konarliku keelega mehe, kes oma isikut natuke häbeneb, kelles julgus vaheldub harduse ja valuga. Tuglas muutis ta salongikõlblikuks. Näilise tuttavuse taga võib peituda tabamatus. Kuskil elutseb see Liiv, keda ei loeta aktustel ega laulda pateetiliselt kooris. Juhani juhid, Eesti keelte tundlik viisistaja Jaak Sooäär ja laia kitarripaleti ning lugemusega Riho Sibul, jätkavad oma teise Liivi plaadi tekstivalikuga selle varjatud kaanoni avamist.
Luuletaja kindlas riimipulsis ning järskudes väljaytlemistes ja nurgelisuses peitubki traadilik potentsiaal. Äng on õige, teostus on terviklik ja maitsekas, aga vahel tekib tunne, et näppudes ja kõris on ka mõned stambid. Kuigi Sooääre sulest, mõjub „Kiil" Propellerina ja „Ikka raskem istma jääda" Ultima Thulena. Aga „Kes meeldida tahab" on päris kena vanurite grunge. Staatilised meloodiad sobivad materjaliga ja kitarride dialoogid on nauditavad.
Sibula vokaal pädeb mu jaoks enam lyyrilises vallas. Selle plaadi tume juveel „Kust jalgtee kõrvale käänab" tabab midagi olulist hinges ja sygismaastikus. „Nõmme ääres" saab kätte poolsosistava pihtimise. Vaikse ja valju balansini jõuavad „Õhtul", „Ei ma mõista palvet teha" ja nimilugu. Liivi, yht eestluse nurgakivi polegi nii lihtne kergitada ja helisema panna, aga see kamp on teinud oma asja kenasti.

Tuulikki Bartosik – Torm veeklaasis
(Playing With Music, 2019)
■■■□□
Kuulas Vootele Ruusmaa

Viimased aastad on heliloojal ja akordionistil Tuulikki Bartosikil olnud väga aktiivsed: ta on väljastanud erinevate koosseisudega või sooloprojektidena plaate ja andnud edukaid kontserte üle maailma. Seekordne kauamängiv „Torm veeklaasis" on tema sulest teine täispikk sooloalbum, kus artist on pööranud erilist tähelepanu kõlavarjundite ja atmosfääride otsingutele.
Bartosik on kasutanud plaadil lisaks oma põhipillile Pigini Caruso meloodiabassidega akordionile veel vokaali, elektriklaverit, 12-keelset kannelt ja metallofoni. Muusikalise materjalina on kaasatud veel helikunstnik John Grzinichi salvestatud Emajõe-Suursoo looduskaitseala. Üldjoontes on arranžeeringud Bartosikilt, kaks on loodud kahasse Jonas Knuttsoniga, kes on lisaks üks plaadi produtsentidest.
„Torm veeklaasis" on kirgas ja dünaamiline kuulamine. Folgilikkus tuleb plaadil esile pigem lugudes, mis on tempokamad või tantsulisemad („Mälutaguse polka", „Rõuge valss" ja „Oh sõbra/Orukalda valss"). Äramärkimist väärivad palad „Nutvad niidud", „In luce amor", „Josefini hällilaul" ja plaadi nimilugu „Torm veeklaasis", mis mängivad rohkem ruumi, atmosfääri ja helipildi maalimisega.
Tuulikki Bartosiki uus kauamängiv on küll siiras, kuid millestki jääb natukene puudu. Võib-olla veel suuremast emotsioonide paletist, valjemast tundepurskest, et kõik ei oleks lihtsalt metsakohin ja „puhas ilu", sest muidu jääb torm pigem pinnavirvenduseks veeklaasis.

N1L – ПОТОП
(2019)
■■■■□
Kuulas Kaspar Viilup

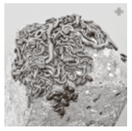

Läti produtsendi N1Li uut albumit pole vaja kuulamagi hakata, mõistmaks, et ta sobitub väga hästi moodsa *outsider*-elektroonika koolkonda. Vastikuse ja kunstilise piiril mängiv kaanefoto annab edasi just seda, millega tegelevad tema kõrval nii soome elektroonikud Amnesia Scanner, USA *noise*-muusik Pharmakon kui ka briti produtsent Blanck Mass. Kõigi nende aluseks on klubimuusika – hoogne funktsionaalne nätakas –, mis on algosadeks lahti võetud. Võimsad tantsubassid muutuvad seeläbi aga kaootilisteks industriaalseteks kolksatusteks. Ka rütmist pole midagi järel, alles on vaid mingi ebardlik skelett.
Kõiki nimetatud artiste iseloomustab reeglite rikkumine. Ja mitte mõne üksiku reegli, vaid võimaluse korral murravad nad puruks kõik selle, mis on konventsionaalne, normaalne, tuttavlik. N1Li muusikaline käekiri põhineb sarnasel elektroonilisel anarhismil, aga „ПОТОП" näitab, et ta tunneb siiski sümpaatiat teatud reeglite vastu. See on külluslik kaos, kus on oma loogika ja muster – kui tabada ära tema abstraktne rütm, võiks selle muusika järgi isegi klubis tantsida. Ausõna!
N1L tõlgendab vaba käega briti pöörast *jungle*'it („fang mark semantics"), Lõuna-Aafrika hullutavat tantsuvõnget *qgom* („reality distortion field") ning arhailist *grime*'i („disrupt the karmic cycle"), kuid tema eesmärk pole kopeerida, vaid vaadata kõike enda vaatepunktist. Tulemus on küll pöörane ja ootamatu, kuid „ПОТОП" ei muutu kordagi kaootiliseks huugamiseks. Pidevalt püsib kõitev võnge, mis hoiab tähelepanu ja sunnib edasi kuulama.

Sammalhabe – Südamerahu (❤☮)
(Onesensemusic, 2019)
■■■□□
Kuulas Mihkel Noot

Viimati eesti räpi ja hiphopi olmest kirjutades viitasin Sammalhabemele kui *tagapingipoisile* – artistile, kes toimetab kulisside taga, vabana levimuusika dogmadest.
Kuigi „Südamerahu" (stiliseeritud kui ❤☮) ei tähista kannapööret *à la* Kanye Westi „808s & Heartbreak" või Chalice'i „Taevas ja perse", toob Sammalhabe albumi tarvis tööriistakastist välja nii mõndagi uut. Nimiloos „Südamerahu" kohtuvad 808 trummid, sündikäigud ning lainetav meloodia paitavad kõrva, kuid võidu toob koju Sammalhabeme soe ja siiras vokaalesitus – „sa olid mu Veenus, mina su Merkuur, su kannatused, mu armastuse juur" –, mis töötab seda efektiivsemalt, mida rohkem piir laulmise ja räppimise vahel hägustub. Loos „Palav" manab Sammalhabe oma sisemist Travis Scotti (loe: *reverb*'i); „Skrrti" ja „Taxo" puhul ei saa lõpuni kindel olla, kas tegemist on oodiga Ühendriikide räpiklišeedele või autori satiiriga nendega liialdamise aadressil. „Lõõma" ja „Sigridit" saatvad psühhedeelsed kitarrid lisavad lugudele suitsust läbiimbunud elemendi, mille saatel mugavalt oma mõtetesse ära kaduda. „Sigrid", üks „Südamerahu" kahest instrumentaalpalast, annab loodetavasti aimu Sammalhabeme muusika tulevikusuundadest. „Virvurr" triivib ohtlikult lähedale „Öölapse" territooriumile ja mõjub albumi kontekstis veidralt: väsinud umbisikulise romantika klišeed kohtuvad kohmakate ridadega, nagu „need pisarad su silme all on tegelt meie kõigi silme all".
„Südamerahu" pole mängumuutja, kuid Sammalhabeme kolmas katse tekitab elevust tuleviku suhtes. Kaheksalooline minialbum on pigem eelroog kui definitiivne kogumik. Sammalhabe eksperimenteerib ja otsib, kuid millelgi kindlal veel ei peatu.

PAIGAST, AMMU MIDA MEIL EI OLE

Luges **Anete Kruusmägi**

Alustada võiks seekord hoopiski lõpust – maailmalõpust. Idees kõige otsasaamisest pole iseenesest midagi uut, inimkond on tajunud selle lähedalolekut nii sõdade kui ka nende vahele jäänud ajal, nii põua-aastatel kui ka tuumasõja ootuses. Kirjandus haarab sellest muidugi mõnuga kinni, mis saakski olla poeetilisem, tagasi vaatama ja mõtteid mõlgutama kutsuvam kui peatne lõpp kõigele, mis on meile tuttav.

Meie ajalgi on olemas ettekujutus sellest, mismoodi kõik ühel päeval otsa saab – Antarktika sulavad jäämäed ja majanduskasvus üha mugavamaks muutuvad tarbijad. Pole üllatav, et luuletaja Maarja Pärtna, kes kirjutas juba oma esimese kogu esimeses luuletuses ronitaimedest, mis tööstushoonete seinu lagundavad, ei saa jätta nüüdki rääkimata meie pea kohal kõlkuvast paneelist, mis meid ühel hetkel lömastab – kliimamuutusest.

Juba luuletuskogu pealkiri annab meile kätte võtme, kuidas võiks teksti lugeda. Vikipeedia järgi on vivaarium suletud ala, kus kasvatatakse teaduslikel eesmärkidel loomi ja taimi, millele mõjuvaid keskkonnategureid saab hõlpsasti reguleerida ja kontrollida.

MAARJA PÄRTNA „VIVAARIUM"
TOIMETANUD AARE PILV,
KUJUNDANUD LILLI-KRÕÕT REPNAU
ELUSAMUS, 2019 / 64 LK

MEIE AJA MAAILMALÕPUD

Juba ainuüksi kujutluspilt sellest, kuidas elame kui klaaskupli all, kellegi meelevallas, kes võib temperatuuri reguleerida ning teha igasuguseid inim- ja loomkatseid, tekitab õõva. Ainuke vahe on selles, et kui n-ö päris vivaariumist viib tee välja, päris loodusesse, siis kujundlikust, kogu planeeti hõlmavast vivaariumist saaks minna vaid hapnikuta universumisse. Seega alternatiive justkui ei ole, käivitatud protsessid mõjutavad meid kõiki ja ainsaks leevenduseks jääb lootus, et juhtpuldi juurde pääsevad teadjad inimesed.

Tugevamini kui mis tahes maailmalõpuvisioonid mõjuvad tekstid, kus Pärtna puudutab hävingu aimdust vaid õige õrnalt.

Sellises valguses paistavad ka raamatu alguse nostalgiast ja aja möödumisest kõnelevad luuletused apokalüptilistena. Vaadakem kas või kogu avasõnu: „vahel külastan neid paiku / ammu mida mul ei ole" (lk 8). Esimesel lugemisel võib mõelda siinkohal lapsepõlvest, lapsepõlvekodust, kuid nende sõnade juurde hiljem tagasi pöördudes näeme juba, et tegu on meie kõigi ühise koduga.

Apokalüptilisuse, tagasipöördumatuse ja planeedi ülekuumenemise teemad on kogus pidevalt kohal ning intensiivistuvad teose edenedes. Pärtna kirjutab kliimamuutusest ka väljaspool luulevormi (Müürileht „Põlevkivisöltlased, ärgake!", 15.03.2019). Kuid tema luule ei lajata meile sõnumiga vastu nägu ega taha meid karjudes keskkonnausku pöörata. Ta ei ühine tõekspidamisega, et õigus on kõige kõvema häälega karjujal. „Vivaariumis" on Pärtna valinud luulekeele vahendid ega püüa kirjutada luulevormis arvamuslugu. Ja ta katse õnnestub – ta suudab anda meile edasi niisuguse kõige lõppemise tunde, mis jääb ajaleheartiklitest puudu; mida ei ole võimalik kirjeldada, sest me pole seda läbi elanud. Pärtna leiab selle tunde edastamiseks paralleele inimkogemusest, lapsepõlvest, aja paratamatust kulgemisest ja surmahirmust ning tabab sellega naelapea pihta.

Anete Kruusmägi vaatab maailma läbi Antwerpeni linnaraamatukogu akna. Õpib hollandi keelt, vabal ajal kirjutab ja tantsib.

Mis meid siis Pärtna tõlgenduses ees on ootamas? Mis ikkagi on maailmalõpp? Ta kirjeldab seda mitmes tekstis eri tahkude alt. Näiteks luuletuses „turismiviisa" on maailmalõpp inimtehtu häving, looduse pealetung, läbikasvamine; inimese paika pandud kultuuri ja looduse piiri tühistamine. Luuletuses „pimenemine/kojusaabuja" püüab luulemina asetada end sõjakogemusse, „kujutleda end hinge kinni pidades ootamas / tihkelt kokku surutud peopesas / kus ei lükka pimedust laiali / ükski paar autolaternaid" (lk 25). Kas maailmalõpp on värisemine pilkases pimeduses? Luuletus jätkub mõtteliselt järgmisel lehel, kus kirjeldatakse maailmalõpu ootamist keldris, sundmõtete ohvrit, kes kardab iseenda väljamõeldut. „ohjata? aga kas annab / sundmõtteid, mis tungivad koljuluust välja / nagu roostes täägid kevadkünnist" (lk 26).

Tugevamini kui mis tahes maailmalõpuvisioonid mõjuvad tekstid, kus Pärtna puudutab hävingu aimdust vaid õige õrnalt, luuletused, kus katastroof pole veel käes, kuid me näeme seda tahavaatepeeglis. Need luuletused võib koondada mõiste „solastalgia" alla, mis tähendab keskkonnamuutustest tingitud vaimset või eksistentsiaalset meeleheidet, ökoängistust. Pärtna kirjeldab seda muret mitmel korral, kõige teravamalt tuleb see välja aga nimelt tekstis „Solastalgia".

MEIE AJA ÄNGISTUS

„Solastalgias" on olemas nii mõnedki kogule üldiselt omased kujundid. Esimeses salmis mainib luuletaja looduskatastroofi – ikalduvat saaki, mille keskel seisab luulemina, kes tunneb end maastikul võõrana. Kolmandas salmis veerevad mustad autorattad muretult keskpunktide ümber, viidates hävituslikule jõule, mida luulemina üksi ei saa peatada. Kõige tugevamini annab solastalgiat edasi aga neljas salm: „hetk enne kokkupõrget / paistavad asjad küljepeeglis / kaugemal, kui nad tegelikult on" (lk 50).

Luuletuses „on sel vahet kas elu hääbub" esitab autor küsimuse, mis mõlgub küllap paljude tulevaste emade meelel: „kuidas ma toon su siia / vaesuvasse maailma? // mu suu on täis magusaid sõnu / aga sulle jäävad vaid tühjad kärjekannud" (lk 58). Ehk teisisõnu, kas peaksime pigistama silma kinni hukatusse sõitva maailma ees, tõmbama kardinad ette ja teesklema, nagu kõik oleks hästi? Võib-olla ongi suure pildi ees kardinate sulgemine ainus võimalus, kuidas siia ilma uusi inimesi tuua.

Suure pildi nägemise oskuse kahanemine on just see, mille pärast Pärtna südant valutab. Selle pärast, et me ei näe oma toidukausist kaugemale. Kui rahakott vajab täitmist, sajame sisse teiste koju (metsa) ja kuulutame selle enda omaks, vahetame rahaks, küsimata, mõtlemata, mida see tähendab suuremas plaanis, kaugemas perspektiivis või teistele olenditele. Raamatust nõrgub hirmu selle ees, kui kergesti sulgeme kõrvad, pöörame ära pea, kardame välja öelda, et metsloomade elupaikade hävitamine ja looduse mitmekesisuse vähendamine on moraalselt vale. Pärtna kirjeldab, kui kergesti keerame selja loodusele: „metsavahi keeld / et siit-siit metsast ei või võtta mitte üks pirrutikk / on lihtsalt säutsumine, seosetu sädin, ilus linnulaul / suletud kõrvadele" (lk 43). Samas võib kogu lugedes tunnetada ka teatavat looduse naeru inimese üle. Oleme me ju ise osa temast, kuid selle unustanud, ning nüüd hävitame teda oma rumaluses.

Millestki suuremast osa olemise tunnetamine näib saatvat Pärtna luulet juba tema esimese kogu luuletusest „mu tuhanded läbitud miilid on jooned su peopesas" („rohujuurte juures", lk 34) peale ning sama tendents kandub edasi ka siinsesse raamatusse, milles kohtame luulemina, kes tajub end osana kõige elava võrgustikust.

Selline perspektiivide vaheldumine – ühelt poolt tihedasse detailitihnikusse sukeldumine ning teisalt kõikenägev globaalne droonipilk – ei lase lugejal diivaninurgas mugavalt ilupilte nautida. Talle tuletatakse pidevalt meelde tema kohta siin universumis: „vaatan välja väikese maja uksesilmast / linnuteel, ja mõtlen, et ehk / polegi siin teha muud" (lk 56).

Ehkki „Vivaariumis" on palju sellist, millest ka luulega esmatutvust tegev lugeja saab hõlpsasti kinni haarata, ei anna tekstid end niisama lihtsalt kätte. Nad on nagu vahukommid, mida võib maiustada ka otse pakist, kuid mis lubavad oma tõelisi maitsenüansse aimata alles pärast mõnda aega lõkkel säriseda laskmist.

PRAKTILINE HULLUMEELSUS ALGAJATELE

Luges **Triin Loide**

Pärnitsa lühiromaanis või jutustuses on kokku neli omamoodi värvikat peategelast: paranoiline skisofreenik, „nõiasaates" osaleja ja keegi unehäiretega valgekrae, lõpuks veel ka teadlane, kes seletab nii tegelastele kui ka lugejale, mis ja kuidas. Aga ega siin midagi väga põhjalikult seletada ei olegi – lugu on vana hea kõigile vandenõuteoreetikutele ja kurioosumihuvilistele tuttav Stargate'i projekt eestimaises soustis – psüühilised võimed ja uuringud, sekka vürtsiks väheke Cthulhu müütost ning tuntud sedastus „aeg ja ruum on illusoorsed!"… Kõige tipuks on tekst valatud üle priske annuse Uku Masinguga, nii et kõigil semiootikat ja filosoofiat tudeerinutel hakkavad ilmselt „Musta mäge" lugedes käed posttraumaatilisest stressist värisema ja pilk närviliselt vilama – mis, iroonilisel, on ilmselt sobiv seisund selle teose lugemiseks.

Sander, Alek ja Viljar moodustavad kummalise trio, mis on ülejäänud maailmast kas kaks takti ees või maas.

Vahepeal läheb küll lugejal pisut järg käest, et kelle vaatevinklist parajasti tegevust jälgitakse või kelle õlal istutakse, aga ega sel polegi erilist vahet, sest Sander, Alek ja Viljar on tegelaskujudena oma kõnelt ja mõtetelt täiesti eristamatud – asja ei tee lihtsamaks ka ohtrad kujundus-, õigekirja- ja sisuvead, mis lasevad oletada, et ka autoril endal pole vahet, kes parajasti lugu jutustab või edasi viib. Kokku moodustavad nad kummalise trio, mis on ülejäänud maailmast kas kaks takti ees või maas ning asuvad võitlema aega ja ruumi väänava Selle vastu.

SUUTMATUS SKULPTUURI MÕISTA

Nii „Musta mäe" sisu kui ka lugeja emotsiooni seda lugedes võtab ilmselt ideaalselt kokku lk 59 leiduv tsitaat: „Minu ees seisab monument Juri Lotmanile. Silmitsen selle väändunud poste ja kaableid. Suutmatus skulptuuri mõista täidab mind kummalise rahuga […]." Eks Pärnits ole alati uidanud kuskil kirjanduse ja kultuuri tühermaal, flirtides transgressiivse kirjanduse, *pulp fiction*'i, ebausaldusväärsete ja -meeldivate jutustajate, katkiste hingede ning paranoiaga ja tundega, et oled roheline inimene roosade inimeste maal. Mees, kelle luule on proosaline ja proosa luuleline ning…

„Must mägi" ei sea vist mitte ainsatki eesmärki ega täida samuti mitte ainsatki, isegi mitte poolkogemata.

Triin Loide on 31-aastane raamatukoi, kes vabal ajal peatoimetab ulmeajakirja Reaktor, pühendab ebamõistlikus koguses aega lugemisele ja arvutimängudele ning tülitab oma äravaevatud sõpru kesköösiti kummaliste mõtete ja eriti röskete meemidega.

Enam-vähem kõiki noid tuttavaid elemente võib leida ka tema sel aastal ilmunud ulmesugemetega lühiromaanist, ent erinevalt Lotmani monumendist Tartu Ülikooli raamatukogu ees – millele on võimalik kirjutada taha ja ümber lainetel „eks semiootika olegi selline tõlgendamise küsimus" ja „eks sõltub, mis nurga alt asja vaatad" sõudev kontekst – jätab „Must mägi" lugeja suutmatusega loetut mõista või mõtestada üsna üksi, kummalisest rahust ei ole siin kahjuks juttugi. See ei ole „Hundikutsikaeetika" ega „Külmad on nende nimed", „Must mägi" ei sea vist mitte ainsatki eesmärki ega täida samuti mitte ainsatki, isegi mitte poolkogemata. *No achievements unlocked*. Sest niigi lühikesest romaanist esimene kolmandik moodustab sissejuhatuse, mööndustega toimub teises kolmandikus tegevus ning siis hakataksegi juba tõmbama kokku otsi, mida pole veel õieti lahtigi sõlmitud. Kas siin võib tunda ehk kiirustamise maitset…?

VÄIKEKODANLIKUD HULLUD

Võib oletada, et autor on teoseks valmistudes ning inspiratsiooni korjamiseks ohtralt Para-webis ja Redditi vastavates alafoorumites arutelusid lugemas käinud; kui ei ole, siis soovitaks tungivalt, sest enamiku teose teemadest on tõeliselt hullumeelsed mõistused märksa filigraansemalt läbi kirjutanud ja mõelnud nii Eesti kui ka maailma tasandil. Aga miks peaks keegi huvituma hullumeelsest sonimisest, kas meil on siin mingi tagasipöördumine õilsa metslase kontseptsiooni ja primitivismi juurde…? Siiski, kui kirjutada hullumeelsusest, siis võiks selle juba täiesti üle võlli keerata ning kirjutada põhjapanevalt; Pärnitsa hullud on väikekodanlikud, viisakad hullud…

MIKK PÄRNITS „MUST MÄGI"
TOIMETANUD LAURA ARUM-LÄÄTS, KUJUNDANUD ARIELLE CARROLL
TÄNAPÄEV, 2019 / 213 LK

Kui soovida leida sellele teosele mingi alapealkiri ja eesmärk, siis selleks võiks ehk olla „Praktiline hullumeelsus algajatele". Ja seejuures on ilmselge, et Pärnits saab suurepäraselt aru paranoiast ja mõistuse pahupooltest, ent arusaamatuks jääb, miks on vaja lugejat lehekülg lehekülje järel läbi selle hullumeelsuse vedada, eriti kui teosest kooruv puänt – „osa inimesi on võimetega ja neid saab relvadena kasutada!" – ei ole teab mis originaalne ei kirjanduses, ulmekirjanduses ega elus endas…

PÄRNITS *VS.* PÄRNITS

Pärast esmast läbilugemist viskasin raamatu pahaselt kõrvale ning unustasin paariks nädalaks selle olemasolu. Kui raamat teist korda näppu jäi, olin seda juba seedinud, tunduvalt paremas tujus ning taustaks kõlasid Hossein Alizadeh' nukrad sitariviisid – see kõik viis mind ehk õigemasse meeleollu. Kui unustada ära asjaolu, et teksti osad võiksid olla omavahel seotud, ning käsitleda teksti lihtsalt episoodide koguna, siis meenutab „Must mägi" nii stiilit kui ka temaatikalt Pärnitsa jutukogu „Näiv on jääv" (2006). Hulluks minemine, reaalsuse ebareaalsus, sürrealism, unenäod, maailmadevahelised piirid ja muu säärane. Jutukoguna oleks teos kindlasti paremini töötanud ja võimaldanud kõiki osi eraldi vaadata ja vaadelda. Teose esitamine romaanina sunnib lugejatki haarama asja tervikuna ning see väga kasuks ei tule. Kõige kurvem on, et võrreldes enam kui kümne aasta taguse ulmejutukoguga ei näita Pärnits erilist stiililist arengut.

Mul pole aimugi, kes võiks olla selle raamatu sihtgrupp. Pulbilugejate jaoks on teos liiga peenutsev, kõrgkirjanduse lugejatele liiga proosaline ja pinnapealne, ulmekirjanduse austajatel tekitab sedasorti paravärgi ja hullumeelsusega seostatud tekst üldiselt väga jõulise äratõukereaktsiooni – et ei. Vähemalt ei lõppenud see nentimisega, et „siis ärkas Viljar üles ja selgus, et see kõik oli uni", aga võimalik, et see oleks raamatu ainult paremaks teinud.

Kokkuvõtteks: eesti kirjandusel ja Pärnitsal silma peal hoidmiseks tasuks ehk teos raamatukogust laenata ning läbi lugeda, aga praeguse kliimakriisi ja ületarbimise valguses jääb natuke arusaamatuks, miks ei oleks võinud seda lihtsalt veebis avaldada ja sellega kõvasti ressursse säästa. Kellel aga on aega, see võiks lugeda tema jutukogu „Näiv on jääv", mis vähemalt ulmekirjandusena töötab ikka tunduvalt paremini.

MÄLESTUSI VIINERIST

Viineri tõusus ja languses rahvatoiduna läbi 20. sajandi on midagi enamat, kui esmapilgul näib.

Eha Komissarov

Lapselapsega grillimiseks viinereid ette valmistades liigub mõte viineri kunagisele positsioonile nõukogude toiduahelas. Viineri kadumine eestlaste toidulaualt on lisaks uute toitumisharjumuste tekkimisele ilmselt seotud kuidagi ka poliitilise otsusega, mille endast lugupidav eestlane langetas, kui ta alustas 1990ndatel isiklikku euroopastumise projekti. Tänapäeval jätkab viiner lastetoiduna ja kuulsusrikka minevikuga on lasteviiner seotud tänu suhteliselt suurest lihasisaldusest ja kõrvalainete vähesusest tingitud maitsele. Viinerile on küll konteksti luua keeruline, ent see on võimalik, kui panna paika selle positsioon lähiminetes Tallinnas või Tartus (näiteks TRÜ kohvikus) olid viinerid 1960.–1970. aastatel imemaitsvad nagu ka kartulisalat, millega neid serveeriti. Teise nõukogude kiirtoidu staari kotleti kvaliteet võis märksa suuremal määral kõikuda ja seetõttu oli arukas eelistada kotletile viinerit.

Enne ajalukku kadumist jõudis nõukogude viiner saavutada ka Eestis kõrgeima pühitsuse, mille varjus toimus juba toote varjatud allakäik.

Mida ma saaksin nõukogude viinerikultuuri iseloomustuseks öelda? See oli kvaliteetne tänu suhteliselt suurele lihasisaldusele ja kõrvalainete vähesusele. Viineriretsepti hoidsid lihakombinaadid võimalikult pika aja jooksul sellisena, nagu see toitlustuse rahvakomissari **Anastass Mikojani** juhtimisel pärast tema 1936. aasta komandeeringut Ameerika Ühendriikidesse välja töötati. Mikojan omandas seal kahe kuu jooksul kohaliku toitlustuskultuuri ja kiirtoidu põhimõtteid. Vabrikutes luusinud Mikojan kohtus ka **Henry Fordi** viku köögis ja tungida nõukogude toitlustuskultuuri nüanssidesse.

Tallinna Lihakombinaadi asjapulgad uurimas värskeid viinereid aastal 1979. Foto: Harald Leppikson / Rahvusarhiivi fotokogu

NÕUKOGUDE VIINERIKULTUUR

Nõukogude kulinaaria iseärasustel oli suur roll riigivõimu langemises, mistõttu selle uurimisega tegelevad peamiselt satiirikud ja poliittehnoloogid. Tuletaksin siiski meelde, et viiner oli üks neist nõukogude söögikultuuri elementidest, mis sisenesid kuidagi enesestmõistetavalt Eesti kööki (keedetud viinerid, grillitud viinerid, viinerikaste, viineriprikas jpm) ja pidulauale koos lahutamatute kaasaste sinepi, hapukapsa ja kartulisalatiga. Mulle pole juhtunud kätte kirjeldusi viinerist eestlaste sõjaeelsel toidulaual, ent ma pole ka toonaseid kokaraamatuid sellise pilguga vaadanud. Kirjanduses, kus **Gailiti**, **Alle**, **Jakobsoni** jt sõnade kaudu kirjeldatakse üksikasjalikult viinavõttu, viinerit ei esine. Viiner ilmub siis, kui käima pannakse töölissööklad, lasteaiad, kui koolis hakkavad tegutsema toitlustajad, täites klassiruume hapukapsaaroomiga. Viineri põhikoht oli nõukogude sööklates, kus nende kvaliteet olenes sageli sellest, kui kaua neil soojas vees liguneda lasti. Peenemates baarides ja kohvikuendaga, kes soovitas nõukogude juhtidel muuseas varustada tehaste töötajad väikeste maatükikestega, kus nad saaksid veeta kasulikult oma vaba aega, kasvatades ja konserveerides aiasaadusi. Tänapäeval kirjutatakse Venemaal selle visiidi kohta raamatuid, sest sellega pandi alus modernistlikule ajastule nõukogude toitlustuskultuuris. Avati hiigelsuured lihakombinaadid paika pandud toodete ja riiklikult kinnitatud tehnoloogiaga. Kombinaatidel olid otsesidemed lihatarnijate ehk kolhoosidega, kes nende tarvis loomi kasvatasid ja pisut paremini teenisid. Kombinaatide üle pidas järelevalvet Mikojan isiklikult, kellele sai toitlustuse modernistlikust pöördest eneseteostus.

Foto: Lis Treimann / Postimees / Scanpix

Eha Komissarov on kunstiteadlane ja Kumu programmijuht-kuraator.

VIINERI ALLAKÄIGUTREPP

Enne ajalukku kadumist jõudis nõukogude viiner saavutada ka Eestis kõrgeima pühitsuse, mille varjus toimus juba toote varjatud allakäik. Aastal 1970 alanud ja 1980. aastaks haripunkti jõudnud defitsiidimajandus tegi viinerist ihaldatud peoroa, iga sünnipäeva kangelase. Viiner kadus leti alla, selle välimus muutus – sooled asendati kunstliku kilega, mis tuli ümbert ära, kui viiner keema pandi. Viiner omandas ka seisusliku staatuse. Suurtes ettevõtetes ja loomingulistes liitudes jagati viineripakke kord nädalas. Need, kes töötasid väikestes ja haledavõitu asutustes, mida oli kahtlemata ka minu töökoht kunstimuuseum, arvati toidupakimajandusest välja ja sõid viinereid siis, kui sattusid mõne elus rohkem edasi jõudnud inimese sünnipäevale.

Õhtuti Soome televisiooni vaadates puutus kokku reklaamiga ja mina isiklikult jälgisin toidureklaame suure kaasaelamisega. Nähes kümneid viineri- ja vorstisorte hakkas mõte kappama. Kui 1980ndate lõpus Soome ja ise enda ülalpidamise eest hoolt kandma sattusin, ostsin kokku mitut sorti viinereid, et neid meie ühikas proovida. Tulemused olid kohutavad ja viinerid maitsesid nagu seep hoolimata sellest, kas keetsid neid või panid need ahju. Pakendeid uurides selgus, et vähest lihasisaldust korvati pika kõrvalainete nimestiku ja tärklisega – ma ei olnud sisenenud kiirtoidu-, vaid rämpstoidumaale. Kui 1990ndatel tõrjusid rämpsviinerid nõukogudeaegsed Eestis turult kõrvale ja toitumisharjumused teisenesid radikaalselt, lõppesid minu suhted selle tootega. Lasteviinerid on üsna hiljutine kaubamärk, näis, kas need tekitavad oma eelkäijate kombel söömisharjumust.

Kirjandus

Глущенко, И. 2015. Общепит. Микоян и советская кухня.

BALTI JAAMA TURG 2.KORRUS

Sveta VINTAGE

VINTAGE RIIDED NAISTELE JA MEESTELE! KOPLI 1, TALLINN

E - L 10 - 19
P 10 - 17

"LÕPUKS OMETI SAAN VÕTTA PAUSI ISEENDALE RIIETE ÕMBLEMISEST. SOOVITAN!"

- LAURI LEMBER

Foto: Olev Luik

Muusikalis-teatraalne bluusikollektiiv Kaisa Ling Thing paneb iga kuu Kalamaja teater-baar-klubis Heldeke! püsti korraliku prassingu, kus mängitakse ulakat muusikat ja lõõgastutakse stiilselt. Järgmine prassing on kavas 9. novembril. Info: *facebook.com/kaisalingthing*

08.11.

APAREIV 5

8. novembri ööl (mõistagi kuni 9. novembri varaste või hilisemate hommikutundideni) toimub Tartus taas elektroonilise muusika suursündmus Apareiv, kusjuures juba viiendat korda, ülesehitus nagu ikka: neli lava (SÜNK, Still Out, KTRL, Plastik x Rütmika Soundsystem), eskapistlikud keskkonnad (SÜNK TV), *live*-esinejad (Metabora (RBMA), Bible Club, Djerro) ning kõrgema pilotaaži diskorid. Kogu info: *facebook.com/Apareiv*

Apareiv. Foto: Kristina Haan

12.–15.11.

AASTA KÕIGE NALJAKAM NÄDAL

12.–15. novembrini saab pealinnas naerda, sest seoses Tallinn Comedy Festivaliga on me linnakest väisamas maailma huumoritalendid, aga mõistagi ka kohalikud koomikud. Nelja päeva jooksul astub üles üle 25 esineja. Festivali pompoosseim üritus Tallinn Comedy Gala toimub 13. novembril Alexela kontserdisaalis, aga festivalil näeb ka vanade lemmikute Komeediklubi ja Fopaa! eriüritusi, külaliste soolo-*show*'sid ning eesti tegijate uusimaid tähelepanekuid elust. Lähem teave: *comedyfestival.ee*

13.11.

PARANDUSPIDU

Tartus Aparaaditehases saab nüüdsest asju parandada! Värske kogukondlik töökoda kannab Paranduskeldri nime ning avatakse (samuti kogukondliku) peoga 13. novembril. Peo raames saab 1) kuulata taaskasutatud muusikat 2) osaleda ideekonkursil „S*!'st saia" ning loomulikult 3) parandada. Lauake katab end külaliste kaasavõetud küpsetistega, seega olge lahked ja küpsetage! Rohkem teavet lisandub jooksvalt Facebooki sündmusesse „Paranduskeldri Avamispidu!".

14.11.

KUNSTIDE RAAMATUKOGU

14. novembril toimub Eesti Rahvusraamatukogu kunstisaalis sümpoosion „Kunstide raamatukogu", mille tähelepanu keskmes on arhitektuuri, trükikunsti ja raamatukogunduse vahelised suhted. Sümpoosion toob kokku kunstitöötajad erinevatest valdkondadest, et arutleda nii rahvusraamatukogu arhitektuuri ja selle juurde kuuluvate avalike kunstiteoste üle kui ka heita pilk raamatukogu graafika-, plakati- ja raamatuillustratsioonide kollektsioonidele. Esinevad Elnara Taidre, Madli Mihkelson, Marja-Liisa Plats, Mait Väljas ja Gregor Taul. Uuri lähemalt: *nlib.ee*

14.–15.11.

HULLUNUD TARTU JUUBEL

Tartu kultuuriskeene novembrikuu *must go* üritus, interdistsiplinaarne, rahvusvaheline ja muidu noobel festival Hullunud Tartu toimub sel aastal 14.–15. novembrini Tartu Kirjanduse Majas ja kannab sedakorda alapealkirja „Konflikt". Konflikt ei pea olema midagi negatiivset, vaid seda võib võtta hoopis loova algena, kunsti käivitava jõu või tuumanagi. Eriti pidulikuks teeb tänavuse festivali aga tõik, et tegemist on tervelt 10. Hullunud Tartuga! Lähem teave Facebooki sündmusest „Hullunud Tartu X. Konflikt / Crazy Tartu X. Conflict".

15.11.

HEIKKI LEISI PALINDROOMID

15. novembril avaneb Tallinnas ArtDepoos Heikki Leisi isikunäitus „AVIVA". See on, kinnitab autor, eluring oma kõigis avaldumisvormides. „Aviva" kui palindroom, sõna, mis liigub mõlemas suunas. Või hoopis „a viva" kui „surnuist üles" ladina keeles – surnuist üles, elusa suunas, teises suunas. Hoolimata staatilisest olekust ei ole „AVIVA" ring olemuselt vaikelu, vaid pealtnäha vaikivad pildid püüdlevad elu poole, valgusesse. Me võime siseneda, kust soovime. Minna üksköik kummas suunas. Info: *facebook.com/kunstigalerii*

Heikki Leis „Broken II"

15.–. . .–24.11.

UUS FILMIFESTIVAL IDA-VIRUMAAL

Ida-Virumaal toimub sel aastal esimest korda PÖFFi värske alafestival KinoFF. Festivali põhifookuses on nüüdisaegne vene kino, aga kavas on ka valik samal ajal Tallinnas ja Tartus toimuva PÖFFi põhiprogrammist. Tänavune KinoFF saab teoks 15.–17. novembrini Narva Apollo kinos ja 22.–24. novembrini Kohtla-Järve kultuurikeskuses. Vaata täpsemalt: *facebook.com/festivalkinoff*

19.–27.11.

PIKKUS LOEB

Lühifilmidele ja animatsioonidele keskendunud PÖFF Shorts vältab tänavu Tallinnas ja Tartus 19.–27. novembrini. Festival koosneb kolmest võistlusprogrammist: rahvusvahelised võistlusprogrammid lühifilmidele ja animatsioonidele ning üks rahvuslik võistlusprogramm. Neist viimases saab näha koguni 17 uut eesti mängu-, dokumentaal- ja animafilmi! Maailma esilinastuse teevad dokfilm „Arvasin, et olen Superman" (Rabbe Sandström, Nele Aunap), Noah Ambrose'i põnevik „Vahetus" ning Andres Losada draamafilm „Sõlm". Kava jm: *shorts.poff.ee*

22.11.

INIMESE PARIM… TALVEIME

Kuna Kalana Saundi suvisekski kohtumispaigaks on saanud hoopis Sõru sadam, oli korraldajate hinnangul paras aeg nimemuutuseks – Inimese Parim Aeg ehk teisisõnu I.P.A. Aga veel enne suurt suve on aeg hoopis kargeks minifestivaliks ja soojenduseks, sest 22. novembril toimub HALLis taas Kalana Saund Talveime. Muide, kuulda saame ka Anthony Naplesit, kes planeeritud suvisele koosviibimisele ei jõudnud! Aga see pole mõistagi kõik, *live*'e ja DJsid on veel küllaga, näiteks Ajukaja, Ellen Vene, Manna, Roland Karlson, Weak People ja muidugi Lill Slim. Vaata veel: *facebook.com/KalanaSaund*

23.11.

MIS ON MUSTA MAITSE?

Just nõnda küsib 23. novembril Põhjala tehases toimuv Black Food Festival. Ja vastuseid on muidugi mitu. Must ei ole tehis. Must on päris. Kohv, šokolaad, marjad, küüslauk, leib. Musta jagub veel muudesse ja üha haaravamatesse kooslustesse. Pasta, burger, juust, jäätis, palsamiäädikas. Tegelikult ei ole midagi, kuhu must ei passiks. Info ja piletid: *blackfoodfest.ee*

27.–30.11.

VALGE KUUP *MEETS* MUST KAST

Tallinna Kunstihoone ja Sõltumatu Tantsu Lava koostööprojektis „Ruumitud keha(d)" kohtuvad 27.–30. novembrini valge kuup ja must kast… Aga see pole ainus kohtumine, mis siin toimub. Just 3 x 2 inimese ühistööst sünnib kogu projekt, kokku satuvad eesti kunsti- ja tantsumaailma tegijad, kes loovad unikaalsed, vaid ühel õhtul etenduvad *performance*'id. Kuraator Evelyn Raudsepp on kutsunud performatiivseid teoseid looma järgmised kolm kunstnikepaari: Edith Karlson ja Sigrid Savi, Rene Köster ja Mark Raidpere ning Flo Kasearu ja Renate Keerd. Info: *stl.ee*, *kunstihoone.ee*

KUNST

KUMUS ÕNGITSEMAS

Novembri alguses avati Kumu 4. korruse projektiruumis Eda Tuulbergi kureeritud näitus „Õngitsejad", mis keskendub Tartu kunstiõpetaja ja kunstniku Silvia Jõgeveri (1924–2005) 1960.–1970. aastate loomingule. Jõgeveri kõrval on esindatud Kadi Estlandi (snd 1970) poliitiliselt laetud absurdimaigulised teosed, mis toimivad sillana kahe erineva konteksti – nõukogude perioodi ja nüüdisaja – vahel. Vaata lähemalt: *kumu.ekm.ee*

Silvia Jõgever „Õngitsejad", 1967. Tartu Kunstimuuseum

viru
keskus
AALNE
MOOD
Viru Keskus · Viru väljak 4 · 10111 Tallinn · virukeskus.com